

DENG

AYLIK SİYASAL VE KÜLTÜREL DERGİ

İçindekiler

Naverok

**Kürdistan Sosyalist Partisi 4. Yurtdışı
Konferansı yapıldı** 2-6

**Kürdistan Sosyalist Partisi tarafından
hazırlanan AB-Türkiye ilişkilerindeki
durumu değerlendiren rapor:** 7-14
Türkiye, AB Yolunun Neresinde?

**Kürdistan Sosyalist Partisi Genel
sekreteri Kemal Burkay** 15-17
Kürt sorunu ulusal bir sorundur

**Danimarka Amnesty International
Doktorlar Grubundan
Astrid Söchting** 18-19
*Türkiye'de hala sistematik ve yaygın olarak
işkence yapılıyor*

**Berlingske Tidende Gazetesi'nden
Birgitte Vestermark** 20-21
Tek yol diyalog, müzakere ve anayasal garantidir

**Uluslararası Kürt İnsan Hakları Derneği
Başkanı Sertaç Bucak** 22-23
*Türkiye değiştirdiği yasaları gerektiği biçimde
uygulamıyor*

**Avrupa Kürt Platformu temsilcisi
Keya İzol** 24-26
*Kürt sorunu, Türkiye'deki en önemli politik
sorunlardan biridir*

**Diyarbakır Barosu Avukatı
Hamîyet İzol** 27-31
Türkiye ve demokratikleşme rotası

**HAK-PAR Genel Başkan Yardımcısı
Necdet Gündem** 32-34
*Türkiye'yi yönetenler Kürtleri inkar politikasından
vazgeçmelidirler*

Bayram Bozyel 35-41
3 Kasım seçimi ve sonuçları üzerine

Hüseyin Kaya 42-47
Seçimler ve Sol

Dr. Zorabê Bûdî Aloian 48-52
Ji Dîroka Cihûdên Kurdistanê

Mehmet Bayrak 53-64
Geçmişten günümüze Kürt Kadını-3

Evin Turizm İnşaat ve Yayıncılık
Ticaret Limited Şirketi Adına Sahibi
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Hukuk Müşaviri

*Zozan Sezen
Memet Aslan
Av. Erhan Aslaner*

Yazışma Adresi
Tarlabaşı Cad. No: 95 Kat: 1 Beyoğlu - İstanbul
Tel: 0 (212) 292 66 26 / 292 66 27
Fax: 0 (212) 292 66 35

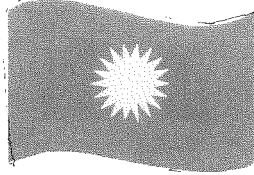
Avrupa
Postfach: 131831, 42045 Wuppertal/Almanya
Tel: 0049 202 283 23 39
Fax: 0049 202 758 34 79

Baskı: Yön Matbaası

Kapak Resmi
Ercan Arslan

ISSN: 1302-7964

PSK 4. Yurtdışı Konferansı Yapıldı

• Dünyamızın yeni bir anlayışa ihtiyacı var

PSK 4. Yurtdışı Parti Konferansı, ister dini ister başka amaçlarla olsun, masum insanların hayatına yönelik şiddeti, terörizmi mahkum eder. Öte yandan, terörizm ile ulusal kurtuluş mücadelelerini ve zulme karşı direniş hakkını ayırmak gerektiğini belirtir.

Terörizm yalnızca bazı örgütlerin şiddeti temel yöntem almalarının ve amaçlarına ulaşmak için her türden eylemi mübah saymalarının ürünü değildir. Dünyamızda mevcut haksız sistemlerini, sömürüyü ve statükoyu sürdürmek için her türlü baskıyı ve şiddeti hak sayan devletler de sık sık terörist bir uygulama içinde olmuşlardır ve bu durum günümüzde de devam ediyor. Terörizm ve şiddet ne denli kötü olsa da, kimi insanları ve örgütleri buna zorlayan nedenlerin asıl bu adaletsizlik, sömürü, devlet baskısı ve terörü olduğunu unutmamak gerekir.

Dünyamızda adil bir sistem geçerli değildir. Güçlüler hala da bildiklerini yapmayı hak saymaktadırlar. Uluslararası planda, insanlığın büyük bir bölümü için hayatı çekilmez hale getiren yoksulluğun, açlığın, cehaletin, salgın hastalıkların, kuraklığın önüne geçmek için yeterince, yaygın ve sistemli çabalar yoktur. Dünyanın şurasında burasında, çeşitli biçimler altındaki diktatörlükler insanlara keyfi davranmayı, dinsel ve kültürel haklarını pervasızca çiğnemeyi, temel insan hak ve özgürlüklerini engellemeyi sürdürmektedirler ve bütün bunlara karşılık da BM Örgütünün ve öteki uluslararası kuruluşların yaptığı fazla bir şey yoktur. Ülkesi dört devlet arasında parçalanmış ve pervasızca ezilen, yok edilmek istenen Kürt halkının durumu, 40 milyon nüfusuyla koca bir ulus, bunun somut örneğidir.

Hiç kimse unutmasın ki, bugün o denli lanetle-

nen El Kaide ve benzeri şiddet örgütleri, İslam dünyasında kitlelerin dini duygularını uluslararası sosyalist sisteme ve bizzat bu ülkelerdeki sol ve demokratik hareketlere karşı kışkırtıp kullanma çabasının bir ürünüdürler.

O halde, bir yandan masum insanların hayatını tehdit eden, şu ya da bu ülkede, hatta dünya ölçeğinde toplumsal huzuru bozan, kaygı ve endişeye yol açan terörizmle başa çıkmanın yolu, temelde, bataklıkta sivrisinek avına çıkmak değil, bataklığı kurutmaktır. Bataklık ise dünyamızda hala geçerli olan ve en başta da güçlüler tarafından uygulanan pervasızca sömürü ve baskı çarkıdır. Şu 21. Yüzyılın başlarında da uluslararası planda hala yaygın ve güçlü olan adaletsizliktir, bencilliktir, sorumsuzluktur.

Gerçekten yeni bir dünya düzenine gerek var. Ama bu güçlülerin keyfi düzeni değil, tüm insanlığın hizmetinde adil bir düzen olmalıdır. Uluslararası güçler, daha çok silahlanma, daha öldürücü ve etkili silahlar yapmak için değil, dünyamızda yoksulluğu, işsizliği, cehaleti, salgın hastalıkları, sel ve kuraklık gibi felaketleri önlemek, muhtaç insanlara ve halklara destek olmak, insanlığın ortak refahı ve mutluluğu için örgütlenmelidir.

Yalnız Saddam Hüseyin rejimi değil, dünyamızda tüm rejimler silahsızlanmalıdır.

Yalnız Saddam zorbasına değil, tüm zorbalara hayır denmelidir.

Kimyasal, biyolojik ve nükleer silahlara harcanan paralar, her yıl tank ve uçaklara, füzelere harcanan yüz milyarlar dünyamızda sorunların çözümü, ekonomik ve sosyal gelişme programları için harcanmalıdır.

Globalizmi hızlandıracak, coğrafyada ya da yü-

reklerde var olan husumet ve düşmanlık sınırlarını ortadan kaldıracak olan budur.

Dünyamıza barış böyle gelecek, ister devletlerden, ister örgütlerden gelsin, şiddet böyle son bulacaktır.

Dünyamızın böyle liderlere, böyle politikalara ihtiyacı var.

Globalizm böyle hızlanacak ve ancak o zaman dünya, onun üstünde yaşayan tüm halkların evi ve yaşamaya değer olacaktır.

● *Irak'ta demokratik ve federal bir rejim oluşmalı*

Konferansımız, ABD'nin Irak'a yönelik operasyon hazırlığını ve bunun, özellikle Güney Kürdistan'da yaşayan halkımızın durumuna muhtemel etkilerini tartıştı.

Irak'ta uzun yıllardır iktidar olan Saddam Haseyin liderliğindeki Baas rejimi, şoven ve saldırgan bir politika izlemekte. Saddam yıllar boyu Kürt ulusal hareketini bastırmaya çalıştı, Kürdistan'ı yakıp yıktı, halkımıza karşı kimyasal silah da kullanarak kitlesel kırım yaptı. İran'a karşı yıllarca savaştı ve Kuveyt'i işgal ederek Körfez Savaşı'na yol açtı. Bu acımasız diktatörlüğün çıkardığı savaşlardan ve insanlık dışı uygulamalardan en büyük zararı ise Irak'ın Kürt ve Arap halkları çekti.

Bu nedenle, Saddam yönetiminin işbaşından uzaklaştırılması, sorumlulardan işledikleri suçların hasabının uluslararası mahkemede sorulması ve bu zorba rejimin yerine demokratik ve federal bir rejimin kurulması iyi olur. Bu işte geç bile kalmıştır. Uluslararası topluluk bunun için çok daha önceden harekete geçmeliydi. Partimiz, Irak muhalefetine bu yöndeki mücadelesini ve aynı yöndeki uluslararası çabaları destekler.

Öte yandan, bir savaş durumunda Güney Kürdistan halkımızın ve bir bütün olarak Irak'lı sivillerin göreceği zararlardan kaygı duyuyoruz. Daha şimdiden, savaşın patlak vermesi durumunda, sözde kurulacak Kürt devletini engellemek için Kürdistan'a gireceğini açıkça dile getiren Türkiye engellenmelidir. Bu saldırgan rejimin amacı, Kürt halkının sınır ötesi kazanımlarını dahi yok etmektir. Türk militarist rejimini böylesi bir maceradan uzak durmaya, Güney Kürdistan'ın ve Irak'ın iç işlerine burnunu sokmamaya, Kürt ve Türk tüm yurtsever, barışsever insanlarımızı bu türden yayılmacı, saldırgan politikalara karşı durmaya çağırıyoruz.

Konferansımız, son dönemde, Güney Kürdistan'da yaşanan olumlu gelişmeleri, iki büyük parti, KDP ile KYB arasında ilişkilerin daha da düzelmesini, ulusal parlamentonun yeniden birleşerek Erbil kentinde çalışmaya başlamasını memnu-

niyetle karşılar, bu yakınlaşmanın daha da pekiştirilmesini, hükümet planında da bir an önce birlik sağlanmasını ve demokratik genel seçimlerin bir an önce gerçekleştirilmesini diler.

● *İslamla demokrasi bağdaşabilir*

PSK 4. Yurtdışı Konferansı, Türkiye-AB ilişkilerini değerlendirdi.

Konferansımız, Kopenhag Siyasi Kriterleri'ni tam olarak yerine getirme, demokratikleşme ve Kürt sorununun çözümü yönünde ciddi adımlar atma koşuluyla Türkiye'nin AB'ye katılmasından yanadır. Biz, Avrupa'da kimi çevrelerin AB'yi bir Hristiyan kulübü olarak görme ve bu nedenle Türkiye'nin AB'de yer alamıyacağına ilişkin görüşlerine katılmıyoruz.

Bizce önemli olan din farkı ya da coğrafi konum değil, Avrupa'nın demokratik değerleri, çoğulcu siyasal yaşamı ve çeşitli halkların bir arada yaşamasına olanak veren hoşgördür.

İslamla demokrasinin bağdaşabileceği kanısındayız. Hristiyan dünyasının da uzunca bir dönem demokrasiden, düşünce ve bilim özgürlüğünden yoksun yaşadığını, engizisyonu ve kadının cadılıkla suçlanıp yakıldığı karanlık dönemleri unutmamalıyız. Hristiyan dünyası köklü bir reform ve rönesansla değişime uğradı, etnik renklere bürünen nice kanlı boğazlaşmayı aşarak bugünlere geldi. İslam dünyası da değişebilir, yenilenebilir ve demokrasi bu ülkelerde de bir hayat tarzına dönüşebilir. İslam ülkelerinin de önünümizdeki on yıllarda böylesi köklü dönüşümler yaşamaları, diktatörlüklerden ve insan düşüncesini zincire vuran dogmalardan kurtularak çağdaş uygarlık keranına katılmaları şaşırtıcı olmayacaktır.

Bizce İslam dünyası böyle bir değişimin eşindedir. Türkiye bu alanda bir ilk olabilir. Ancak bu, dinsel alanda, demokrasiyle uzlaşmaya yol açacak bir reformun ve yenilenmenin yanı sıra, demokrasiyle bağdaşmayan, yıllardır her türlü demokratik adımın önüne bir engel olarak dikilen Kemalist dogmaların ve onun çoğulculuğu reddeden, toplumu tek kalıba dökmeye çalışan uzlaşmaz, zora dayalı anlayış ve uygulamalarının da terkinin gerektirir.

Biz, Türkiye'nin bu değişimi yaşayarak, demokratikleşerek, aynı zamanda -demokratikleşmenin ve iç barışın da bir koşulu olarak- Kürt sorununun çözümü yönünde ciddi adımlar atarak AB'de yer almasından yanayız.

● *Türkiye'nin AB üyeliği önündeki engel, kendi durumu ve tutumudur*

Ne var ki Türkiye, aday üyeliğe kabul edildiği Aralık 1999'dan beri geçen üç yıllık süre içinde

bu kriterleri yerine getirmek için ciddi adımlar atmadığı halde atmış gibi görünerek, hem iç hem dış kamuoyunu aldatmaya çalışarak, bugünkü antidemokratik, baskıcı yapısıyla AB'ye alınmayı istemektedir.

Türkiye'de işkence devam ediyor. Bugün de insanlar salt görüşlerinden dolayı tutuklanıyor ve türlü baskılar görüyorlar. Bunlar arasında yazarlar, bilim adamları ve insan hakları savunucuları da var.

Cezaevlerinde siyasi tutuklulara yönelik gayri insani koşullar ve bunun sonucu ölüm oruçları ve ölümler devam ediyor.

Siyasal yasaklar, parti kapamalar ve buna olanak veren hukuk sistemi devam ediyor.

Parlamento ve hükümet üstü, generallerin egemenliğindeki Milli Güvenlik Kurulu varlığını sürdürüyor. Bugün de her temel konuda askerlerin dediği oluyor.

Kürt sorununun özgürce tartışılması bugün de mümkün değil. Kürtçe eğitimin ve radyo-TV yayınının serbest bırakıldığına ilişkin iddialar doğru değil. Buna ilişkin değişiklik göstermeliktir ve tam anlamıyla bir aldatmacadır.

Sözkonusu olan "anadilde kurstur". Bundan böyle de Kuzey Kürdistan'da ve Türkiye sınırları içinde yaşayan 20 milyonluk Kürt halkının kendi anadilinde bir tek okula izin yoktur. Söz konusu kurslar ise birbir engelle takılmaktadır ve bunun bile gerçekleşeceği şüphelidir; henüz açılmış bir tek kurs yok.

TV yayını için de aynı şey sözkonusu. Kürtçe özel televizyonlar yine yasaktır. Devlet televizyonunda günde belki 15-20 dakikalık bir yayın düşünülüyor, ama o bile henüz gerçekleşmiş değil; nasıl bir şey olacağını tanı bilir!

Bu, Kürtlerle kültürel haklar tanımak değil, onlarla alay etmektir, onları aşağılamaktır.

Türkiye'de ve Türkiye dışında kimi çevrelerde, Türkiye'nin Kürt halkının kültürel haklarını artık tanıdığı, bu yolda cesaretli adımlar attığı tarzındaki değerlendirmeler bu nedenle temelsizdir, gerçekte bir ilgisi yoktur. Konferansımız, bu ko-

nuda en azından iyi niyetli insanları gerçek durum konusunda uyarır.

Biz Türkiye'de yaşayan 20 milyon Kürt ne Kültürel, ne de siyasal ve yönetsel haklarımızı almış değiliz. Türk tarafında buna yönelik hiçbir hazırlık ve niyet de yoktur. Bize yönelik akıl almaz baskılar devam ediyor. Türkiye'nin ırkçı-şoven sisteminde bir değişiklik yok.

Kaldı ki, Kürt sorununun çözümü salt eğitim ve yayın hakkına idirgenemez. Kürtler bir azınlık değil, Fransa genişliğindeki, dörde bölünmüş ülkeleri ve 40 milyonluk nüfuslarıyla Ortadoğu'nun eski ve büyük uluslarından biridir. Bu sorunun gerçekçi çözümü ancak kendi kaderini tayin hak-

kının serbestçe kullanılmasıyla mümkündür. Bizce, günümüz koşullarında, mevcut sınırlar içinde ve eşitlik temelinde bir federatif çözüm gerçekçidir, adildir. Partimiz geçmişten beri Türkiye sınırları içindeki Kuzey Kürdistan bakımından bunu savunuyor.

Kıbrıs adasında 100 bin Türk için federasyonu bile az bulup konfederasyon isteyen Türk devleti, kendi sınırları içindeki 20 milyon Kürdün bu hakkına karşı direnmemelidir.

Türkiye gerçekte laik bir ülke de değil. Başörtüsü takanlara yönelik süregelen akıl almaz baskılar, böylece insanların giyim kuşamına, yaşam tarzlarına gereksiz müdahaleler bir yana, okullarda zorunlu din dersleri ve binlerce personeli ile kocaman "Diyanet İşleri Teşkilatı" da devam ediyor. Bunlar dinsel yaşama gereksiz bir devlet müdahalesidir, zorlamadır.

Biz böyle bir Türkiye'nin

AB'ye alınmasından yana değiliz. Türk yönetimi demokratikleşme ve Kürt sorununun çözümü yönünde ciddi adımlar atmaktan, değişmekten ısrarla kaçınırken, kendisine müzakere tarihi verilmediği için AB'yi suçlamakta haksızdır. Bu tutum komik ve saçmadır.

Türkiye'nin AB'ye katılmasının önündeki engel, halkının çoğunun Müslüman olması veya bir bölümüyle Ortadoğu'da yer alan coğrafyası değil, işte bu çağdışı ve antidemokratik yapısıdır. Engel, Türk yönetiminin değişmemekteki inadı ve ısrarıdır. Bu ülkede başta asker-sivil bürokrasi ve Ke-

malist unsurlar AB üyeliğini gerçekte istememektedir; çünkü böyle bir durumda yönetimdeki tekel-lerini, ekonomik ve sosyal yaşamdaki imtiyazlarını yitirmekten, çağdışı, ırkçı, şoven ideolojilerinin tarihe karışmasından korkmaktadırlar.

Bu, sözkonusu baskıcı ve tutucu güçler açısından belli nedenleri olan bir paranoyadır. Türkiye'nin AB'ye katılabilmesi için, sözkonusu çevrelerin pompaladığı bu paranoyadan kurtulması., demokratikleşmesi ve çağa uygun bir değişimi içine sindirmesi gerekir.

• 3 Kasım Seçimlerinin sonuçları

Konferansımız, 3 Kasım seçimlerini ve sonuçlarını değerlendirdi.

Bu seçimler de yüzde 10 barajı ve siyasi partilere, rejim muhaliflerine, özellikle Kürtlere, demokrat kişilere yönelik nice yasak ve engellemelerle demokratik değildi. Bu seçimde de özellikle Kürt halkı bakımından propaganda özgürlüğü yoktu. Nitekim bir kez daha Kürt sorununun ve öteki ülke sorunlarının, militarist görüş açısı dışında, barışçı ve demokratik yöntemlerle çözümünü isteyen Kürtler ve öteki demokrat insanlar parlamentoya giremediler.

Buna rağmen kitleler egemenlerin oyununu önemli derecede bozdular. Yıllardır kitleleri aldatan düzen partilerinin ve gedikli politikacıların çoğu, kendi kazdıkları kuyuya düştüler, baraj engeline takılıp parlamento dışı kaldılar. Militarist ve Kemalist çevrelerin rejim için bir tehlike saydıkları İslami kimlikli AKP tek başına iktidar olurken, bir önceki seçimde barajı aşıp parlamentoya girememiş olan CHP de tek başına muhalefet oldu.

Baykal liderliğindeki CHP'nin, son seçimde parlamento dışı kalmış olan bir önceki hükümet partilerinden pek de farkı yoktur. Zaten daha şimdiden statükoyu, hatta 12 Eylül rejiminin zoraki anayasasını savunmakta.

Lideri yasaklı ve kendisi kapanma istemiyle Anayasa Mahkemesi önünde olan, bir başka deyişle, ülkenin demokratikleşmesinde bizzat kendisinin de büyük çıkarı bulunan AKP ise, AB üyeliğinden ve demokratikleşmeden yana görünmesine rağmen, daha ilk günden tutucu ve militarist güçlerin, en başta da asker-sivil bürokrasinin uyarı ve tehditleriyle yüzyüze kaldı. Öncelikle kendisini iç ve dış etkili odaklara kabul ettirmeye, sakıncasızlığını kanıtlamaya çalışan AKP'nin ne ölçüde demokratik adımlar atacağı kuşkuludur.

• Türkiye'nin köklü bir değişime ihtiyacı var

Partimiz, AKP'nin atacağı her türlü demokratik adımı desteklemeye hazırdır. En başta da, ken-

di vaatleri içinde bulunan Anayasa değişikliği gerçekleştirilmeli, yeni ve demokratik bir anayasa yapılmalıdır. 12 Eylül faşist rejiminin "Anayasa" adı altındaki bu polis tüzüğü ve öteki yasaları, kurumları var oldukça toplumun soluk alması, ülkenin demokratikleşmesi olanaksızdır.

Tam bir düşünce, örgütlenme ve gösteri özgürlüğüne gerek var.

İşkence artık tümüyle durmalı ve faillerinden hesap sorulmalı.

MGK, DGM, YÖK, RTÜK gibi militarist ve faşizan kurumlar kaldırılmalı; Kontrgerilla, Jitem gibi komplo ve cinayet örgütleri dağıtılmalı.

Kürdistan'da köy koruculuğu denen paramiliter sisteme son verilmeli.

Geçtiğimiz dönemde köyleri yakılıp yıkılan, sürgün edilen ve göçe zorlanan milyonlarca Kürt köylüsünün topraklarına dönmesine olanak sağlanmalı, zararları tazmin edilmeli.

Kürt kültürü üzerindeki baskılar lafta değil gerçekte son bulmalı. Tümüyle göstermelik, iç ve dış kamuoyunu aldatmaya yönelik tavır ve tutumlardan vaz geçip, ilkokuldan üniversiteye kadar Kürtçe okullar açılmalı.

Devlet televizyonu kanallarından biri tam gün Kürtçe yayın yapmalı, ayrıca Kürtçe özel televizyon kanalları serbest bırakılmalı.

Kürt siyasi partilerine ve kültür derneklerine serbestlik tanınmalı.

Yeni Anayasa'da Kürt kimliği tanınmalı, Anayasa başta olmak üzere tüm yasalarda ırkçı, şoven belirlemeler kaldırılmalı, bu nitelikteki uygulamalara da son verilmeli.

Başörtüsüne yönelik baskılara son verilmeli, dileyen kız öğrenciler orta öğrenimde veya üniversitede başörtüsüyle okuyabilmeli. Bu yöndeki engellemeler antidemokratiktir ve çağdaşlıkla bir ilgisi yoktur.

Okullardaki zorunlu din dersleri kaldırılmalı, Diyanet İşleri Teşkilatı dağıtılmalı; Aleviler, Süryaniler, Yezidiler ve diğer inanç grupları üzerindeki tüm baskılara son verilmeli.

Bunlar Kopenhag Siyasi Kriterleri'nin de bir gereğidir. Ama Türkiye AB'ye girsin ya da girmesin, tüm yurttaşların bu özgürlüklere hakkı var. Rejim, sözkonusu hak ve özgürlükleri AB'ye giriş için bir pazarlık aracı yapmamalı, bu çirkin tavırdan vazgeçmeli.

Bunun yanı sıra, ordu ve polis sayıca azaltılmalı, aşırı silahlanmadan vazgeçilmeli, silaha ve militarizme harcanan büyük miktarlardaki kaynaklar ekonomik ve sosyal projelere harcanmalı, böylece halkın yaşam düzeyi iyileştirilmeli.

Konferansımız, Türkiye'nin böylesine köklü

değişiklere ihtiyacı olduğu kanısındadır. Bunlar olmadan Türkiye'nin demokratikleşmesi ve iç barışın sağlanması olanaksızdır.

Konferansımız, partimizin geçmişten bu yana bu hedefler doğrultusunda yürüttüğü onurlu mücadeleyi sürdürmesini ve yeni hükümetin bu yönde atacağı her olumlu adımın desteklenmesini ister, statükonun sürdürülmesine ve eski yanlış uygulamaların devamına yönelik her tavır ve tutumun ise teşhir edilip eleştirilmesi gereğini belirtir.

• Birlik yönünde sevindirici adımlar

Konferansımız 2000 yılı içinde toplanan 6. Kongre'den bu yana geçen iki yılı aşkın süredeki parti çalışmalarımızın da genel bir değerlendirmesini yaptı ve süre içinde Kongrece benimsenen bazı hedeflere ulaşıldığı, ötekiler içinse çabaların sürdüğü sonucuna vardı.

PKK lideri Öcalan'ın 1999 yılı başlarında yakalanmasından ve yargılama sürecinde onun ve partisinin içine düştüğü olumsuz durumdan yararlanan Türk devleti, Kürt hareketini tümünden teslim almaya, pasifize etmeye yönelik bir stratejiyi hayata geçirmeye çalışıyor. Partimiz rejimin oyununu bozmak, Kürt halk kitlelerinde umutsuzluğa, yılgınlığa meydan vermemek, ulusal kurtuluş mücadelesinin sağlıklı biçimde sürmesini sağlamak için bu dönemde bir yandan kamuoyuna yönelik etkin bir uyarı görevi yaparken, diğer yandan yurtsever güçlerin birliği için yoğun çaba göstermektedir. Rejimin oyununu boşa çıkarmak bununla mümkündür.

Partimiz yurt içinde yurtsever güçlerin legal bir kitle partisinde biraraya gelme çabalarını destekledi. Konferansımız HAK-PAR'ın kuruluşunu bu bakımdan gerekli ve umut verici bir gelişme olarak selamlar. Onun kitleleri kazanıp bir çekim merkezi haline gelmesinin bir zaman meselesi olduğunu belirtir.

Yine yurt dışında Kürt muhalefetine birliği için üç yıl öncesinden başlayan çabalar bu dönemde üç kanalda devam etti ve 2002 yılı içinde ürünlerini verdi. Bir yandan çeşitli ülkelerde Kürt aydın inisiyatifleri oluştu ve bunlar 2002 yılı Mayıs ayında bir araya gelerek Avrupa Kürt İnisiya-

tifi' ni oluşturdular.

Çeşitli Avrupa ülkelerindeki Kürt demokratik örgütleri de, iki yıla yakın bir çalışmadan sonra Haziran 2002'de bir araya gelerek DEM-KURD'u oluşturdular.

Bunun ardından Kuzey Kürdistanlı Partiler Platformu (PNK), DEM-KURD ve Avrupa Kürt İnisiyatifi bir araya gelerek Avrupa Kürt Platformu'nu (PLATFORM) oluşturdular.

Böylece ilk kez, yurt dışındaki Kürtleri siyasi, demokratik ve aydınlar planında temsil eden çok sayıda örgütün bir araya gelmesi sağlanmış oldu. Konferansımız bu oluşumun büyük değeri taşıdığını, Kürt ulusal hareketi bakımından önemli bir başarı olduğunu vurgular. Öte yandan, atılan adım ne denli önemli olsa da, bu henüz bir başlangıçtır ve asıl yapılması gerekenler önümüz-

Yurt dışındaki Kürt yurtseverlerinin ortak çabalarıyla televizyon, günlük gazete gibi, ulusal hareketin sesi olacak ve kitlelere ulaşmayı sağlayacak etkin iletişim araçları yaratmaya yönelik çabalar ise ne yazık ki bu süre içinde henüz sonuçlanmış değil. Ancak bu çabalar devam ediyor. Konferansımız buna yönelik çabaların güçlendirilmesinin gereğini vurgular ve tüm Kürt yurtseverlerini buna omuz vermeye çağırır.

layacak etkin iletişim araçları yaratmaya yönelik çabalar ise ne yazık ki bu süre içinde henüz sonuçlanmış değil. Ancak bu çabalar devam ediyor. Konferansımız buna yönelik çabaların güçlendirilmesinin gereğini vurgular ve tüm Kürt yurtseverlerini buna omuz vermeye çağırır.

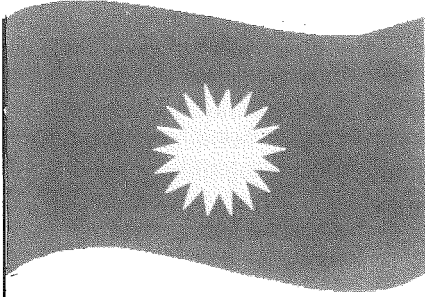
Önümüzdeki yıl başında Partimiz 28. Yılı'nı tamamlıyor. PSK 4. Yurtdışı Konferansı bu nedenle, 28 yıl boyunca soluksuz ve kararlı bir mücadele yürüten, örgütümüzü ayakta tutan tüm kadroları ve bize destek veren dostlarımızı kutlar.

Yaşasın Kürdistan Sosyalist Partisi!

Yaşasın özgürlük, demokrasi ve sosyalizm mücadelemiz!

Kürdistan Sosyalist Partisi tarafından hazırlanan ve AB-Türkiye ilişkilerindeki durumu değerlendiren rapor

Türkiye, AB Yolunun Neresinde?

Avrupa Birliği uzunca bir dönem, Türkiye'yi aday üyeliğe kabul için Kıbrıs ve Kürt sorununun çözümü yolunda ciddi adımlar atmasını, Kopenhag Kriterleri'nin gereğini yapmasını şart koştu. Ama Türkiye, bir yandan AB'ye girmek için can atar görünürken, diğer yandan söz konusu adımları atmamak için ayak diretti.

Buna rağmen, AB 1999 yılı Aralık ayında, Helsinki'deki zirvede taktik değiştirerek Türkiye'yi aday üyeliğe kabul etti; böylece onu etkileyip istenen reformları yaptırmanın daha kolay olacağı ileri sürüldü.

Ama Türkiye eski tavrını sürdürdü. AB Helsinki zirvesinden yaklaşık bir yıl sonra, 8 Kasım 2000 yılında benimsediği "Katılım Ortaklığı Belgesi" ile Türkiye'nin önüne Kopenhag Kriterleri'ni yerine getirmesi ve Kıbrıs sorununu çözmesi için bir takvim koydu. Bu belge de birhayli tavizkardı; Kopenhag Kriterleri esnetilmişti, Kürt sorunundan adı verilerek söz edilmemişti. Buna rağmen Türk yöneticiler ve Türk basını AB'ye ateş püskürdüler. Kıbrıs'ın Rumlara hediye edilmek istendiğini, Avrupalıların Türkiye'yi bölmeye çalıştıklarını ileri sürdüler.

Başbakan Ecevit: "Avrupalılar bizi aldattı," dedi.

Dışişleri Bakanı Cem, "Kimi Avrupalılar bizi sömürge görüyor, sömürge valileri gibi davranıyorlar!" diye fevran etti.

Belli ki, Türk yönetiminin değişmeye, Kıbrıs ve Kürt sorununun çözümü, yurttaşlarına çağdaş insan haklarının tanınması yönünde adım atmaya niyeti yoktu. Nitekim oyallyarak ve verilen süreyi geçirerek Mart 2001'de AB'ye sundukları "Ulusal Rapor"da, Katılım Ortaklığı Belgesi'ndeki birçok önemli ve temel istemden yan çizdiler. "Türkiye üniterdir, resmi dil Türkçedir" deyip başka halkların ve dil ve kültürlerinin varlığı ve bu gruplara hak tanınması gereği reddedildi. Kültürel haklar bireysel haklara indirgendi.

Buna rağmen AB, Türkiye'nin Ulusal Belgesi'ni yetersiz bulsa da, olumlu bir adım saydı ve "teşvik etmeye, cesaretlendirmeye" devam etti..

Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi'nin gereklerini yaptı mı?

Anayasada yapılan değişiklikler ne ifade ediyor?

Türkiye daha sonraki dönemde, Ulusal Belge'deki kimi vaatlerini yerine getirmek için Anayasa değişiklikleri yaptı. 2001 yılında yapılmak istenen değişikliklerin bir bölümü, demokrasi açısından az buçuk işe yarayanları, Milli Güvenlik Kurulu'na, yani askerlere takıldı ve elendi. Ötekiler ise rötuştan ibaretti.

Aslında, 1982 Anayasası, ülkenin en seçkin hukukçularının, baroların da belirttikleri gibi, 12 Eylül askeri cuntasının ürünüydü, baştan sona anti demokratikti, böylesi rötuşlarla düzeltilmesi olanaksızdı. Kısa süre önce emekliye ayrılan Yargıtay Başkanı Sami Selçuk'un deyişiyle "bir polis tüzüğü" idi ve onun bir yana bırakılıp tümüyle demokratik bir anayasanın yapılması gerekiyordu.

1982 Cunta Anayasası, vatandaşın hak ve özgürlüklerini güvence altına almak için değil, tersine, adam yerine konmayan, güvenilmeyen ve korku duyulan vatandaşa karşı baskıcı devleti korumak anlayışıyla hazırlanmıştı. Bu nedenle, hak ve özgürlükleri alabildiğine sınırlayan, kullanılamaz hale getiren bir deli gömleğidir.

Bu anayasa baştan sona ırkçı-şoven bir anlayışla yazılmıştır. Giriş bölümü eşi görülmemeyen ırkçı bir söylemdir. Türk soyu, kültürü öne çıkarılır ve fetiş yapılırken, diğer halkların ve kültürlerin varlığı inkar edilmekte ve korumasız bırakılmaktadır.

Bu "anayasa" ve ona benzer öteki yasalarla insan hak ve özgürlükleri bu ırkçı şoven değerlere göre sınırlandırılmış; düşünce, basın, örgütlenme ve gösteri hak ve özgürlükleri yok edilmiştir. Bu, antidemokratik, baskıcı, ilkel bir sistemdir. Uygulama ise bunu kat kat aşan ölçüde olumsuz ve keyfidir.

Bu nedenledir ki Türkiye'de düşünce özgürlüğü yoktur; ama her dönem cezaevlerinde yüzlerce, binlerce siyasi tutuklu vardır. Salt sözleri ve konuşmaları yüzünden yazarlar, sanatçı-

lar, siyaset adamları ve sıradan insanlar tutuklanır, ağır cezalara çarptırılır, perişan edilirler.

Bu sistemde habire siyasi partiler kapatılır.

Bu sistemde barışçıl biçimde toplantı ve gösteri yapmak tümüyle polisin ve valilerin keyfine kalmıştır ve pratikte rejim muhaliflerine bu hak hiç tanınmaz.

Bu sistemde işkence habire işler.

Bu sistemde 20 milyonluk Kürt halkının yanı sıra, diğer azınlık halklar da hiçbir kültürel, ulusal hak ve özgürlüğe sahip değiller. Bu tür istem-

ler "vatani ve milleti bölme" ağır suçu kapsamında görülüp acımasızca cezalandırılır. Siyasi Partiler Kanunu, Türkiye'de Türk dilinden başka dil ve kültürlerin varlığından söz etmeyi bile yasaklamıştır ve bu bir kapatma nedenidir.

Bilindiği gibi Türkiye'de sivil siyaset, hükümet ve parlamento üstü bir role ve yetkiye sahip olan Milli Güvenlik Kurulu'nun vesayetindedir. Yarı askeri bir kurum olan ve gerçekte generallerin isteklerine göre işleyen MGK'nın durumunda hiçbir değişiklik yapılmadı.

Türkiye laik bir ülke mi?

Türkiye'deki rejim demokratik olmadığı gibi, söylenenlerin tersine laik de değildir. Türkiye'de sayıları 15-20 milyonu

bulan Aleviler, onların yanı sıra Yezidiler baskı altındadır. Baskılardan Süryaniler ve öteki Hristiyan gruplar da paylarını alıyorlar.

Okullarda din eğitimi zorunludur ve bu Sünni İslamı esas almaktadır. Diğer bir deyişle Aleviler, Yezidiler, Hristiyanlar gibi değişik inanç mensupları ve herkes, okullarda Sünni İslam'ın kurallarını, duaları ve namaz kılmayı öğrenmek zorundalar!

Devlet, binlerce kadrosu ve geniş bir bütçesi olan Diyanet İşleri Teşkilatı kanalıyla toplumun dini inancını kendi bildiği gibi, belli bir Sünni mezhebe (Hanifilik) göre düzenlemektedir.

Bunun yanı sıra, bizzat imtiyazlı durumda olan İslami kesim de, yurttaşların dini inançlarına, yaşam tarzlarına müdahaleyi bir hak sayan Kemalist devletin baskılarına zaman zaman hedef oluyor. Başörtüsüne ilişkin baskılar bunun son yıllardaki somut ve canlı örneği. Devlet, du-

ruma göre, bazan İslami hareketi sola ve Kürt ulusal hareketine karşı kıskırtıyor, kimi zaman da sakıncalı bulup buduyor..

Kürtlerin durumunda ne değişti?

Türk basını 2001 yılında yapılan Anayasa değişikliğini büyük bir gürültü-şamatayla ve bir "demokratikleşme hamlesi" gibi sundu. Sözde anadilde eğitim ve yayının önündeki engeller kaldırılıyordu. Oysa böyle bir durum yoktu, rejimin böyle bir niyeti de yoktu. Nitekim bunu izleyen dönemde, anadilde eğitim, hatta seçmeli ders isteyen Kürt gençler, çocuklar ve onların ana-babaları, bunu destekleyen Kürt öğretmenler türlü baskılara uğradılar. "Terör örgütünün üyesi" olmakla, onun istemleri yönünde kampanya yürütmekle suçlandılar. Yüzlercesi gözaltına alındı, işkence gördü, tutuklandı. Bu davalar hala devam etmekte.

Tam da söz konusu anayasa değişikliğini izleyen dönemde İçişleri Bakanlığı'nın emriyle Kürt isimleri yasaklandı. Bu isimler "Türk kültürü ile bağdaşmıyormuş!." Savcılar, Kürdistan'ın birçok ilinde ve Batı'da Kürt çocuklarının adını değiştirmek için davalar açtılar.

Bu dönemde de tümüyle veya yarıya yarıya Kürtçe yayınlanan, ya da Kürt sorunundan söz eden dergi, gazete ve kitaplar toplanmaya, yazar ve yöneticileri hakkında dava açılmaya, ceza verilmeye devam etti. Ünlü yazar Ahmet Altan ve Doçent Fikret Başkaya bunlar arasındadır. Bu yayınlar Kürdistan'a sokulmadılar. Bu uygulama bugün de devam ediyor.

Bunu izleyen dönemde Kürt müziğine yönelik baskı ve saldırılar bile devam etti, hatta şiddetlendi. Örneğin Diyarbakır yöresinde minibüsünde Kürtçe şarkı çalan bir şoför, salt bu nedenle, "Terörist örgüte yataklık etmekle" suçlanıp 3,5 yıl cezaya çarptırıldı.

Kürdistan'da yıllardır uygulanan olağanüstü hal yönetimine iki il (Diyarbakır ve Şırnak) dışında son verildi; ancak gerçekte, sıkıyönetim dönemiyle birlikte 24 yıldır süregelen olağanüstü durum hukuku ve uygulaması sona ermiş değil. Çeşitli yasalarla valilere ve polise tanınmış olağanüstü yetkiler ve keyfi uygulamalar devam ediyor. Durum bir türlü normale dönmüyor.

Üstelik Türk hükümeti, olağanüstü hale tümüyle son vermeye hazırlanırken, yerine "Güneydoğu Müsteşarlığı" adıyla bir başka olağanüstü sistem koymayı planlamıştır. Bu ise, Kürdistan'da OHAL Bölge Valiliği'nin bir başka isim altında sürmesi demektir. Diğer bir deyişle,

rejimin Kürdistan'da durumu normale döndürmeye hiç niyeti yok.

Rejim, bölgenin sosyal ve ekonomik durumunu iyileştirmek için boş lafın ötesinde bir şey yapmıyor, hiçbir somut adım atmıyor.

Yapılması gerekenlerden biri, kirli savaş döneminde köyleri, evleri yıkılıp sürgüne tabi tutulmuş milyonlarca insan için köylerine, evlerine dönüş yolunu açmak, yaralarını sarmak için yardımcı olmaktır. Oysa, köye dönüş için izin verileceği söylenmesine rağmen, pratikte bu sistemli biçimde engelleniyor. Devletin güvenlik güçleri, polis ve jandarma, paramiliter köy korucuları örgütü, çoğu durumda dönüşü izin vermiyor, dönmek isteyenleri tehdit ediyor, türlü baskı ve saldırılarla döndüklerine pişman ediyorlar. Nitekim, bundan kısa süre önce Muş yöresinde, Nureddin adlı köyde, köye dönüp otlarını biçenlerden üç kişi paramiliter korucu örgütü tarafından katledildi ve suçlularla ilgili bir koğuşturma yok. Daha önce de Hakkari'nin Marinus köylüleri, ceviz toplamak için köylerine döndüklerinde katledilmişlerdi. Buna benzer pek çok olay yaşanıyor.

Bu yüzden sürgünden dönebilenler devede kulak. Sığındıkları metropol kentlerin varoşlarında çoğu evsiz, işsiz, eğitimsiz olan bu insanların sefil yaşamları devam ediyor. Böylece Kürdistan'ın tüm kırsal kesimi üretimden uzak ve harap durumunu sürdürüyor. İşsizlik, çaresizlik bölge halkını bunaltıyor.

Bu durum ve yukarda sözü edilen olayların onlarca, yüzlerce benzeri basına ve dünya kamuoyuna yansdı. Özetlersek, rejim, bir yandan sözde AB'ye uyum sağlamak için reformlar yapıyor, diğer yandan, ciddi değişikliklerden kaçınıyor ve mevcut baskıcı, ilkel sistemi koruma güdüsüyle eskisinden daha saldırgan oluyor.

İzlenen, tam anlamıyla ikiye bölünmüş bir politikadır.

"AB'ye Uyum Paketi" neler getirdi?

Ya 2 Ağustos 2002 tarihinde Türk parlamentosundan geçirilen 14 maddelik "AB'ye Uyum Paketi"?.. Bununla gerçekte yapılan ne?

Türk devlet adamları, politikacılar ve rejim yanlısı Türk basın-yayın organları bu kez de kıyameti koparıyorlar. Artık Türkiye kendisinden istenenleri yerine getirmiş, Kopenhag Kriterleri'nin gereğini yapmış gibi.. Bu politikacılar ve bu basın atılan "dev adımlar"dan söz ediyorlar. İç ve dış kamuoyu görülmemiş bir propaganda bombardımanına tabi tutuluyor. "Top artık AB'nin sahasında, Türkiye'ye müzakere takvimi verilmeli" diyorlar.

Oysa gerçek durum bir kez daha onların dediklerinden çok farklı. Hem atılan adımlar Koppenhag Kriterleri'ni karşılamaktan çok uzak, hem de uygulamanın ne olacağı belli değil.

Aslında belli, uygulamanın yine eskisi gibi olacağına kuşku olmasın!

Söz konusu 14 maddelik AB'ye uyum paketiinde neler var?

Bunlardan biri idam cezasıyla ilgili. Yapılan bir değişiklikle "savaş ve yakın savaş hali dışında" idam cezası kaldırıldı. Bu olumlu elbette. Zaten 1984'ten beri Türkiye'de, dış kamuoyunun tepkilerini çekmemek için, mahkemelelerin verdiği idam cezaları uygulanmıyordu. Ama bu iş farklı yöntemlerle yapılıyor. Bunlardan biri, devlet denetimindeki gizli örgütler eliyle işlenen "faili meçhul" cinayetlerdi. Son yirmi yıl içinde bu şekilde, rejimin hoşuna gitmeyen binlerce aydın ve demokrat insan, özellikle de Kürt yurtseverleri katledildi ve failer hep gizli kaldı. Bir bölümü ise devletin açık polisi ve askeri tarafından, kırdı, kentte, cezaevinde ya da kişinin kendi evinde, herkesin gözü önünde yapılan infazlardı. Bu şekilde de terörle ilgisi olmayan binlerce masum insan öldürüldü.

Bundan böyle de bu tür uygulamaların son bulacağını sanmıyoruz. Nitekim, İnsan Hakları Derneği Diyarbakır Şubesi'nin 15 Ağustos 2002 tarihli açıklamasına göre, son iki ay içinde, salt Kürdistan'da, yargısız infazlar ve "faili meçhul" cinayetler sonucu 10 kişi daha yok edildi.

Türkiye'de işkence de sözde yasaktır ve suçtur; ama işkence çarkı aralıksız olarak, sistemli biçimde sürüp gelmekte. Gösteri yürüyüşü sözde serbesttir; ama daha geçen yıl, barış için yürümek isteyenlerin bile kafaları-gözleri yarıldı.

AB'ye Uyum Paketi'yle yapılan değişikliklerden biri de anadilde eğitimle ilgili olanı. Son değişiklik ne Kürt halkına, ne de Türkçeden başka dil konuşan öteki gruplara anadilde eğitim hakkı tanımıyor. Yani Türkiye nüfusunun üçte birini, kendi ülkelerinde, Kürdistan'da ise ezici ço-

ğunluğu oluşturan 20 milyon Kürt için ne ilk, ne orta, ne de yüksek düzeyde hiçbir okul ve eğitim kurumu olmayacak. İsteyenler için, okul dışı zamanlarda "dil öğrenmek için kurslar" olacak. Japonca, İngilizce öğrenir gibi.. Üstelik devlet bunlar için hiç bir masrafa girmeyecek; hatta bu kurslar özel ve paralı olacak!.

Bu, anadilde eğitim hakkı tanımak değil, insanlarla alay etmektir. Kürtlerin ve başka göçmenlerin Avrupa ülkelerinde kazandıkları dil eğitimi hakkı bile bundan kat kat fazladır. İsveç, Almanya gibi ülkelerde Kürtlerin anadilleriyle eğitim yapan çocuk yuvaları var. Bu ülkelerde, Hollanda'da ve başka Avrupa ülkelerinde Kürt çocuklarının ilköğrenim düzeyinde kendi anadillerinde eğitim görme hakları var. Bu eğitim okulda yapılıyor ve bu iş için görevlendirilen öğretmenlerin ücretini devlet ödüyor. İsveç'te ayrıca Kürt diliyle öğretmen yetiştiren bir okul var. Bunlar İsveç'e son yıllarda mülteci ve işçi olarak gelen, birçoğu Türk rejiminin işkence ve kıyımından kaçan 30-40 bin dolayında Kürde tanınmıştır.

Demek ki Türkiye, vatandaşları olan ve ülkenin üçte birinde, Kürdistan'da ezici çoğunluğu oluşturan 20 milyon Kürde bu kadarcık eğitimi bile layık görmüyor. Üstelik bunlar göçmen değil, Orta Asya'dan göç edip gelen, Anadolu ve Trakya'yı işgal eden Türklerden binlerce yıl önce bu ülkede yaşamaktalar..

Kaldı ki, bu kursların bile hayata geçmesinin binbir şekilde engellenmesi sürpriz olmaz..

Anadilde yayın hakkının da bundan farkı yok. Sözde Türkçeden başka dillerde radyo ve televizyon yayını önündeki engel kaldırıldı. Ama buna devlet denetiminde ve çok sınırlı olarak izin verileceği belirtiliyor. Günde belki 15 dakikalık veya yarım saatlik bir yayın..

Bu, örneğin 20 milyonluk Kürt halkı için komik değil mi? Böylece dil ve kültür hakları tanınmış olur mu? Bu, susuzluk çeken adama gün boyu yarım bardak suyu yeterli görmekten farksız değil mi?

Türkiye Lozan Antlaşması hükümlerini çiğnedi Şimdi de Kopenhag Kriterleri'ni baypas etme çabasında.

Türk rejimi, 20 milyon Kürde temel kültürel ve politik hakları tanımamanın gerekçesi olarak, "Kürtler azınlık değil" diyor. Kürtler elbet azınlık değil, çünkü azınlıktan çok fazlalar, kendi ülkelerinde çoğunluklar. Dörde bölünmüş ülkeleri Fransa genişliğinde. Toplam nüfusları 40 milyona varıyor ve bunun 20 milyonu Kuzey Kürdistan'da, yani Türkiye sınırları içinde. Böyle bir halk azınlık sayılsa komik olur. Kürtler kökleri binlerce yıl öncesine dayanan, kendilerine özgü bir dilleri, tarihleri, ülkeleri olan bir ulustur ve Türkler, Araplar, Farslarla birlikte Ortadoğu'nun dört büyük ulusundan biridir. 1. Dünya Savaşı sonrası toplanan ve Türkiye Cumhuriyeti'ni tanıyan Lozan Barış Konferansı'nda Türk temsilcisi İsmet Paşa da böyle demişti: "Kürtler Türklerle birlikte memleketimizin asli unsurudur. Azınlık hakları bu asil ulusu tatmin etmez. Ankara hükümeti hem Türklerin, hem Kürtlerin hükümetidir."

Ama Lozan'dan sonra Kürtler yok sayıldılar. Bırakın "asli unsur" olmayı, yani Türk unsuruyla eşitliği, ama onlara azınlık hakları bile tanınmadı. Türk devleti Lozan antlaşmasının tüm TC yurttaşlarına tanıdığı dil ve kültür haklarını bile uygulamadı.

Lozan Antlaşması'nın 39. Maddesinde şöyle deniyor: "Tüm Türkiye Cumhuriyeti yurttaşları basın yayında ve toplum hayatının her alanında anadillerini hiçbir kısıtlama olmaksızın kullanabilirler."

Demek ki, radyo ve televizyon yayını da dahil, Kürtçe ve öteki dillerde serbestçe basın yayın için Türkiye'nin AB'ye girmesine ve Kopenhag Kriterleri'ne bile gerek yok. Onlar bu haklara zaten Lozan Antlaşması'na göre sahipler. Ama Türkiye bu antlaşmanın hükümlerini pervasızca çiğnedi; Kürtçe gazete, dergi, kitap yayınına izin vermedi; zaman zaman Kürtçe konuşmayı bile yasakladı ve konuşanları cezalandırdı. Yani Kürt dilinin kullanılmasını "toplum yaşamının her alanında" yasakladı. Kürtler eşitsizliğe, baskılara karşı seslerini yükselttikleri, direndikleri her keresinde ise amansızca ezildiler. Lozan'ı imzalamış olan devletler ise bu uygulamalar karşısında seyirci kaldılar..

Türkiye bugün de Lozan Antlaşması'nı çiğnemeye devam ediyor ve AB'ye girmeye çalışırken Kopenhag Kriterlerini de aynı akıbete uğratmak, baypas etmek istiyor.

Söz konusu "AB'ye Uyum Paketi" diğer hak

ve özgürlükler bakımından da ciddi bir açılım sağlamıyor. Örneğin gerek Anayasa'da, gerek Türk Ceza Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu, Basın ve Siyasi Partiler kanunları ve diğer kanunlarda düşünce, inanç, basın, örgütlenme, toplantı ve gösteri özgürlüklerini engelleyen çok sayıda hüküm var. Bunlar yerli yerinde duruyor.

Örneğin Siyasi Partiler Kanunu, Türkiye'de Türk dili ve kültürünün dışında dil ve kültürlerin varlığından ve korunması gereğinden söz etmeyi yasaklıyor ve bunu bir kapatma nedeni sayıyor.

Siyasi partilerin, hatta derneklerin toplantılarında Kürtçe konuşulması geçmişten beri yasak. Bu durum değişmedi. Nitekim, Yüksek Seçim Kurulu, söz konusu "Uyum Paketi"nin çıkışının hemen ardından yaptığı açıklama ile, önümüzdeki 3 Kasım Seçimleri'ne ilişkin olarak da, seçim propagandaları sırasında Türkçeden başka dillerin kullanılmasını yasakladı. Yani Türkçe bilmeyen Kürtlere bile Kürtçe seslenmek, seçim suçu işlemek oluyor..

Türkiye'nin Kürt politikasını bundan böyle de eleştirmenin, baskılara karşı çıkmanın, Kürt halkına hak ve özgürlük istemenin, yine "vatani ve milleti bölücü" suç sayılacağına kuşku yok.

Bundan böyle de siyasi partilerin, teröre başvurdukları ya da terörü destekledikleri için değil, salt görüşleri nedeniyle kapatılacağına kuşku yok.

Bundan böyle de Kürtler tarafından kurulan, Kürt sorununun çözümü konusunda olumlu öneriler yapan partilerin ve derneklerin türlü biçimde engelleneceklerine kuşku yok. Nitekim Hak ve Özgürlükler Partisi'nin (HAK-PAR) Genel Başkanı Abdülmelik Fırat'ın beş yıldan beri yurt dışına seyahati engelleniyor. Son "Uyum Paketi"nden sonra da bu durum devam ediyor. Kendisi geçmişte iki dönem parlamentoda milletvekilliği yapmıştır ve herhangi bir suçtan da yargılanmamaktadır.

Hatta Kürtleri ilgilendiren durumlarda yabancıların da, diplomatik misyonlarına bile bakılmaksızın, kimi durumda seyahat özgürlükleri engelleniyor. Bunun son örneği daha birkaç gün önce –yani "Uyum Paketi"nin ardından– yaşandı. Türkiye üzerinden Irak'a geçmek isteyen İsveç Yeşiller Partisi'nden, aralarında milletvekilleri de bulunduğu bir grup, Irak konsolosluğundan vize almış oldukları halde, Türk güvenlik güçleri tarafından Irak sınırında, Habur Kapısı'nda durdurulup geri çevrildiler.

Bundan böyle de Kürtçe çıkan veya Kürt sorunundan söz eden dergi gazete ve kitapların top-

lanacağına, dağıtımının engelleneceğine, yazar ve yayıncıların yargılanacağına, onlara hapis ve para cezalarına yağacağına kuşku yok.

Son Uyum Paketi ile de basın üzerindeki tehdit ve baskı son bulmadı, hatta bazı bakımlardan ağırlaştı. Örneğin bazı basın suçlarında hapis cezası kaldırılırken para cezaları çok daha ağırlaştı, 100 milyara varan cezalar kondu. Bu, özellikle küçük ve orta boy basın organları için boğucudur. Bu yüzdendir ki, Cumhurbaşkanı Sezer bile, bu değişikliği "basın özgürlüğüne ve demokrasinin gereklerine aykırı ve ölçsüz" bulup, bu madde ile ilgili olarak Anayasa Mahkemesi'ne itiraz etti.

Kürt müziğinin, kültürünün, yaşam biçiminin bundan böyle de çok çeşitli baskılara hedef olacağına ve bundan Kürt dostu, demokrat Türklerin ve yabancıların da payını alacağına kuşku yok.

Kuşku yok, çünkü sistem değişmiş değil. Bir labirenti andıran yasaklar sistemi sürmekte.

Ayrıca ve daha da önemlisi, rejimin değişmeye niyeti ve isteği yok.

Çünkü bu bir baskı rejimidir ve ona ideoloji, yani harç olan ırkçı-şoven önyargılar, bu sistemin temel özelliği. Ülkeyi dünden bugüne yönetenler bu alanda tornadan çıkmış gibiler, birbirlerinden farkları yok.

Sözde "demokratik sol" Ecevit ile, kurtsoylu olmakla övünen Milleyetçi Hareket Partisi'nin ırkçı lideri Bahçeli arasında bir fark yok. Siyasi tutukluları F Tipi cezaevlerinde sürekli hücre cezasına mahkum edip, soyutlayıp fizik ve moral olarak yok etmeye yönelik uygulamayı başlatıp sürdüren Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk, DSP'lidir. Son uyum paketindeki bazı demokratik değişiklikleri budayıp önerileri büyük ölçüde işe yaramaz hale getiren de aynı kişidir. Kürtçe isimleri yasaklayan İçişleri Bakanı Rüshdü Kazım Yücelen ise, AB yanlısı olmakla övünen ANAP lideri Mesut Yılmaz'ın partisindendir.

Parlamentoda temsil edilen ve yıllardır iktidarda ve muhalefette tahterevallı oynayan düzen

partilerinin hiçbirisi bu ırkçı-şoven Türkçülük ideolojisine karşı değil. Karşı olsa zaten kahredilirdi, yaşatılmazdı.

Dünden bugüne ülkeyi yöneten bu partilerin, kadroların hiçbirisi Kürtlerin haklarının tanınmasından yana değil. Çünkü bu ülkede ulusal politika Türkten başkasının yok sayılması ve yok edilmesi üzerine inşa edilmiştir. Halkının büyük çoğunluğu Türk olmayan Anadolu, Trakya ve Kürdistan'da, yani bu sözde "Türkiye'de bir Türk ulusu ancak böyle yaratılabilir!

Ermeniler soykırımından geçirildi. Rumlar bir bölümüyle kıyıldı, bir bölümüyle sürüldü. Lazlar,

Çerkezler, Arnavutlar ve başkaları büyük ölçüde ve zorla asimile edildi. Kürtlerin zorla asimilasyonu ise, yüz yıldan fazladır, kırım, sürgün, dil ve kültür yasağı ve diğer biçimlerde aralıksız olarak devam ediyor..

Aslında Türk rejiminin Kürdistan için hayata geçirmeye çalıştığı gerçek bir planı var, bu da iki yıl önce Türk gazetelerine de yansıyan "Gizli Eylem Planı"dır. Bu planın başlıca esasları Kürdistanı Kürtlerden boşaltmak, Kürt dilini ve kültürünü yok etmek, böylece Kürt sorunundan kurtulmaktır. Kürdistan'ın tarihi kentlerini, verimli tarım alanlarını ve eşi az bulunur doğal güzellikleri barındıran vadilerini su altında bırakan baraj projeleri de bu planın bir parçasıdır. Bu planın mimarları, Ecevit dahil, dünden bugüne Türkiye'yi yöneten sivil ve asker kadrolardır. Avusturya'nın Heider'i, Fransa'nın Le Pen'i bunların yanında çok hafız kalır.

Sonuç olarak, bugün AB kapısında bekleyen Türk yönetiminin de öncekilerden farkı yok.

20. ve 21. Yüzyıldaki bu baskı politikası ancak zorla, terörle yürütülebilir. Sonu gelmez iç gerilimlere, iç ve dış çatışmalara yol açan, ülke kaynaklarını verimsiz alanlarda telef eden, böylece ülkeyi barışsız, ülke insanını işsiz ve ekmeksiz bırakan bu politika, Türk halkının da yararına değil. Ve Türk halkı, yıllar yılı estirilen şovenizm rüzgarından ne denli etkilenmiş ve bu önyargıları belli bir ölçüde taşıyor olsa bile, özünde değişimden yanadır. O AB'ye giriş, ekonomik geliş-

me, demokrasi ve barış istiyor. İşte bu nedenledir ki rejim Türk halkına da güvenmiyor. Onu da sürekli olarak denetim altında tutuyor.

Kürt halkına özgürlüğü tanımayan rejim, Türk halkına da demokrasi tanımıyor. O zorba ve kendine güveni yok.

Kürt sorunu Türkiye'yi esir almış

Türk yönetici sınıfının geçmiş yıllarda demokrasiye karşı direnmesinin iki başlıca nedeni vardı: Komünizm ve Kürt korkusu. Yani rejim değişikliği ve bölünme.. Sosyalist sistemdeki çöküntüden sonra komünizm korkusu artık kalmadı, Rusya bir ticari partner oldu. Ama çözümsüz kalan Kürt sorunu nedeniyle duyulan bölünme korkusu devam ediyor. Bu korku, akıl almaz bir Kürt düşmanlığına, Kürtleri yok etme tutkusuna dönüşmüştür.

Yıllarca yanlış politikalar izlenir ve bu uğurda savaşılsa bunun yarattığı alışkanlıklar ve değer yargıları, kin ve nefret, bir geleneğe, kan davasına dönüşür. Bundan kurtulmak güçtür.

Türkiye'deki rejimin düştüğü durum budur. Kürtleri bir esir statüsünde tutma ve yok etme çabası, bir bumerang gibi, bu rejimi Kürt sorununa esir etmiştir. Kürt sorunu diğer sorunları da etkileyen başlıca düğüm olmuştur. Bu, Türkiye'de ırkçılığı ve militarizmi besleyen başlıca etkidir.

Bu durum, yalnız Kürt halkıyla Türkiye'yi yönetenler arasında değil, aynı zamanda Türk halkıyla Türkiye'yi yönetenler arasındaki büyük çelişkiyi gösteriyor.

Bu yönetim anlayışı ve tarzı Türkiye'nin sorunlarını çözemez, ülkeye barış ve demokrasi getiremez ve AB'ye uyum için gereken ciddi, köklü değişimlerin yapılmasını engeller.

Bu nedenle yapılanlar göz boyama türündendir. Türkiye'yi yönetenler, ustası oldukları şark kurnazlığıyla, kendi halklarını yıllar yılı kandırdıkları gibi, Avrupalıları da kandırmaya çalışıyorlar.

Bu durumda çözüm ne?

Besbelli çözüm, Kürtlerin özgürlük isteminden vaz geçmesi veya yok edilmeleri değil, bu yanlış politikaların terk edilmesidir. Türk yönetici sınıfı, yüzyılı aşkın bir süredir izlediği baskı ve soykırım, zorla asimilasyon politikalarını terk etmeli, Kürtlerin haklarını tanımalıdır. Tüm Türkiye yurttaşlarına temel hak ve özgürlükleri tanımalıdır. İç ve dış kamuoyunu, bu arada Avrupa Birliği'ni aldatma, göz boyama çabalarına son verip köklü ve ciddi değişimlere yönelmelidir.

Yapılması gerekenler özetle şunlardır:

Öncelikle AB üyeliği için de zorunlu Kopenhag Kriterleri, dejenere ve paypas edilmeden, iç

ve dış kamuoyu ve AB aldatılmadan hayata geçirilmelidir. Bunun için:

1- Topluma giydirilmiş bir deli gömleği olan 1982 Cunta Anayasası çöpe atılıp, yerine, demokratik, çağdaş bir anayasa yapılmalı, bu anayasada ülke nüfusunun üçte birini oluşturan Kürt halkının varlığı ve hakları tanınmalıdır.

2- Anayasa'nın yanı sıra, başta Siyasi Partiler Kanunu, Seçim Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Basın kanunu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu olmak üzere tüm öteki yasalar, yani bir bütün olarak hukuk sistemi demokratikleşmelidir.

3- Barışçı biçimde ifade edilen her türlü görüş ve düşünce serbest olmalı, basın özgürleşmelidir.

4- Şiddete başvurmayan her türlü siyasi parti serbest olmalıdır.

5- Parlamento ve hükümet üstü MGK ile olağanüstü dönemin getirdiği Devlet Güvenlik Mahkemeleri kaldırılmalıdır.

6- Ülkenin laikleşmesi için, devletin inanç alanına haksız müdahalesine, keyfi düzenlemelere son verilmeli, bu amaçla:

- a) Diyanet İşleri Teşkilatı kaldırılmalı;
- b) Okullarda zorunlu din dersleri kaldırılmalı;
- c) Aleviler, Yezidiler, Süryaniler ve diğer inanç grupları üzerindeki baskılara son verilmeli;
- d) Başörtüsü nedeniyle uygulanan baskılara son verilmeli.

7- Kürt halkının ve öteki etnik grupların dil ve kültür hakları, Kopenhag Kriterleri çerçevesinde tanınmalı. Bunlar sadece bireysel haklar çerçevesinde ele alınamaz. Kopenhag Kriterleri'nde hem temel insan haklarından, hem de azınlık haklarından söz edilmiştir. Ayrıca Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın Haziran 1990'da yine Kopenhag'da kabul ettiği ve Türkiye'nin altını dışişleri bakanı düzeyinde imzaladığı ortak bildiri ve bunun içerdiği kararlar vardır. Bu kararların, "ulusal azınlıkların" haklarından söz eden 4. bölümünde şunlar sayılmaktadır:

- Kendi etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerini özgürce ifade etme, koruma ve geliştirme;
- Kendi adadillerini özel ve aynı zamanda kamu yaşamında özgürce kullanma;
- Kendi eğitim, kültür ve dini kurumlarını, örgütlerini, derneklerini kurma ve geliştirme;

Yine bu bildirinin 33. Maddesinde şöyle deniyor:

- Taraf ülkeler kendi toprakları üzerinde ulusal azınlıkların etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerini koruyacak ve bu kimliğin gelişmesi için uygun koşullar yaratacaktır.

Bu bildirinin 34. Maddesinde ise ulusal azınlıkların kendi adadillerinde eğitim yapma hakkı-

na yer veriliyor ve eğitim kurumlarında tarih ve edebiyat öğreniminin, aynı zamanda ulusal azınlıkların tarih ve kültürünü de içermesi gerektiği belirtiliyor.

Kopenhag Kriterleri'nde azınlık haklarının çerçevesi düşünülürken, 1990 yılında kabul edilen bu ortak ve bağlayıcı metin göz önüne alınmalıdır.

Türkiye'nin son "AB'ye Uyum Paketi" ile yaptığı, bu kapsamda baştan savma bir iştir. Ne Kürt ulusunun ne öteki ulusal azınlıkların dil, kültür ve örgütsel hakları tanınmamıştır. Türkiye'deki Kürt halkı bakımından yapılması gereken:

- a) Kürtçenin de Türkçe'nin yanı sıra resmi dil olması, özel ve kamu yaşamının her alanında özgürce kullanılması;
- b) İlkokuldan üniversiteye kadar anadilde temel eğitim hakkının hayata geçirilmesi;
- c) Anadilde -devlet kanallarında ve özel kanallarda- tam gün radyo ve televizyon yayınının gerçekleşmesi;
- d) Ulusal kimlikli siyasi parti ve derneklerin serbest olması.

Kürt sorunu için temel çözüm:

Kürt sorunu için temel çözüm ise, besbelli Kopenhag Kriterleri'nin çerçevesini aşar. Kürtler 40 milyonluk nüfuslarıyla, Fransa genişliğindeki ülkeleriyle, elbet Ortadoğu'nun büyük uluslarından biridir. Bu ulus ve bu ülke eğer dört devlet arasında bölünmüşse, sorun Kürtleri yok sayarak ve yok ederek değil, Kürtlerin uğradığı haksızlığa karşı çıkarak, adalet ilkelerine, uluslararası normlara uygun biçimde bu sorunun çözülmesidir.

Bu ise ancak iki biçimde gerçekleşebilir:

- a) Ya Kürtler özgür iradeleriyle ayrılıp kendi devletlerini kurarlar,
- b) Ya da bulundukları ülkelerde, yine özgür iradeleriyle eşitlik temelinde bir birlik içinde yaşarlar. Bunun biçimi ise federasyon ya da konfederasyondur.

Biz, Kürdistan Sosyalist Partisi olarak, Türk devletinin yüzyılı aşkın süreden beri sürdürdüğü akıl almaz zulme, haksızlığa ve buna karşı halkımızın haklı olarak duyduğu öfke ve nefrete rağmen gerçekçiyiz. Mevcut koşullarda Kürt halkının, yan yana yaşadığı halklarla federatif biçimde yaşayabileceği görüşündeyiz. Irak Kürtleri bu yolu seçmişlerdir. Biz de Kuzey Kürdistan bakımından bunu tercih ediyoruz; yani Türk halkıyla eşitlik temelinde, bir federasyon halinde yaşayabiliriz.

Türkiye, 100 bini aşan Kıbrıs Türkü için, Rum tarafının kabul ettiği iki bölge ve iki top-

lumlu bir federasyonu bile az buluyor ve iki devletli bir konfederasyon istiyor. Peki bunu neden, Kıbrıs adasının on katı büyüklüğündeki Kuzey Kürdistan ve 20 milyonluk Kürt için tanımayaya yaşıyor?

Kürt sorununun nihayi çözümü böylesine, iki halkın eşitliği temelinde federatif bir yapıyla mümkündür. Böyle bir çözüm Türkiye'ye barışı getirir ve gerçek bir demokrasinin de yolunu açar. Türkiye'nin bir kördüğüm olmuş ve günden güne ağırlaşan sorunlarını çözmesi ancak böyle mümkündür.

Gerek Türkiye'yi yönetenler, gerekse Avrupa Ülkeleri gerçekçi olmalı, Kürt sorununu gerçek boyutlarıyla ele almalılar. Bu sorun baştan savma yöntemlerle, dil kursları ya da günde yarım saatlik televizyon yayını gibi komik adımlarla çözülemez. Bunlar bir ulusa hak diye sunulacak şeyler değildir, onur kırıcıdır ve Kürt halkı da bunları asla ciddiye almaz.

Öte yandan, yukarda da belirtildiği gibi bugünkü yönetici sınıf, iktidarı ve muhalefetiyle böylesine köklü bir dönüşümü başaracak türden değil. O zaman ne olacak?

Bizce bu sorunun cevabı açıktır: Bu değişimi yapacak güçler iktidara gelinceye kadar Türkiye'de bunalım derinleşerek sürecek. Her iki halk da -hem Kürtler hem Türkler- acı çekecek. Ne Kürt halkının özgürlük için mücadelesi, ne de Türk halkının demokrasi için mücadelesi sona ermeyecek. Diğer bir deyişle, çözüm, Türkiye'de güçlü bir toplumsal değişime, değişim yanlısı gerçek demokrat güçlerin yönetime gelmesine bağlı. Bunun ne kadar zaman alacağını bilemeyiz.

AB normlarına, ilkelerine sahip çıkmalı

Avrupa Birliği böyle bir durumda ne yapacak?

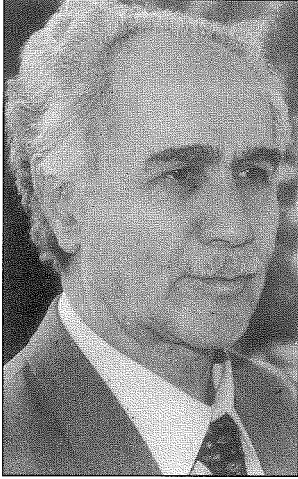
Biz ancak, gerçekten, Kopenhag Kriterleri'nin gereğini yerine getirdiği, bu kapsamda Kürt sorununun çözümü için de ciddi adımlar attığı zaman, Türkiye ile adaylık müzakerelerinin başlatılmasından yanayız. Oysa Türkiye'nin bunu yapmadığı açık.

İnsan haklarını pervasızca çiğnemekte ve Kürt halkına en basit hakları bile tanınamakta ısrar eden Türkiye'ye müzakere yolunu açmak, ona, AB normlarına uymama ve mevcut baskı sistemini sürdürme konusunda cesaret verir. Bu, baskının ve haksızlığın, ırkçılığın ve militarizmin mükafatlandırılması olur.

AB bu yanlışı yapmamalı.

Kürdistan Sosyalist Partisi
Eylül 2002

Kürt sorunu ulusal bir sorundur

Kemal Burkay

*Kürdistan Sosyalist Partisi
Genel Sekreteri*

Sayın bayanlar, baylar!
Her şeyden önce, böyle bir toplantı düzenleyip bana da görüşlerimi dile getirme fırsatı veren dostlara teşekkür ederim.

Konferansın bu bölümünde konumuz Kürt sorununun çözümü ve bu çerçevede Kopenhag Kriterleri'nin önemi, Türkiye'nin bu alanda neler yaptıklarıdır.

Daha baştan söyleyeyim ki, Kürt sorunu salt insan hakları ya da azınlık hakları çerçevesinde ele alınıp çözülecek bir sorun değil, bundan çok daha geniş boyutlu, ulusal bir sorundur. Kürtler, Türkler, Araplar ve Farslarla birlikte Ortadoğu'nun büyük uluslarından biridir. Nüfusları günümüzde 40 milyona ulaşüyor ve kendi toprakları üzerinde, Fransa genişliğinde ki Kürdistan'da yaşıyorlar.

Ne yazık ki ülkemiz bölgedeki dört devlet arasında parçalanmış ve halkımız tüm parçalarda temel hak ve özgürlüklerden yoksun kılınmıştır. (Güney Kürdistan'daki görece özerk durum yenidir ve ancak uzun ve çetin bir mücadelenin ve Körfez Savaşı'nın ardından ortaya çıkmıştır).

Kürt sorunu bu çerçevede ele alınmalı ve çözülmelidir.

Çözüm yolu ise tüm bağımlı uluslar için ne ise Kürtler için de odur. Kendi bağımsız devletini kurmak dahil, kendi kaderini özgürce belirlemek Kürtlerin de hakkıdır. Ama çözüm için federal veya konfederal bir biçim de mümkündür.

Partimiz başından beri, Kuzey Kürdistan bakımından böylesi bir çözümü savunuyor. Kürtler ve Türkler federal bir yapı içinde birlikte yaşayabilirler.

Ne yazık ki Türk devleti Kürt sorunuyla ilgili olarak başından beri yanlış bir politika izliyor. Kürt halkının varlığını ve haklarını tanımamakta ısrar ediyor. Kürt dilini ve kültürünü yok etmeye, böylece Kürt ulusal varlığına son vermeye çalışıyor.

Türk devleti izlediği politikalarla, hatta kendi varlığına biçim veren Lozan Antlaşması'nı bile çiğnedi. Söz konusu antlaşmanın 39. Maddesinde "Tüm Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının özel ve sosyal yaşamlarında, yayın alanında dillerini özgürce kullanmaları-

na hiç bir engel ve sınır konamaz" deniyor. Buna karşılık Türk yönetimi Kürtçe yayını başından beri yasakladı. Hatta Kürtçe konuşma ve Kürtçe şarkı söyleme bile uzun zaman suç sayıldı. Hala da benzeri uygulamalar devam ediyor.

Kürt halkı söz konusu haksız ve çağdışı uygulamalara karşı direndi. Ama bu direnişler her keresinde acımasızca bastırıldı. Ülkemizde zulüm ve baskı çarkı sürekli işledi. Bu yüzden Türk toplumu da barış yüzü görmedi. Kürdistan'ın ve Türkiye'nin kaynakları sonu gelmez savaş ve çatışmalarda telef oldu. Ülkemiz sık sık yıkıma uğradı, ekonomik ve sosyal alanda geri kaldı. Türkiye'de militarizm güçlendi ve ülke demokrasi-den uzaklaştı.

Bugün de, şu 21. Yüzyılın başında, Türkiye'nin Avrupa Birliği yoluna girdiği bir zamanda, hala Kürt sorununda bu çağdışı politika terk edilmiş değil.

Türkiye'nin Avrupa Birliği adaylığı Kürtler için ne ifade ediyor? Biz Türkiye'nin AB'ye üye olmasından yanayız. Ama bu haliyle ve kayıtsız şartsız değil. Türkiye Kopenhag Kriterleri'ni tümüyle ve dejenere etmeden yerine getirmeli, böylece demokrasi yolunda ileri adımlar atmalıdır.

Elbet biz, Kopenhag Kriterleri'nin Kürt sorununun çözümü bakımından yeterli olmadığını bilincindeyiz. Kürt sorunu eşitlik temelinde federal bir yapı ile çözülmedikçe ve Kürtlere yönelik bu baskı rejimi devam ettiği sürece, Türkiye demokratik bir ülke olamaz.

Öte yandan, Kopenhag Kriterleri bir bütün olarak ve dejenere edilmeden hayata geçerse Kürt halkının durumu da birhayli iyileşecektir.

Örneğin AB, Türkiye'nin önüne koyduğu Katılım Ortaklığı Belgesi'yle Türkiye'deki tüm etnik gruplar için anadilde eğitim ve yayın hakkının gerçekleştirilmesini istedi. Bu en başta Kürtleri ilgilendiriyor.

Ama Türkiye ne yaptı? Türk yöneticiler, Türkiye'nin üniter olduğunu, resmi dilin Türkçe olduğunu ileri sürerek bu isteklere öfkelenediler,

kendi "Ulusal Program"larıyla AB'nin önerdiği birçok ev ödevine yan çizdiler. Kopenhag Kriterleri'ni dejenere ve baypas etmeye çalıştılar.

Türkiye 2001 yılında Anayasa'sında bazı değişiklikler yaptı. Ama bu gönülsüz değişiklikler, demokratikleşme anlamında bir makyaj olmaktan öteye gidemedi. O zamanki Yargıtay Başkanı Sami Selçuk'un deyişiyle, 1982 Anayasası bir polis tüzüğü gibidir, bu tür değişikliklerle demokratik olması mümkün değildir. Yapılması gereken yeni ve demokratik bir anayasa yapmaktır.

Ama söz konusu göstermelik Anayasa değişikliği ile ilgili olarak Türk basını ve siyasi çevreleri, büyük bir iş yapmış gibi şamata kopardılar. Bazı Avrupalı politikacılar da bu havaya alandılar veya öyle görünmeyi tercih ettiler. Ama o zaman da kamuoyunu uyarmış, "biraz sabre-

din, bir şeyin değişmediğini göreceksiniz," demiştik..

Nitekim öyle oldu. Hatta pratikte rejim çok daha sertleşti. Bu değişikliklerin ardından Kürt gençleri anadilde eğitim hakkı isteyince, Kürtçe'nin okullarda seçmeli ders olması için dilekçeler verince, başlarına geleni herkes gördü. On bini aşkın üniversite öğrencisi terörist örgüt üyesi olmakla suçlandı. Yüzlerce gözaltına alındı, tutuklandı, işkence gördü ya da okullardan uzaklaş-

tırıldılar. Yüzlerce dava açıldı ve birhayli gence ceza verildi.

Aynı dönemde İçişleri Bakanı'nın bir genelgesiyle Kürtçe isimler yasaklandı. Gerekece olarak bu isimlerin Türk kültürüne uymadıkları ileri sürüldü!

Son olarak, kısa süre önce, 2002 Ağustos başında, Türk Parlamentosu'ndan "AB'ye Uyum Paketi" adı altında 14 maddelik bir yasa değişiklikleri paketi daha geçti. Türk siyasi çevreleri ve basını bunun ardından da görülmemiş bir şamata kopardılar. Tarihi bir adım attıklarını, Kopenhag Kriterlerini artık yerine getirdiklerini ileri sürdüler ve AB'nin Türkiye'ye müzakere tarihi vermesini istediler.

Peki gerçek durum nedir? Evet bu pakette,

idam cezasının "savaş ve yakın savaş hali dışında", yani sınırlı olarak kaldırılması ve gayrimüslim azınlık vakıflarına mal edinme hakkı tanınması gibi bazı olumlu değişiklikler var. Ama bunun ötesinde, demokratikleşme yönünde ciddi bir adım yok. Kürt haklarının tanındığı iddiası ise tümüyle boş ve gerçektir.

Örneğin bu değişikliklerle Kürt halkına ve diğer gruplara anadilde eğitim hakkı tanınmış olmadı. Kürt dilinde ilkokuldan üniversiteye kadar bir tek okul bile açılmıyor.

Yalnızca anadilde kurslara olanak veren bir değişiklik yapıldı. Bu kurslar ise okul dönemi dışında ve ancak tatil günleri olabilecek. Öğretmenlerin ücretleri dahil, tüm masraflar kursiyerlere ait olacak.

Peki bu, 20 milyonluk bir halk için ne biçim anadilde eğitimidir? Bu düpedüz Kürtlerle alay ve onları aşağılama değil mi? İsveç, Danimarka gibi ülkelerde bile Kürt göçmenlerin bundan daha fazla hakları var. Bu ülkelerde Kürt çocukları okullarda anadil dersi görebiliyorlar. İsveç'te bir de Kürt öğretmen yetiştiren okul var.

Son değişikliklerden biri de anadilde radyo ve televizyon yayınıyla ilgili. Ama bu da bir aldatmaca. Çünkü bununla Kürtçe radyo ve televizyon yayını serbest bırakılmış olmadı. Yalnızca, devlet kanallarından birinde 15-20 dakikalık bir yayın düşünülüyor. Yüzlerce özel televizyon kanalının bulunduğu bu ülkede Kürtçe özel yayın yine tümüyle yasak.

Bu da Kuzey Kürdistan ve Türkiye'de yaşayan 20 milyonluk Kürt halkı için yine göstermelik ve onur kırıcı değil mi?

Düşünce, inanç ve basın özgürlükleri bakımından da durum değişmedi. Türk hukuk sistemi bir labirent gibidir, öylesi birkaç değişiklik ve makyajla bu köhne sistem düzelmez.

Kürt kimlikli demek ve partilerin kurulması da eskisi gibi yine yasak. Siyasi partiler kanununun 81. Maddesi, siyasi partilerin Türkiye'de Türk dili ve kültüründen başka dil ve kültürlerin varlığından söz etmeyi bile yasaklıyor. Ve bu dört başı mamur faşist madde yerli yerinde duruyor. Buna dayanılarak geçmişte bir dizi parti kapandı; çünkü Kürt halkından söz etmişlerdi. Şimdi de HADEP ve HAK-PAR aynı gerekçelerle ve kapanma istemiyle Anayasa Mahkemesi önündeler..

Özetle, Türk reimi Kürt sorununun çözümü için son üç yıl içinde de hiçbir ciddi adım atmış değil. Bu bakımdan Kopenhag Kriterleri'nin öngördükleri yerine gelmedi.

Hatta şu göstermelik dil kurslarının ve 15-20 dakikalık yayının ne ölçüde gerçekleşeceği bile kuşkuludur. Yetkililerin söz ve hazırlıklarına bakılırsa, onların gönü bu kadarına bile razı değil. Binbir engel çıkarıp bu kadarcık şeyi bile pratikte engellemeleri hiç sürpriz olmaz.

Çünkü Türk yönetiminin Kürtlere yönelik politikası değişmiş değil. Onların niyeti bugün de asla Kürtlere dil ve kültür hakları tanımak değil. Aksine Kürt dilini ve kültürünü ortadan kaldırma heves ve tutkuları bugün de en şiddetli biçimde devam ediyor.

Kürt sorunu bu şekilde çözülür mü?

Kürt halkı böylesi komik "haklar"a kanıp susar mı, özgürlük mücadelesi durur mu? Bunu kimse boşuna hayal etmesin.

Türk devleti Kuzey Kıbrıs'daki yüz bin Türk için iki bölge ve iki toplumlu federasyonu bile az bulup gevşek bir konfederasyon, yani bağımsız devlet istiyor. Ama aynı Türkiye, kendi sınırları içindeki Kuzey Kürdistan'da yaşayan 20 milyon Kürde anadilde eğitim hakkı, okullar ve doğru dürüst bir televizyon yayını olanağı bile tanımıyor.

Bu ne biçim bir tutumdur? Bunun mantıkla, adaletle, demokrasiyle ilgisi var mı?

Bu eşi görülmemiş derecede haksız, ilkel bir zorbalık politikasıdır.

Kuşku yok ki AB sözcüleri ve yetkili kurumları da bu dediklerimizi ve vakit azlığı nedeniyle demeye fırsat bulamadığımız daha çok şeyi iyi biliyorlar.

Peki onlar böyle bir Türkiye'yi saflarına alırlar mı? Kürtlerin trajedisi karşısında sessiz kalırlar mı? Türkiye'nin, dünyamızın kökleri çok eskiye dayanan bir dilini ve kültürünü, koca bir ulusu süngü ve tank gücüyle ortadan kaldırmasına göz yumarlar mı?. Bu da onların sorunu..

Ümit ederiz ki Avrupa Birliği Türk devletinin tüm bu oyun ve aldatmacalarına, bu akıl almaz zulme göz yummayacak, kendi normlarına, prensiplerine sahip çıkacaktır.

Türkiye, ya oyalamadan, dejenere etmeden, gerçekten demokratik bir ülke olmak için gerekenleri yapmalı, bu arada Kürt sorununun çözümü yolunda da ciddi adımlar atmalı, böylece kendisi için de AB yolunun açılmasını hak etmeli, ya da bu çağdışı, ilkel düzende ısrar edip kendisine uygun yeni bir yer aramalı..

Bu kararı vermek Türkiye'yi yönetenlere düşer.

14 Ekim 2002

Türkiye'de hala sistemantik ve yaygın olarak işkence yapılıyor

Astrid Söchting

*Danimarka Amnesty
International Doktorlar
Grubundan*

Geçtiğimiz nisan ayında, ben, Danimarka İşkence Tedavi Merkezi'nin kurucusu, Doktor Inge Genefke ve hukukçu Poul Dalton Diyarbakır'ı ziyaret ettik. Bizler İnsan Hakları Vakfı'nın Tedavi Merkezi (TIHV) başkanı ve hukukçu, S. Tanrıkulu'na karşı açılan mahkemeyi izlemek üzere davet edilmiştik.

Savcı şu nedenlerle dava açmıştı:

1- Yetkililerden izin almadan İşkence Tedavi Merkezi çalıştırmak.

2- Tedavi merkezinde kanunsuz dökümanlar bulundurmak. Bu dökümanlar; Türkiye'de serbestçe basılan gazetelerdi ve bunların Diyarbakır'a sokulmaları Olağanüstü Hal nedeniyle yasaklanmıştı. Bu gazeteler gizli bir şekilde değil, posta ile İşkence Tedavi Merkezi'ne gönderilmişlerdi.

Dava açılmadan önce polis, Merkeze arama izni olmadan bir baskın yapmıştı ve 365 doktorun hastaları hakkındaki dosyalarına ve fotoğraflarına el koymuştu. Bu yalnız başına bir temel insan hakları ihlaliydi. İzinsiz İşkence Merkezi çalıştırma iddiası mahkemeye red edildi. Yasak yayın bulundurma suçlaması ise bir üst mahkemeye havale edildi.

Diyarbakır'dan sonra, İnsan Hakları Vakfı'nın 5 merkezinden biri olan, İstanbul'daki İşkence Tedavi Merkezi'ni ziyaret ettik. Diyarbakır'dakinin aksine, burda doktorlar yetkililerin her hangi bir baskısı ile karşılaşmadan çalışabiliyorlardı. Ama buna karşılık, cezai koşullarına karşı açık grevi yaptıktan sonra, geçici olarak bırakılan çok fazla sayıda mahkumu tedavi için uğraşıyorlardı. O tarihlerde geçici olarak bırakılan 400

mahkumdan, 361'i tedavi için İnsan Hakları Vakfı Merkezleri'ne başvurmuştu ve bunların yaklaşık 300 kadarı İstanbul'daydı.

Açlık grevleri 20 Ekim 2000 tarihinde, Adalet Bakanı'nın mahkumların F Tipi cezaevlerine nakledilmesi kararından sonra başladı. Önce bütün politik tutuklular "hücrelere", bu cezaevlerine nakledilecek ve daha sonra bütün cezaevleri de F-tipi dedikleri sisteme dönüştürülecekti. Mahkumlar ve toplumun muhalefet kesimleri bu değişikliğe karşı çıkıyor. Bu uygulamanın işkence de dahil, insan hakları ihlallerini artıracacağı söyleniyor.

15 değişik cezaevinden 865 tutuklu ve hükümlü bu uygulamaya karşı açlık grevine başladılar. Bu sayı giderek arttı ve bunlardan bazıları ölüm orucuna başladılar. 18 Aralık 2000 tarihinde, 1139 tutuklu açlık grevinde ve 284 kişi ise ölüm orucundaydı. Bu gelişmelerden sonra Adalet Bakanlığı ile görüşmeler başladı. Bu görüşmeler sürerken, tutuklular daha hiç bir hak almadan 14 Aralık 2000 tarihinde geçici olarak ara verdiler. Buna karşılık güvenlik güçleri 19 Aralık 2000 tarihinde 20 cezaevine yönelik olarak "hayata dönüş" adlı bir operasyon başlattı. 4 günlük bu operasyon sırasında 32 mahkum, kendilerine uygulanan çeşitli şiddet sonucu (yanarak, zehirlenerek ve kurşunlanarak) hayatlarını yitirdiler. Operasyonu, güvenlik güçleri, Adalet, İçişleri ve Sağlık Bakanlığı ile birlikte gerçekleştirdi.

Bu operasyonlardan hemen sonra mahkumlar F Tipi cezaevlerine nakledilmeye başlandılar. Kısa süre sonrada, mahkumların taşınma sırasında kendilerine ağır şiddet, aşağılama, vurma, zincire vurulma, ırza tecavüz ve buna ben-

zer şikayetleri savcılığa gelmeye başladı.

Nisan 2002 tarihinde açlık grevlerinde ölenlerin sayısı 45'e ulaştı.

Adalet Bakanlığı kanunda var olan bir paragrafı kullanarak, ciddi sağlık problemleri olan mahkumları 6 ay süreyle geçici olarak serbest bıraktı. Bundan yararlanan yaklaşık 400 mahkum geçici olarak serbest bırakıldı. (Nisan 2002)

Geçici olarak bırakılan mahkumların büyük bir çoğunluğunda wernicke-Korsakoff sendromu denen sendrom tespit edildi. Bunun yanısıra bunlardan bazılarında aynı zamanda Korsakoff psikozu da görülüyor. Bunların ikisinin de nede-

ni B vitamini eksikliğidir. Temel belirtileri; unutkanlık, göz kaslarında felç, kas koordinasyonunda bozukluklar ve özellikle yürüme zorluklarıdır. Zamanında iyi bir tedavi ile bunlar tamamen iyileşebilir. Tedavi edilmediğinde kronik psikolojik rahatsızlıklara ve hafıza kayıplarına yol açar. Wernicke-Korsakoff bunların dışında, işitme zorluğuna, görme zorluklarına, depresyonlara, PTSD ve diğer problemlerine de yol açar.

Yukarda da söylediğim gibi, geçici olarak bırakılan bu mahkumların 300 kadarı yardım almak için İstanbul'daki tedavi merkezine başvurdu. Başvuranların 50'si hastahanelere, acil tedavi için

gönderildi. Geçici olarak bırakılanların kiloları 30-40 kg'a düşmüştü.

Tedavi merkezlerinde imkanların elverdiği oranda, hastalıkların teşhisi, tedavisi, alıştırma ve fizik tedavisi yapılıyor.

Amnesty International raporları,Türkiye'de hala sistematik ve yaygın olarak işkence yapıldığını doğruluyor.

14 Ekim 2002

Tek yol diyalog, müzakere ve anayasal garantilerdir

Birgitte Vestermark

*Berlingske Tidende
Gazetesi'nden*

Türkiye'nin demokratikleşmesinde, Kürtlerin ikili bir rol oynadığını söylemek yanlış olmaz. Kürt azınlığı bir taraftan demokratikleşmeye katkıda bulunurken, diğer taraftan demokratikleşmenin önünde bir engeldirler.

Demokratikleşmeye katkıda bulunuyorlar, çünkü, sürekli olarak baskı altında olduklarını, ezildiklerini dile getiriyorlar. Uluslararası alanda kendi durumlarına dikkat çekmek için, Türkiye'de şu anda var olan demokratik hakları kullanıyorlar.

Bilindiği gibi, Türkiye Avrupa Birliği'ne üye olmak istiyor ve Kürtlerin azınlık haklarını ısrarla dayatmaları sonucu, -sadece kağıt üstünde olsa bile- Türkiye demokratik reformları yapmak zorunda kaldı.

Türkiye ağustos ayında bir reform paketi kabul etti. Bu pakette kabul edilenler arasında, (barış zamanında) ölüm cezasının kaldırılması, düşünce özgürlüğü sınırlarının genişletilmesi ve ilk kez kabul edilen Kürtlerin dil ve kültürel hakları da var. Buna göre şimdi, prensip olarak, Kürtçe okullarda okutulabilir ve Türk televizyonu Kürtçe yayınına başlayabilir.

AB, geçen hafta yayınladığı ilerleme raporunda, Türkiye'nin yaptığı bu reformları, Kopenhag Kriterleri yolunda önemli bir iler-

leme olarak değerlendirdi. Kopenhag Kriterleri, AB'nin aday üyelerin yerine getirmesini zorunlu olarak kabul ettiği politik kriterlerdir.

Ama AB, aynı zamanda reformların, bütün halkın tümüyle temel hak ve özgürlüklerden yararlanmasını engelleyen önemli sınırlamalar içerdiğini ve pratikte uygulanması için önemli bir dizi değişikliklerin yapılması gerektiğinin altını çiziyor.

Benim bu yakında konuştuğum bir diplomat "Kanunların kabul edilmesi yetmez, onların uygulanması lazım" dedi. Türk Hükümeti'nin reform paketlerinin ne kadar uygulanacağını ancak zaman gösterecek.

Ama aynı zamanda, Kürtlerin silahlı mücadelesinin yıllarca, Türkiye'nin demokratikleşmesini engellediğini de söylemek gerekir.

Bu, devletin, Kürtlere karşı savaş gündemin üst sıralarına koymaya zorladı ve aynı zamanda değişen Türk Hükümetleri'ne, reformları yapmaması için mükemmel bir bahane oldu.

Onlar yaklaşık olarak şu sebepleri öne sürüyorlardı: "Biz ülkenin Güney Doğusu'nda geniş bir askeri operasyon içerisindeyiz" ve "eğer biz reformları yaparsak, Kürtler bunu bağımsız bir devlet kurmak için kullanırlar."

Öne sürülen bu sebepler, Türk

yetkililerin, reformları yapmamak için bahanesi olarak değerlendirilebilir, ama Kürtler silahlı mücadele ile, hükümetin eline, tarihte sömürgecilerin, Avrupalılar da dahil, kullandığı önemli bir anti- demokratik koz verdi.

Şu bir gerçektir ki, (kabul edelim ya da etmeyelim) eğer bir devlet veya bir halk, kendisini tehdit edilmiş veya kendi çıkarlarının büyük bir tehlike ile karşı karşıya olduğunu hissederse, ayaklar altına alınan önce insan hakları ve demokratik haklardır.

Son olarak ABD ve Avrupa'nın 11 Eylül olaylarının etkisiyle, yakanan El Kaide üyelerini, mahkemeye çıkarmadan, nasıl aylarca gözaltında tutulduklarını ve Amerikan yetkililerinin, soruşturmalarda, Amerika'da işkence yasak olmasına rağmen, bu yasalara uymamak için, ne yollar denediklerini, gördük!!!

Hak ve özgürlükler sanki, sadece "barış" zamanında kafada tutulması gereken bir lüks olarak görülüyor.

Silahlı mücadeleye başvuranların çoğu, genellikle silahlı mücadeleye başurmazlarsa, seslerinin işitilmediğini söylüyorlar. Ama bu silahlı mücadeleler nadir olarak, hayal kırıklığına karşı biraz rahatlama sağlamaktan başka bir şeye yarıyor.

Genellikle de, sivil halkın etkilendiği yoğun bir misilleme ile karşılaşılıyor ve nadir olarak gerçek bir sonuca götürüyor. Çünkü taraflar, karşı tarafta önemli kayıplar verecek kadar güçlüdürler ama kesin askeri bir zafer kazanacak kadar güçlü değildirlir.

Türk ve Kürt sorunu bu konuda tek örnek değil. Bunun gibi bir sürü sorun var. Örneğin: Uzun yıllardır sürmesi, nerdeyse çözümsüzlüğe kilitlenmesi ve çok sayıda sivilin hayatına mal olması ile tanınan Kuzey İrlanda ve Bask ülkesi var.

Azınlıklara, en az kayıpla demokratik haklar

Kürtlerin silahlı mücadelesinin yıllarca, Türkiye'nin demokratikleşmesini engellediğini de söylemek gerekir.

Bu, devletin, Kürtlere karşı savaşı gündemin üst sıralarına koymaya zorladı ve aynı zamanda değişen Türk Hükümetlerine, reformları yapmamsa için mükemmel bir bahane oldu.

Onlar yaklaşık olarak şu sebepleri öne sürüyorlardı: "Biz ülkenin Güney Doğusu'nda geniş bir askeri operasyon içerisindeyiz" ve "eğer biz reformları yaparsak, Kürtler bunu bağımsız bir devlet kurmak için kullanırlar."

Öne sürülen bu sebepler, Türk yetkililerin, reformları yapmamak için bahanesi olarak değerlendirilebilir, ama Kürtler silahlı mücadele ile, hükümetin eline, tarihte sömürgecilerin, Avrupalılar da dahil, kullandığı önemli bir anti-demokratik koz verdi.

sağlayacak tek yol diyalog, müzakere ve anayasal garantilerdir. Ama azınlıklar da şehit, kendini feda etme rolünü bırakıp, uzlaşmaya istekli olmalıdırlar. Elbette başarı sağlamak için, masanın öbür tarafında, sırtını dönüp kulaklarını tıkayan değil, dinlemek isteyen bir tarafın da olması lazım.

Türk yetkililer, daha baştan silahlı mücadeleye karşı olan partilere karşı bir ayrımcılık uyguladı ve hala PKK terörü ile hiç bir ilişkileri olmadığını söylemelerine rağmen, bu partilere karşı aynı tavrını devam ettiriyor.

Gerekçesi ise hep, "Kürt halkının hakları için

mücadele eden Kürt partisi, hangi metodu kullanırsa kullansın, devlete karşı mücadele ediyor" değerlendirmesidir.

Ama böyle bir gerekçe kabul edilemez. Bu demokrasi için silahlı mücadele kadar kötüdür.

Demokrasi hakkında konuşurken, hedefe gitmek için kullanılan metotlar hedefin kendisinden daha önemlidir. (Bu böyledir, çünkü, demokrasilerde, istek ve planlarımızı hayata geçirmenin tek yolu, halkın çoğunluğunu arkasına almaktır)

İki tarafa da, ülkeyi demokratikleştirmekte istekli olma yolu gösteriliyor ve bu da başlamış durumda ve aşağı yukarı Türkiye'nin bu günkü durumu budur.

Son olarak sizleri, sizi düşündürecek Balkanlara, Yugoslavya'nın birçok küçük ulusa bölündüğü döneme götürmek istiyorum.

Bu dönemde ben değişik azınlıkların temsilcileri ile konuştum ve hepsinin, ken-

dilerinin kendi bölgelerinde en büyük halk topluluğu olması için, sınırların nerden geçmesi ile ilgili çok yaratıcı görüşleri vardı.

Azınlıkların korunması konusu ise hiç birini ilgilendirmiyordu.

Ama işte sorunların çözülmesinin asıl püf noktası burada. Çünkü, azınlıkların korunması sağlanmadan, -mümkün değil demek istemiyorum ama- istikrarlı bir demokrasi kurmak zordur.

Danimarka Konferansı Belgelerinden:

Türkiye değiştirdiği yasaları gerektiği biçimde uygulamıyor

Sertaç Bucak

Uluslararası Kürt İnsan Hakları Derneği Başkanı

Sayın bayanlar, sayın baylar,
Herşeyden önce nazik davetiniz için teşekkür ederek sözlerime başlamak istiyorum.

İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan acı ve yıkımlardan ders çıkararak dünya devletler topluluğu uluslararası veya bir ülke içindeki çatışmaların (konflikt) yolaçabileceği ağır sonuçları önlemek için ilk önce BM Örgütü'nü daha sonra da bu çerçevede bir dizi bağlayıcı uluslararası konvansiyonları bugüne dek peşpeşe onaylayıp çıkardı. O zamandan bugüne yerel düzeyde oluşturulan devletlerarası (Intergovernmental) örgütler, örneğin Avrupa Konseyi ve onun uluslararası sözleşmeleri, daha sonraki süreçte Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve bu teşkilat bünyesinde çıkan bildirgeler (Paris Şartı), bu örgüt çerçevesinde oluşturulan Azınlıklar Yüksek Komiserliği özellikle de son çeyrek yüzyılda meydana gelen etnik çatışmaları önlemeyi önüne koymuştur.

Çağımızda var olan sorunların çözümünde sözkonusu devletlerarası örgütlerin (kuruluşların) harcadığı çabaları her gün medyadan takip ediyoruz. Uluslararası kuruluşlar, onların bağlayıcı sözleşmeleri (Konvansiyonlar), aldıkları kararlar, uluslararası ilişkilerin mihenk taşı olmuştur. Devletlerin uygarlığı, hem kendi yurttaşlarına hem de uluslararası ilişkilerde, uluslararası normları ne ölçüde uyguladıklarına göre belirlenmektedir. Bu artık savunulan ortak değerlere çoğulcu, katılımcı,

demokrasiye, hukukun üstünlüğüne, insan haklarına ve azınlık haklarına saygılı olmanın kıstası olarak algılanmaktadır.

Türkiye de bu uluslararası kuruluşların kurucu üyesidir ve eksik de olsa bir çok uluslararası sözleşmenin altında imzası vardır. Ancak bağlayıcı olan uluslararası sözleşmelerde, diğer 12 AB aday ülkeleri ile 13. aday adayı Türkiye karşılaştırıldığında şunu görüyoruz (15 Eylül 2002 itibarıyla, Kaynak: AB-Komisyonu Türkiye'ye ilişkin ilerleme raporu).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: Türkiye dahil tüm ülkeler tarafından onaylanmıştır. (Ölüm cezasının kaldırılması Ek Protokol No. 7) yalnız Türkiye tarafından onaylanmamıştır. Barış halinde idam cezası kaldırılmışsa da savaş halinde uygulanabilir.

• BM'ler çerçevesinde:

Uluslararası Sivil (Yurttaşlık) ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve ek protokolleri: Yalnız Türkiye onaylamamıştır. (imzaladı ancak onaylanmadı)

Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi: İmzalandı, yalnız Türkiye onaylamadı.

Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi: Yalnız Türkiye onaylanmadı. (imzaladı)

Çocuk Hakları Sözleşmesi onaylandı, ancak üç maddeye, azınlığa mensup çocukların kendi dilinde eğitim hakkına çekince konuldu.

Bu konuda ki geri kalmanın nedenleri Kürt sorunun da yaşanan haksız, paranoik korkular Türkiye'deki yönetimlerin uluslararası normlara uygun adım atmasını engellemektedir. Buna daha sonra konuşmamın sonunda toptan değineceğim.

AB adaylığı konusunda yaşanan sorunlar ve son AB Komisyonu 2002 İlerleme Raporu ve düşündürdükleri

1999 Aralık Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'yi aday ülke statüsü veren AB, kısa, orta ve uzun vadeli hedefler koyarak Türkiye'nin önüne bir adaylık perspektifi koydu.

2002 Mart ayı itibarı ile kısa vadeli istemlerin gerçekleşmesi gerekiyordu.

147 Sayfadan oluşan ve dikkatli diplomatik bir dille kaleme alınan bu raporda 2001 sonu ve 2002 yılında gerçekleştirilen reformlara dikkat çekiliyor ve yasal değişikliklerden övgü ile söz ediliyor. Ancak uygulamanın Kopenhag Siyasi ve Ekonomik Kriterlerini karşılamada yetersiz kaldığına dikkat çekiliyor.

Yargı; hukuk sistemine ilişkin reformlar gerçekleştirildi. DGM'nin yetkileri daraltıldı. Ancak bu mahkemelerin çalışmalarına devam etmesi uluslararası standartlara aykırı olduğu ve yargının "bağımsızlığını" her zaman sağlayamadığına dair haberlerin geldiği belirtiliyor.

Yolsuzluklar; bir dizi önlem alındığı ancak bunun hala önemli bir sorun olduğuna dikkat çekilerek Avrupa Konseyi'nin konuya ilişkin sözleşmelerinin imzalanmadığına dikkat çekiliyor.

MGK: MGK oluşumu ve rolünü değiştiren Anayasa değişikliğine rağmen, uygulamadaki işlevinde bir değişiklik olmadığı gözlemlendiği ifade ediliyor.

İşkence ve kötü muamele; Bu alandaki iyileşmelere rağmen, işkenceyi önleme komitesinin önerileri gözönüne alınmasına rağmen, sorunlar (örneğin F-Tipi cezaevleri) çözülmedi. Gözaltına alınanlar hala avukatları ile görüşürülmüyorlar. OHAL bölgesinde gözaltı süresi hala uzun. İşkence ve kötü muamelenin hala devam ettiği gözleniyor.

İfade Özgürlüğü; TCK 312, 159 maddeleri ve RTÜK Kanununda yapılan değişikliklere rağmen, yazar, gazeteci ve yayıncıların kovuşturulması devam ediyor. Şiddete başvurmayan, şiddeti teşvik etmeyen, terörü haklı göstermeyen konuşmalar ya-

panlar halen hapis cezası görüyorlar ve hapishanelerde 1000 yakın fikir suçlusu bulunuyor.

Siyasi Partiler yasası; din özgürlüğü konusundaki eksikler sıralanıyor. Azınlık hakları ve azınlıkların korunmasına ilişkin beklentilerin olduğu dile getirilerek Kürtçe öğrenim isteyen üniversite öğrencilerinin soruşturmaya uğraması not edilen olumsuz bir nokta. Türkiye değiştirdiği yasaları gerektiği biçimde uygulamıyor. Hakimler yorumlarını kısıtlamadan yana kullanıyor. **Savcı ve yargıçlar** değişen yasaların getirdiği özgürlükleri ya yeni düzenlemelerde buldukları boşluklardan yararlanarak veya Anayasa ve başka yasalarındaki "tuzak maddeleri" yorumlayarak yine kısıtlamaya dönüştürüyor. **Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ne uyum çabası göstermesine, alkış toplayan adımlar atmasına rağmen, değişiklikleri uygulamakta aynı heyecanı ve tutarlılığı gösterememesinden şikayetçi. Sorunun can**

alıcı noktasıda zaten bu.

Türkiye'de yöneticiler demokratikleşmeden, hep Kürt sorununu gerekçe göstererek Avrupa'lı bir ülkeye yaraşacak cesur adımlar atmaktan hep kaçındılar ve kendilerini bu paranoyadan kurtaramadılar. Kürt sorununu Avrupa standartlarına göre çözmek istemeyen, demokrasinin, hukukun üstünlüğünün Avrupa standartlarına uyumuna karşı olanlar, AB üyeleği önündeki ve bu anlamda Kopenhag Kriterlerini gerçekleşmesinin önünde önemli engellerdir. Bu güçlü odaklar buna karşı hep ayak diyorlar. Yukarıda bahsini ettiğim uluslararası sözleşmelerin onaylanmamasının, uluslararası standartların uygulanmamasının, Türkiye'de (Yahudiler, Bulgarlar, Ermeniler ve Rumlar dışında) azınlıklar yoktur diyen, inkarcı resmi ideolojinin arkasında hep Kürt sorunu ve bundan duyulan haksız korkular vardır. İşte Türkiye'nin Avrupa'ya giden yolunun asıl engeli bu korkulardır. Köhnemiş, Avrupa standartlarına uymayan devlet anlayışıdır.

Geçtiğimiz Ağustos ayında ciddi bir kurumun yaptığı kamu araştırmasında Türkiye'nin batısında insanların %66, Kürtler arasında %82'nin AB üyeleğinden yana olduğu belirtiliyordu. Sorun o zaman Avrupalı olmamakta direnen yürütmedir. Yoksa TC vatandaşlarında değil.

Teşekkür ediyorum..

Kürt sorunu, Türkiye'deki en önemli politik sorunlardan biridir

Keya Izol

Avrupa Kürt Platformu
temsilcisi

Türk parlamentosu son dönemlerde Avrupa Birliği'ne uyum yasaları paketini çıkardı. Bu yasalar AB tarafından Türkiye'nin demokratikleşmeye doğru attığı önemli bir adım olarak değerlendirildi. Uyum yasaları paketinde Kürt dili ve Kürt sorunu kendi adıyla resmen isimlendirilmiyor. Basın ve yayında Kürt dilinin kullanılması ve ayrıca Kürtçe kursların açılması bazı devlet organlarının iznine tabi ve tamamıyla bunların insafına bırakılmış. Başka bir deyişle bu yasaların hiç biri uygulamada yaşam şansını bulamayacak. Program reaksiyoner ve Kürt sorunun çözümünü kabul etmiyor/yatsıyor. Bu paket, AB'nin temel ilkelerinin ve Kopenhag Kriterleri'nin çok uzağında.

Uyum yasaları paketinin Türk parlamentosunda kabul edilme-

sinden bir hafta sonra, Türkiye Yüksek Seçim Kurulu ki bu alanda en yetkin organdır, 3 kasım 2002 tarihinde yapılacak seçimlerde, radyo TV ve seçim propagandasının yapıldığı bütün yer ve alanlarda sadece Türkçe kullanılabilmesine karar verdi. Türkiye'de gün geçmiyor ki, Kürtlerin insan hakları ihlal edilmesin ve Kürtler Kürt olduklarından dolayı tehditlere maruz kalsın.

Avrupa Kürt Platformu, Kürt dilinin eğitim ve öğretimi de dahil, radyo, televizyon, basın, yayın ve diğer bütün alanlarda kullanılmasının 20 milyon Kürt için temel bir hak olduğunu ve bu hakkın Türk anayasası tarafından garanti altına alınmasından daha doğal bir şeyin olamayacağını düşünür. Ancak Türkiye, uyum yasaları paketinin pratikte işleyişini de-

gişik biçimlerde engellemekle gerçek yüzünü gösteriyor. Bu tutum aynı zamanda uluslararası anlaşmaların da açıkça ihlalidir.

Sayırsız kelimelerle süslenen Türkiye'nin ulusal programı, Kopenhag Kriterleri'ne uymamanın veya ayak diretmenin açık bir örneğidir. Bu ulusal program, Türkiye'de Kürtlerin, bu günkü durumlarında herhangi bir değişiklik getirmemekle beraber, gelecekte Kürt sorununun çözümü için de barışçıl hiç bir çözüme fırsat vermiyor.

2001 yılında bazı yasal düzenlemeler yapıldıysa da bu düzenlemelerin hiçbirisi Kürt kültürü ve Kürt dilinin özgür bir biçim de kullanılmasını anayasa garantisi altına almıyor.

Bu yasa değişiklikleri, "AB uyum yasaları paketi" hiç bir şekilde, Kürtlerin temel demokratik ve insan haklarının korunmasına olanak sağlamıyor. Bu alanda hiç bir değişiklik getirmiyor.

• Yapılan değişiklikler kısaca şöyle özetlenebilir:

Dil öğrenmek (diller isimlendirilmeksizin ve sadece "Türk vatandaşlarının değişik dil ve lehçeleri") özel kurslarda serbesttir. Bu kurslar dahi, devletin kontrol mekanizmaları ve bir dizi brokratik engellerle karşı karşıya. Kürtçe, devletin denetimindeki eğitim kurumlarının hiç birinde dil olarak okutulmayacak ve böylece Kürtçe, dil olarak hiç bir statüye sahip olamayacak.

Televizyon ve radyo yayınlarına gelince; uyum yasaları paketinde kayde değer bir değişiklik görülüyor. Yayın (diller isimlendirilmeksizin ve sadece "Türk vatandaşlarının günlük kullandıkları geleneksel değişik dil ve lehçeleri" inde yapılabiliriyor ama o da bir dizi yasal engellerle karşı karşıya. Ayrıca, şimdi, yayın sürelerinin en fazla 20 dakika ile sınırlandırılması tartışılıyor.

Avrupa Kürt Platformu, Kürt dilinin eğitim ve öğretimi de dahil, radyo, televizyon, basın, yayın ve diğer bütün alanlarda kullanılmasının 20 milyon Kürt için temel bir hak olduğunu ve bu hakkın Türk Anayasası tarafından garanti altına alınmasından daha doğal bir şeyin olamayacağını düşünüyor

Türkiye Anayasa ve yasalarında Kürt kimliğini yasaklayan veya inkar eden bütün yasalar çıkarılmalıdır. Anayasa ve yasalar, ülkenin çok ulusluluğunu, değişik dil ve kültürlerin varlığını garanti altına almalıdır. Kürtlerin kendi anadillerini basın ve yayın kurumlarında kullanmalarını engelleyici tüm yasal engeller kaldırılmalıdır. Bağımsız bir dil ve kültür kurumunun denetiminde sürekli yayın yapabilen devlet destekli radyo ve televizyon kanalı açılmalıdır.

Ceza yasalarına gelince, idam cezası barış dönemlerinde kaldırılıyor. İdam cezası Türkiye'de zaten işlevini yitirmişti. Ceza yasalarındaki diğer değişiklikler, Türkiye'nin insanlık dışı ceza yasalarında, tutuklular lehine yeni hiç bir şey getirmiyor. Türkiye Anayasası'nın önemli bir kısmını, ceza yasaları ve yasaklamalar oluşturuyor.

Basın özgürlüğü, toplantı ve gösteri yasalarında, polik örgütlenme konularında hiç bir gelişme görülüyor. Acaba, yapılan bu değişikliklerin tümü, Türkiye'nin masaya oturup, AB

üyeliği için müzakerelere başlaması için yeterli mi? Buna verilecek cevap elbetteki hayırdır!

Avrupa Kürt Platformu, Kürtlerin temel demokratik ve ulusal haklarını kullanabilmeleri için, Türkiyede ciddi reformlar yapılmasını sağlayacak, geniş yasal düzenlemelerin yapılmasını zorunlu görür.

Bize göre Kürt sorunu, Türkiye'deki en önemli politik sorunlardan biridir. AB ve Türkiye arasındaki üyelik müzakerelerinde de önemli bir sorun olarak ele alınmalıdır. Türkiyenin aşağıdaki konulara, AB üyeliği müzakerelerinden önce ağırlık vermesini istiyoruz.

✓ Türk devleti aşağıdaki Avrupa konvansiyonlarını onaylamalı:

1. Ulusal azınlıkları kuruma konvansiyonu,
2. Bölgesel ve azınlık diller konvansiyonu,

✓ Türk hükümeti, Avrupa

konvansiyonun, insan hakları ve ulusal azınlıkların haklarını kapsayan 1201 nolu ek protokolu uygulamalıdır,

✓ Türkiye, basın özgürlüğü, dernek ve toplantı özgürlükleri ile ilgili gerekli yasal ve anayasal hakları garanti altına alacak düzenlemeleri yapmalı ve Avrupa Konvansiyonu İnsan Hakları Bildirgesi'yle uyumlu hale getirmeli,

✓ Türkiye, AB standartlarını temel alarak,

yargı ve mahkemelerin çalışma kuşullarında gerekli düzenlemeleri yapmalı.

✓ Türkiye, Türkiye'nin batısı ile Kürdistan arasındaki ekonomik ve sosyal farklılığı asgari bir düzeye getirmek için etkin bir stratejik girişimde bulunmalı.

✓ Türk hükümeti Kürt sorununda acilen çözülmesi gereken sorunların bir listesini yaparak, bu sorunların çözümü için somut bir program yapmalı.

✓ Türk hükümeti tespit edilen bu sorunların çözümü için konuşmalardan ziyade, bunları pratikte uygulamalı.

Somut bir program yapılarak, acilen çözülmesi gereken noktalar şunlardır:

• Kısa vadede yapılması gereken politik değişiklikler

1. Türkiye anayasa ve yasalarında Kürt kimliğini yasaklayan veya inkar eden bütün yasalar çıkarılmalıdır. Anayasa ve yasalar, ülkenin çok ulusluluğunu, değişik dil ve kültürlerin varlığını garanti altına almalıdır. Kürtlerin kendi anadillerini basın ve yayın kurumlarında kullanmalarını engelleyici tüm yasal engeller kaldırılmalıdır. Bağımsız bir dil ve kültür kurumunun denetiminde sürekli yayın yapabilen devlet destekli radyo ve televizyon kanalı açılmalıdır.

2. Kürdistan'da uygulamaya konulan köy kuruculuğu ve olağanüstühal yasaları kaldırılmalıdır. Evleri ve köyleri yakılmış ve aynı zamanda köylerini zorla terk etmek zorunda bırakılan insanların, tekrar köylere güven içinde dönmelerine olanak sağlanmalı ve ekonomik kayıpları karşılanmalıdır.

3. Adları değiştirilen şehir, köy ve kasabaların, eski isimleri tekrar iade edilmelidir. Kürt anne-babalar kendi çocuklarına Kürtçe isim koyma hakkına sahip olmalıdır. Yetişkinlerde isim değiştirip Kürtçe isim alma hakkına sahip olmalıdır.

4. Politik, sosyal ve etnik örgütlenme haklarının zedelenmemesi ve boğazlanmaması için terörizm, terörist eylemler ve terörist örgütler kavramları anlam itibariyle yenilenmeli (gözden geçirilmeli) ve somutlaştırılmalıdır. Basın özgürlüğü, toplantı ve gösteri haklarının korunması güçlendirilmelidir. Anti-terör yasası ve diğer ceza yasaları demokratikleştirilmeli ve humanistleştirilmelidir. Demokratikleştiremeyen ceza yasaları kaldırılmalıdır. Örneğin: anti-terör yasasındaki 8. madde ve ceza yasasının 312.

maddesi. Siyasi yasaklılara verilen hükümler kaldırılmalı ve Türkiye'deki bütün politik tutuklular serbest bırakılmalıdır.

• Uzun vadede yapılması gereken politik değişiklikler

1. Türk anayasa ve yasaları, Kürtçenin okullarda kullanılmasını ve eğitim dili olmasını garanti etmeli ve aynı zamanda Kürtçenin politik çalışmalarda özgürce kullanma hakkını sağlama-lıdır.

2. Etnik ve kültürel temellere dayalı parti kurmayı engelleyici bütün karar ve kararnameler kaldırılmalı ve Türkiye'nin doğu ve güneydoğusuna Kürdistan demeyi engelleyen bütün adli ve politik engeller kaldırılmalıdır. Politik partiler isterlerse bölge partileri olabilmeli ve bu bölgelerde seçime katılma hakkına sahip olabilmelidir. Bu değişikliklerin tümü anayasa ve diğer yasaların güvencesi altına alınmalıdır.

Kürtlerin temel sorunlarını çözen böylesi bir çalışma programı, Avrupanın bir parçası olmak isteyen Türkiye'nin emelleri doğrultusunda güvenilebilir bir ülke olmasını sağlar. Medeni dünyaya entegre olmuş bir ülke konumunu alır.

Umarız AB komisyonu Türkiye'nin yaptığı 'ulusal program' ve bazı basit yasa değişiklikleri ile Kopenhag Kriterleri'ne uyduğu iddialarına kanmayacak.. Türkiye ile müzakerelere oturmak için daha çok erken. Türkiye'ye açık ve net taleplerde bulunulmalı ve yapılacakların her yönü ile takip edileceğini bildirmek akıllı bir tutum olur. Türkiye demokratik hukuk devleti prensiplerini garantileyecek, insan halklarına ve ulusal azınlıklara saygı gösterecek stabil kurumları acilen oluşturmalıdır. Türkiye üyelik koşullarının hiç birini yerine getirmeksizin ve bütün sorunları görmezlikten gelerek, AB'nin ekonomik, politik ve moniter hedeflerine ulaşmak için üye olma talebinde. Türkiye AB nin koşullarını yerine getirmeden ne kadar daha aday üye olarak bekleyecek?

Kürt sorununun çözümü ve kendi adıyla adlandırılması için kesin ve net koşullar Türkiye'nin önüne konmalıdır. Yeni ve net bir program yapılncaya kadar, Türkiye'nin üyelik talebi dondurulmalı veya diskalifiye edilmelidir. AB komisyonu, Türkiye'den anlamsız uzlaşma hamlelerine baş vurmaksızın, yeni bir ulusal program yapmasını talep etmeli ve bu program Kürt sorununu temelden çözümleyecek, politik çözümler içermelidir.

Danimarka Konferansı Belgelerinden:

Türkiye ve demokratikleşme rotası

Hamiyet İzol

Diyarbakır Barosu Avukatı

Çağlar boyu çeşitli medeniyetlere beşiklik etmiş topraklarda kurulu olan Türkiye bu güne dek tanınık geldiği kültürlerden evrensel bir sentez yaratabilme şansına sahipken; inkara, baskıya, şiddete dayalı bir siyasi çizgide ısrar etmesi geleceğini kendi elleriyle güdükletmektedir. Kurulu olduğu coğrafyada örnek bir sistemi yaşatabilmesi mümkünken bundan itina ile imtina etmesi sıradan ve kendiliğinden gelişmiş bir durum değildir. Aksine bilinçli bir tercih sonucu gelinen bir noktadır. Ancak Türkiye'nin gösterdiği yüzü ile sakladığı gerçek yüzü birbirinden oldukça farklıdır. Türkiye'yi anlayabilmek için onun dünya yapılanmasında takındığı görünürdeki yaklaşımları ile şu an durduğu nokta arasındaki farklılığı saptayabilmek gerekiyor:

Uluslararası kurumlara katılmak ve uluslararası bir takım belgelerin altına imza atmak bir ülkenin stratejik kararlarından. Çoğu durumlarda iç hukukun da üstünde olan bu stratejik kararlar o ülkeyi bağlar ve bir takım sorumluluklar altına koyar. Türkiye de bir çok dönemlerde benzer stratejik kararlar almış, bir çok uluslararası belgelere imza atmıştır.

Örneğin; yeni dünyada barışın tesisini ve sürekliliğini amaçlayarak 1945 yılında kurulmuş olan Birleşmiş Milletlerin bir kurucusu da Türkiye'dir.

1948 yılında İnsan Hakları Ev-

rensel Bildirisi'ni kabul etmiş ayrıca Avrupa Konseyi'nin 1950 yılından beridir üyesi olup konseyce hazırlanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1954 tarihinden beri de tarafıdır. 1963 yılında da Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile ortaklık sözleşmesini de imzalamıştır.

En son; 1999 tarihinde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylığı'nın kabul edilmesi ve Kopenhag Kriterleri'ne uyumu bir plana bağlayan Katılım Ortaklığı Belgesi ile Türkiye Avrupa'nın demokratik devletleri arasına girmeyi ve bu ülkelerdeki değer ve ölçütte demokrasie uymayı temel prensip edinmiştir.

• İç hukukun uygulamalarının uluslararası belgelerle çelişkileri ve nedenleri

Tüm bunlara bakarak aslında Türkiye'nin izlediği yolun çağdaş, demokratik, insan hak ve özgürlüklerinden yana bir mecrada ilerlediğini söylemek gerekecektir. Ne var ki uygulamalar ve iç hukuk bunun tam aksini söylemektedir bizlere. Örneğin, 1963 yılından beri AET ortaklık sözleşmesinin gereklerini yerine getirmemiş temel insan hak ve özgürlükleri alanında dahi 39 yıldır köklü bir adım atmamıştır.

Parlamento düzeni, çok partililik ve seçimle değişen iktidar, gibi olgular Türkiye'ye modern bir devlet görüntüsü vermektedir. Oysa ki; 3 askeri darbe geçirmiş bir ül-

ke olarak Türkiye ne yazık ki bu modern kurumlara sadece şekli açıdan sahiptir. Bu kurumları işler hale getirecek düşüncenin ifadesi ve örgütlenmesi prensiplerinden hassasiyetle kaçınması çoğulcu demokrasiyi sekteye uğratan temel nedenlerdir. Dolayısı ile Türkiye, yönetici klik yüzünden insan hak ve özgürlüklerinin hem yasal düzlemde hem uygulamada kısıtlandığı, bu uğurda zor ve baskıya başvurmaktan kaçınılmayan bir görüntü sergilemektedir. Bu anlamda bir takım düzenlemeler son derece çarpıcıdır. İnsan hakları standartları, Türkiye'nin tarafı olduğu uluslararası insan hakları belgelerindeki standartlarla açıkça çelişir durumda tutulmuştur. Örneğin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1954 yılında kabulünden bu yana, binlerce insan düşüncelerini açıkladığı için hapis cezasıyla cezalandırılmış ve cezalandırılmaya da devam edilmekte; sözleşmenin diğer bazı hükümleri de sürekli ihlal edilmektedir. Yakın tarih bu ihlal örnekleriyle doludur. Örneğin; Türkiye, İşkencenin Önlenmesi Birleşmiş Milletler (1988) ve Avrupa Sözleşmelerini (1989) kabul etmiştir. Ama son on yılda binlerce insan işkence ve onur kırıcı muameleye maruz kalmış, işkence öldürülmüş, sakat kalmıştır.

12 Eylül Askeri darbesi sonrasında çıkarılan 2932 sayılı yasa ile insanların anadilleri ile konuşmaları yasaklanmış ve hapis cezası ile cezalandırılmışlardır. Daha dün kadar Anayasa'dan kaynağını alacak şekilde dil yasağı korunmuştur.

12 Eylül darbesi ile 23 bin kişiye; 1 yıla kadar hapis, 10 bin kişiye; 1 ila 5 yıl arası, 6 bin kişiye; 5 yıl ile 10 yıl arası, 2 bin kişiye; 10 yılla 20 yıl arası, bin kişiye; 20 yılın üzerinde, 630 kişiye; ömür boyu hapis cezası verilmiştir. 1980 yıllarında siyasi faaliyet yürüten 98 bin 404 kişi örgüt üyeliği gibi gerekçelerden yargılanmıştır. Türk Ceza Kanununun 146, 125 ve 168. maddelerinden yargılanan 21.764 kişi, gerisi diğer siyasi suçlardan olmak üzere 25 bin kişi giydiği hükümler nedeniyle bu gün hala kamu haklarından ve siyaset yapmaktan yasaklı durumdadır. 1950'li yıllardan şimdiye kadar 25 parti kapatılmış, halen 3 parti hakkında da kapatma davası devam etmektedir.

•Demokrasi ve Kürt sorunu

Türkiye'nin dış politika olarak yürüttüğü yönelimi ile iç politikası arasındaki bu çarpık çelişki niye mevcuttur?

Açıktır ki; devleti yönetenler demokrasiye, temel insan hak ve özgürlüklerine yürekten inanmamakta, uluslararası belge ve kurumların önemini kavramamakta, iç politika ile dış politikayı bir bütünlük içinde yürütme tutarlılığını göstermemektedirler. Demokrasiye taktiksel olarak yaklaşım de-

demokratik, eşitlikçi, özgürlükçü bir Türkiye'yi kendi çıkarları ile çelişir olarak algıladıklarını göstermektedir. Dolayısı ile egemenler kendi kişisel ve siyasi konumlarını güçlendirme ilkesiyle en demokratik hak ve talepler alanında alabildiğine baskıcı, antidemokratik ve zora dayalı bir sistem geliştirmiş; ekonomik ve sosyal haklar alanında da kendi lehlerine düzenlemelerde bulunmuş, ülke kaynaklarını kendilerine seferber etmişlerdir.

Bu bağlamda; Türkiye'de siyasi ve yönetsel yapılanma devlet lehine konumlanmış halkın/bireyin özgürlük alanı alabildiğine daraltılmıştır. Kürt sorunu paranoyasıyla daraltılmış olan hak ve özgürlükler özellikle Kürtler açısından çok daha belirgin çizgiler içermektedir. Hal böyle bir noktaya gelmiştir ki Türkiye'de Kürt

sorununun çözümü önündeki tüm engeller Türkiye demokrasisinin de önündeki engeller olmuştur. Kürt sorunu noktasındaki fobiler atlatılarak soruna çözüm temelinde yaklaşılması durumunda Türkiye'nin demokratikleşmesi de sağlanacaktır.

Hak ve özgürlüklerin istisna, görev ve sorumlulukların ise esas olarak alındığı baskıcı, antidemokratik, eşitlikçi olmayan bir çehre çizer Türk hukuk sistemi. Ancak Türkiye'nin demokratikleşmesinin önündeki en büyük engeller Kürt sorunu çerçevesinde egemenlerin ördüğü yaklaşımla somutluk kazanır. Anayasadan başlamak üzere Ceza Yasası gibi bir dizi temel yasalar bu felsefeyle kaleme alınmıştır.

Bu anlamda özellikle temel bir formülasyon Kürt sorunu düşünülerek kaleme alınmıştır denilebilir. Bu; "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" düzenlemesidir. Mesela bu ilke düzenleme 1982 anayasasında 6 yerde direkt ve çeşitli yerlerde dolaylı olarak ortalama 20 kez di-

Hak ve özgürlüklerin istisna, görev ve sorumlulukların ise esas olarak alındığı baskıcı, antidemokratik, eşitlikçi olmayan bir sisteme dayanır Türk hukuk sistemi. Ancak Türkiye'nin demokratikleşmesinin önündeki en büyük engeller Kürt sorunu noktasında egemenlerin ördüğü yaklaşımla somutluk kazanır. Anayasa'dan başlamak üzere Ceza Yasası gibi bir dizi temel yasalar bu felsefeyle kaleme alınmıştır.

le getirilmiştir. Anayasa'nın tüm yasaların temeli olduğunu, iç hukukun anayasaya uygun ve onunla çelişmez bir şekilde düzenlenmesi zorunluluğunu da belirtelim. Öncelikle kürtleri ve zaman zaman da islami kesimleri de etkisi alanına alan önemli bir düzenleme de " halkı sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik etmek" prensibidir. Bu da ceza yasasında oldukça geniş bir alanı etkisi altına almakta ve yığınla insanın kovuşturmalara konu edilmesinde ana prensip olarak kendini göstermektedir.

Kürtler ile ilgili bu temel kısıtlamaların yanında oldukça geniş bir yelpazeye yayılmış çok çeşitli antidemokratik hükümler de vardır. Örneğin: 1982 anayasasına göre Türkiye'de herkes Türktür (Anayasa madde 12);

Eğitim öğretim kurumlarında Türkçe'den başka hiçbir dil ile eğitim yapılamaz (2923 sayılı Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu, Madde 2/a) , dolayısıyla Kürtler anadilleriyle hiçbir eğitim hakkına sahip değildir;

Eğitim öğretimi yapılacak yabancı diller Millî Güvenlik Kurulunun görüşüyle tesbit edilir (2923 Sayılı Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu, Madde 2/c);

Türk millî kültürüne, ahlak kuralları, örf ve adetlerine uygun düşmeyen adlar çocuklara konulamaz. Kürt millî kültürü diye bir şey düşünülmemeyeceğine göre Kürtler çocuklarına istedikleri isimleri koyamaz. (1587 sayılı Nüfus Kanunu, Madde 164);

"Türkçe olmayan adlar, İl Daimi Encümeni'nin görüşü alındıktan sonra İçişleri Bakanlığı'na değiştirilir." (10.06.1949 tarihinde yürürlüğe giren 5422 sayılı İl İdaresi Kanunu, Madde 1). Kürtçe olan binlerce köy, kasaba isminin değiştirildiğini bu vesileyle de belirtmekte fayda var. Yasaklamalara değinmeye devam edelim:

"Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğü, millî güvenlik, cumhuriyet, millî egemenlik, kamu düzeni, genel asayiş, kamu yararı, genel ahlak ve genel sağlık açısından suç veya suç teşvik ihtiva etmesi halinde, eser yasaklanır ve kanunî takibat açılır." (3257 sayılı kanun, madde 9/3)

"Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılığına dayanarak, azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek veya yaratmak amacıyla dernek kurulamaz." (2908 sayılı Dernek Kanunu, Madde 6)

"Siyasi partiler, Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde millî farklılıklara veya din, kültür, mezhep, ırk, dil farklılığına dayanan azınlıkların bu-

lunduğunu ileri süremezler." (2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası, Madde 81)

Türkiyede yaşayan her genç Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda yetişmek zorundadır (Anayasa, Madde 58)

Sıralamaya yeni yeni maddeler eklemek mümkün. Ancak temel felsefe açısından yaklaşımları vermeye yeterli örneklerdir bunlar. Bir an için Türkiye Cumhuriyeti Devleti kanunlarından bu ve bu yöndeki hükümlerin çıkarıldığını düşünelim: Göreceksiniz ki o zaman aslında Türkiye Cumhuriyeti bölgesinin en demokratik yasalarına sahip nadide bir ülke olacaktır.

• Avrupa Birliği uyum yasaları ve Türkiye demokratikleşmenin neresine geldi?

Türkiye 1999 yılında Avrupa Birliği'ne aday olarak kabul edilirken bir dizi düzenlemeler yapmanın zorunluluğunu da biliyordu. Özellikle Kopenhag kriterleri çerçevesinde yasalarını demokratikleştirmek, ülkedeki insan hak ve özgürlüklerini evrensel çağdaş bir düzeye yükseltmek, devlet mekanizmasını hukuk devletinin özelliklerine uygun hale getirmek taahhütleri altına girdi. Geçtiğimiz yıldan başlamak üzere ve özellikle bu yıl boyunca bir takım yeni düzenlemelerde de bulundu.

Bu yeni düzenlemelerle idam cezasını kaldırdıklarını, devleti ve kurumlarını eleştirmeyi, düşüncüyü ifade etmeyi suç olmaktan çıkardıklarını, vakıflara dernek ve siyasi partilere örgütlenme açısından daha uygun bir zemin hazırlayarak gösteri ve yürüyüş hakkında iyileştirmelerde bulunduklarını, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları karşısında yeniden yargılama hükmünü benimsediklerini, anayasa ve çeşitli kanunlardan yasaklanmış dil kavramını kaldırarak Kürtçe yayın hakkı ve bağlantılı olarak Kürtçe eğitim hakkı sağladıklarını, basın suçlarını çağdaş düzeye yükselttiklerini, basın suçlarında hapis cezası yerine para cezası getirdiklerini, işkenceyi önlemede tedbirler aldıklarını, partilere devlet ödeneğinden mahrum bırakma cezası verilerek artık kapatma cezaları ile cezalandırılmayacağını, sanık haklarını güçlendirdiklerini kamuoyuna açıkladılar.

• Gerçekte Türkiye demokratikleşti mi?

1- Düşüncüyü ifade özgürlüğü:

Bu başlık altında söylenebilecek maddeler Türk Ceza Yasasının 312, 159 ve Terörle Mücadele Yasasının 7 ila 8. maddeleridir. Uyum yasaları bağlamında söz konusu maddeler bir takım değişikliklere uğradı gerçekten de. Ancak bu değişiklikler işin esasına yönelik değişiklikler miydi yok-

sa ufak tefek rötuşları geçmeyen makyaj hileleri miydi?

Öncelikle TCK madde 159.

159. madde esas olarak yazan çizen beyinlerin Türklük, Cumhuriyet, Büyük Millet Meclisinin, hükümetin "manevi şahsiyetine": bakanlıkların, devletin askeri ve emniyet kuvvetleri veya adliyenin "manevi şahsiyetine" yönelik söylem ve yazılarında elde koz olarak tutulan bir maddedir. Madde hakaret ve sövmeyi engellemeye yönelik olarak kanunda yer bulurken aslında hizmet ettiği amaç, bu kurumlara eleştirilerin dahi engellenmesidir.

Uyum yasaları çerçevesinde de madde ile ilgili hiçbir değişiklik yapılmamış sadece cezanın -ki o da sadece üst sınırında olmak üzere- bir indirime gidilmiş, para cezası da kaldırılmıştır.

Modern ceza yasalarında benzer maddeler bulunmakla birlikte bu amaçla kullanılmamakta, açıkça hakaret ve küfüre yönelik engelleyici bir düzenleme olarak kanunlarda vücut bulmaktadır.

312. madde ise soran, sorgulayan, eleştiren tüm aydınları cendereden geçiren, binlerce aydın cezaevlerinde süründüren Türk Ceza kanunun en tartışmalı maddelerinden biridir. Bu madde düşüncenin ifade edilmesinin en sağlam sübabıdır. Son süreçle köklü bir değişikliğe uğramayan madde yeniden düzenlenerek elden geçirilmiştir. Yeni düzenlemeyle göze çarpan en belirgin şey ise özellikle maddeyi uygulayacak olan hakimlere çok geniş bir takdir hakkının verilmiş olmasıdır. Hak ve özgürlüklerin kullan-

dırılmasının Halep'ten esen rüzgardan bile etkilendiği bir ülke olan Türkiye'de hakimlere tanınan bu geniş ve soyut takdir hakkı her koşulda lehte değerlendirilemeyeceği kaygı da uyandırmaktadır. Yani özetle; Türkiye aydınları gene yazdıklarına, söylediklerine itina etmeli, çok ileri gitmemeli, ısrarcı olanlar ise ceza evlerinde uzun yıllarını geçirmeyi göze almalıdır.

159 ile 312. maddelerde izlenen yol ne yazık ki Terörle mücadele yasasında da izlenmiştir. İnsanlar gene soyut iddialarla terör örgütü mensuplarına yardım, yataklık veya örgütlerin propagan-

dalarını yapmakla suçlanacak ve tartışmalı bir çok kavram dolayısı ile cezalar yiyecektir.

Düşüncenin ifadesi önünde hiçbir sınırlamanın olmamasını beklememek gerekmektedir elbette. Bir takım sınırlamalar en modern ülkelerde bile mevcuttur. Ancak bu sınırlamalar yalnız ve yalnız "ırkçılığı, öven ve şiddeti açık ve yakın tehlike yaratacak şekilde teşvik eden ifadeler" karşısında konmalıdır. Modern yaklaşım budur.

2- Örgütlenme, gösteri ve yürüyüş hakları

Uyum yasalarıyla bu konuda bir takım yenilikler getirildi. Ancak yapılanlar örgütlenmenin önündeki tüm engellerin kaldırılması biçiminde olmadı. Hala Türkiye'de her düşünce rahatça örgütlenememekte özellikle Kürtlerin özgül talepleri doğrultusunda örgütlenmeleri önündeki engeller sıkı sıkı korunmakta, dernekler faaliyetleri ve

amaçları çerçevesinde hala o sınırlara uymak zorunda kalmaktadırlar. Siyasi partilere kapatma cezasının yanında bir de ödenek kesintisi cezası verilmesinin hükme bağlanması ile siyasi partilere para cezaları getirme biçiminde yeni sorunlarla boğuşmalarına bir zemin hazırlanmaktadır.

Gösteri ve yürüyüş özgürlüğünün getirildiği konusunda ko-partılan yaygara ise tam bir aldatmacadır. Göstericiler en geç gösteriden 48 saat önce durumu bildirmekle yetinecek ancak idare bu gösterileri 2 ay gibi bir süreyle erteleme tehdidiyle bu hakkı kullanamaz hale getirebilecektir. Bu yüzdendir ki 1 Mayıs'ların Temmuz'lara, 21 Mart'ların Mayıs'lara ertelenebilmesi işten bile değil. Hatta kamu güvenliğini sağlamayacağı gerekçesiyle hep-

Anadilde eğitim hakkı en temel insan hakkı iken Kürtlerin onyıllardır baskıya maruz kaldıkları noktalardan biridir. Uyum yasaları çerçevesinde düzenlenen Kürtçe eğitim hakkı ise Kürtlerin taleplerine cevap verecek nitelikte değildir. 20-25 milyonluk bir nüfusa sahip olan Kürtlere Kürtçe eğitim hakkının sadece kurs düzeyinde tanınması oyalama taktiğinden başka bir şey değildir. Ki bu kurs hakkının da ciddi kayıtlarının olması örneğin sadece ilköğretim mezunlarına bu kurslara devam hakkı verilmesi gibi.

ten iptali mümkün olabilecektir.

3- Basın Yasası

Yasaklanmış dil kavramının yasalardan çıkarılması ile artık Kürtçe yayınlara yasal zemin hazırlayan yasa "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" sopasını elinde tutmaya devam etmektedir. Cezalarda nisbi indirime gidilen yeni düzenlemeler ile sorumlular gene hapis cezalarından kurtulamamakta, yüksek para cezaları ile özellikle muhalif basın maddi olarak yok oluşturma sürüklenmekte, basın alanında sadece kartellere büyük para babalarının basınlarına geçit tanınmaktadır.

4- Kürtçe eğitim-Kürtçe Kurslar!-

Anadilde eğitim hakkı en temel insan hakkı iken Kürtlerin onyıllardır kullanamadıkları haklarının en başlarında gelmektedir. Uyum yasalarıyla düzenlenen Kürtçe eğitim hakkı ise Kürtlerin taleplerine cevap verecek nitelikte değildir. 20-25 milyonluk bir nüfusa sahip olan Kürtlere Kürtçe eğitim hakkının sadece kurs düzeyinde tanınması oyalama taktiğinden başka bir şey değildir. Ki bu kurs hakkının da ciddi kayıtlarının olması örneğin sadece ilköğretim mezunlarına bu kurslara devam hakkı verilmesi; 6. 7. 8. sınıflara gidenlerin ancak hafta sonları ve mesai saatleri içinde bu kurslara kayıt yaptırabilmesi; reşit olmayanların anne ve babalarının yazılı onaylarının aranması; kursa katılanların listelerinin Milli Eğitim Müdürlüğü'ne gönderilmesi kursların alabildiğine güdükleştirilmesi sonucunu doğuracaktır. Kursların paralı olması ise uzun savaş ve istikrarsız bir ekonomik sistem dolayısı ile yoksullaşmış Kürtlerin bu kurslara devamını engelleyecek bir diğer faktör niteliğindedir.

Bir diğer handicap ise henüz bu kurslarda okutulacak müfredatın bir netlik kazanmamış olmasıdır. Çıkarılan yönetmeliğin Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerin Öğrenilmesi Hakkında Yönetmelik. ismiyle olması bile kafalarda düzenlenecek olan müfredatta Kürtçenin kendi gramatik yapısına dikkat edilmeyeceği mesela Türkçede olmayıp Kürtçede olan harflerin (x, q, xw vs.) verilmeyeceği kuşkuşu yaratmaktadır..

5- Kürtçe TV

Kürtçe televizyon konusunda da yapılması planlanan öz olarak bir hakkın teslimi değildir. Henüz son şeklini almamış olmakla birlikte gündemde tartışılan bu hakkın bir devlet televizyonu kanalında-o da ancak bir kaç saat- olabileceği, yayınların devlet eliyle ve "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" çerçevesinde yapılacağı; özel kanallara ise bu yetkinin verilmesi halinde bu kuralın çok sıkı takip edileceği şeklindedir.

Yani ne kürtçe eğitimde ne de Kürtçe TV düzenlenmesinde soruna yaklaşım çözümleyici olmak değil aksine işi daha çarpık bir hale getirip uzun vadede çözümünü imkansız kılmak görüntüsündedir.

6- Ölüm cezası:

Zaten fiiliyatta uygulanmayan ölüm cezası savaş ve savaş tehdidi hallerinde işlenmiş suçlar hariç olmak üzere kaldırılmış bulunmaktadır. Yüzyıllardır savaş alanı olmaktan kurtulamayan Kürtlerin yaşadığı coğrafyada her dönem savaş tehdidi

dinin olduğu düşünülecek olursa "ölüm cezası" yörenin üstünde demokrasinin kılıcı gibi sallandırılmaya devam edilmektedir. En demokratik çözüm şartsız olarak ölüm cezasının kaldırılması iken siyasi kaygılar evrensel hukuk standartlarının önünü bir kez daha kesmiştir.

•Son uygulamalar

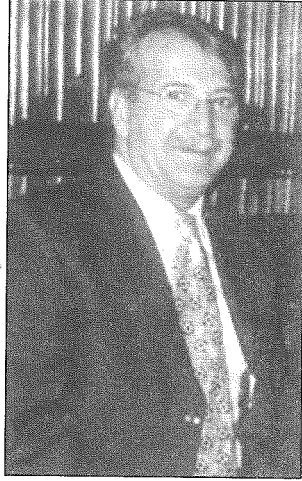
Uyum yasaları çerçevesinde yapılanlar "mini demokrasi paketi " olarak adlandırıldı. Gerçekten yapılanlar mini bir demokrasi paketi midir yoksa göz boyamanın ötesine gidemeyen koskoca bir kandırmaca mı?

Kürtler çocuklarına Kürtçe isim bırakamıyor- sa; parti kapatma davaları hala mahkemelerde devam ediyorsa legal partilerin üst düzey yöneticileri ile il yöneticileri operasyonlarla gözaltına alınıyor ve yasadışı örgüt propagandası yapmakla suçlanarak yasak yayın bulunduruyor diye davalara konu oluyorsa, 29 adet gazete dergi OHAL bölgesine sokulmuyorsa; korucular sivil halka devletin silahı ile devletin gözü önünde saldırıyor, ölümle- re sebep veriyorsa; köylerinden göç ettirilmiş olanlar zararları tazmin edilerek geri dönemiyorsa; kendi anadillerini öğrenmek için öğretmenler kendi evlerinde çaba sarf ediyor ama bu çabadan dolayı bölücülükle suçlanıyor, en uzak illere sürgün ediliyor ve haklarında onlarca yıllara varan davalar açılıyorsa; düğünlerde çalgıcılar Kürtçe şarkılar söylüyor diye gözaltına alınıyor ve düğün halayları sırf bu yüzden dağıtılıyorsa; Kürtçe kaset çalan dolmuşçular yaka paça adliye koridorlarında sürdürülüyor aleyhlerine davalar açılıyorsa; bir şekilde çocuklarına Kürtçe isim vermiş olanlar daha sonra cumhuriyet savcılıklarınca suç işledikleri iddiası ile soruşturmalara tabi tutulup, haklarında davalar açılıyorsa; Kürtçe dilinde eğitim en azından seçmeli ders hakkı talebi dile getirerek rektörlüklere dilekçe veren üniversite öğrencileri okuldan atılıyor, uzaklaştırılıyor, soruşturma ve davalara maruz bırakılıyorsa; gözaltında işkenceler yapılıyor insanlar tecavüz tehditleriyle korkutuluyorsa son yasal düzenlemeler istendiği kadar "demokrasi paketi " olarak gündeme sokulmaya çalışılsın, gerçekte olan biten, sorunların üstünü örtmekten, iç ve dış kamuoyunu kandırmaktan, gözleri boyamaktan başka bir şey değildir.

Türkiye'nin demokratikleşmesi isteniyorsa atılacak ilk adım Kürt sorunu çerçevesinde ayak bağı olan tüm antidemokratik yasaların çağdaş ve evrensel ölçütlere getirilmesidir. Aksi bir tutum bu ülkeyi sonsuza dek karanlığa mahkum edecektir. Bunda ise hiç bir çevrenin uzun vadede çıkarı olmayacaktır.

Danimarka Konferansı Belgelerinden:

Türkiye'yi yönetenler Kürtleri inkar politikasından vazgeçmelidirler.

Necdet Gündem

Hak ve Özgürlükler Partisi (HAK-PAR) Genel Başkan Yardımcısı.

Değerli Katılımcılar,
Öncelikle Hak ve Özgürlükler Partisi (HAK-PAR)'ni böyle önemli bir toplantıya davet ettiğiniz için teşekkür ediyorum. Genel Başkanımız Sayın A. Melik Fırat başta olmak üzere tüm Başkanlık Kurulu üyelerimizin hepinize selamlarını, sevgi ve saygılarını iletmek istiyorum.

• HAK-PAR ve erken genel seçim...

Konuya geçmeden önce Türkiye'de güncel olan, uzun yıllardır olağan süresinde yapılmayan, bazen askeri ve bazen de sivil darbeler sonrasında gündeme gelen seçim sürecine işaret etmek istiyorum.

Basın-yayın organlarından ve partimizin açıklamalarından da öğrendiğiniz gibi, partimiz, bu seçimlere katılmıyor.

Bunun önemli nedenlerinden biri, hukukidir: Antidemokratik, Kürtlerin varlığını ve temsilini red eden, Türkiye'nin çoğulcu gerçeğine uygun olmayan 12 Eylül Anayasası, Siyasal Partiler, Seçim ve Milletvekili Seçimi Yasaları; siyaset platformunu alabildiğine daraltmış. Devletçi olmadığını söyleyenleri alanın dışına itmiş. Zaten varolmayan çoğulcu temsili önünü, tümden kapatmıştır. Ayrıca, hukuksal/siyasi sistem, tekçi/otoriter temsili sistemi korumak/kollamak için de, değişik toplumsal, sınıfsal, etnik/ulusal, dini kesimleri temsil eden siyasi partilerin siyaset yapmalarının önüne antidemokratik barikatlar çekmiştir.

İkinci neden, partimizin erken seçimden birkaç-ay önce kurulmuş olmasıdır: Partimiz, yeni kurulmuş olduğundan, yasal açıdan seçim için gerekli olan hazırlıkları yapmaya zaman, teknik imkan ve örgütlenme fırsatı bulamamıştır. Ayrıca, ülkemizde ya-

şanan 20 yıla yakın silahlı çatışmaların sonucu, insan kaynaklarının derin tahribat görmesi, iç toplumsal dinamiklerin parçalanması, hem devlet ve hem de PKK'nın otoriter antidemokratik saldırı ve baskılarından dolayı düşünme, düşünce üretme sürecinin dumura uğratılması; düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlüklerinin işlememesinden dolayı demokratik örgüt refleksinin körelmesi, toplumda şiddetle yaratılan yılgınlık, sindirilmişlik, ve umutsuzluk da Hak ve Özgürlükler Partisi'nin örgütlenme sürecinin hızını olumsuz etkiledi.

Buna rağmen, Kürtlerin bu seçimlere kendi kimliği ile katılımını ve Kürtlerin TBMM'de temsilini sağlamak; Kürtleri geleneksel Türk siyasi hareketi içinde eritmek isteyenlerin kirli emellerini halkımıza anlatmak, asimilasyoncu entegrasyona dur demek, Kürtler için hazırlanan tuzakları halkımıza açıklamak için seçim siyaseti tavin ettik. Ayrıca her şeyden önemlisi; Kürtlerin sahipsiz olmadığını, HAK-PAR'ın Kürtler için önemli bir siyasi alternatif, Kürt sorununun çözümünde kendine düşen görevi yapmada kararlı olduğunu izah etmek için seçimlere "bağımsız aday" ile katılma kararı aldık.

Bu seçim siyasetinin sonucu olarak, Genel Başkanımız, hepimizin kalbi, tarihsel öneme sahip, özgürlük hareketinin en önemli tavin edici alanlarından biri, Kürt lideri Şeyh Sait ve dava arkadaşlarının asıldıkları/gömülü oldukları, yakın tarihimizin birçok yurtsever şehidinin taht kurduğu alan olan güzel kentimiz Diyarbakır'da bağımsız adaylığını koydu.

Gönül isterdi ki ülkemizin diğer kentlerinde de bağımsız adaylıklar gösterelim. Ama buna olanağımız ol-

madı. Diyarbakır'da genel başkanımızın/bizim, kazanma şansımız var. Sizlerin de desteği ile bu şansımızı güçlendirmek istiyoruz.

• **HAK-PAR Türkiye'yi çoğulcu, katılımcı demokratik tarzda yeniden yapılandırmak ve Kürt sorununu gerçekten çözmek iddiasındadır...**

Siyasi programımızda: Türkiye'nin evrensel çoğulcu demokrasi ve Avrupa Birliği rasyonelleri içerisinde kapsamlı yeniden yapılandırılması projelendirilmekte; Kürt sorununun çözümünde kapsamlı görüş, projeler ve önermeler sunulmaktadır.

Partimizin programının bir yerinde Kürt sorununa çözüm getirme açılımı niteliğinde şöyle denilmektedir: "HAK-PAR, Türkiye hükümetlerinin, Kıbrıs, Bulgaristan, Yunanistan, Kosova ve benzeri ülkelerde bulunan azınlıklar/topluluklar için savunduğu tezleri, Türkiye'de yaşayan Kürtler için de istemesi durumunda, sorunun çözüm yoluna gireceği inancındadır".

Ama Kürt sorununa ilişkin öneri ve açılımlarımız bundan öteye söz konusu. Programımızda, Türkiye gerçeğini ve resmi yaklaşımını yansıtan bu açılım, aynı zaman da Partimizin kapatılma nedenlerinden biri olarak ileri sürülmektedir.

Herkesin kabul ettiği bir gerçek var: Dünya değişmekte ve yeniden yapılanmaktadır. Türkiye de bu değişime ayak uydurmak, çağdaş demokratik dünyada yerini almak zorundadır. Türkiye'nin Avrupa Birliği üyesi olma doğrultusundaki iradesi de bunun göstergelerinden biridir. Bunun için de, çağdaş demokratik dünyanın felsefesini, ilkelerini, kurumlarını ve sistemsel yapısallığını içselleştirmesi gerekmektedir.

Değişen dünyada sorunların diyaloglarla çözümü, genelde hakim bir anlayış ve etkin çözümleyici sistemlerden biridir. Türkiye de mevcut sorunlarını çözmeye çalışırken, diyaloga, toplumsal uzlaşmaya, sorunların taraflarını ciddiye almaya mecburdur.

Biz Hak-Par olarak Türkiye'de Kürt sorununun, demokratik, barışçı, eşitlikçi, adil ve uzlaşmacı bir yöntemle çözümünden yanayız. Bunun da olanaklı olduğunu, dünyanın ve Türkiye'nin bugünkü koşullarında açıkça görüyoruz. Kürt sorununa barışçı, eşitlikçi, demokratik ve adil bir çözüm bulunmaksızın Türkiye'de gerçek demokrasinin yerleşmeyeceğini

söylemekle kalmıyoruz, tarihsel tecrübenin bunu ortaya çıkardığını da gösteriyoruz.

Türkiye'yi yönetenler, öncelikle Kürtleri inkar politikasından vazgeçmelidirler. Kürt halkının varlığını, Kürtlerin, Türkiye toplumunda ana bileşenlerden biri olduğunu kabul etmeleri ve bu gerçeği anayasal bir konsept haline getirmeleri gerekir. İnsanların bireysel ve kolektif haklarına saygılı olmak, hukukun üstünlüğünü kabullenmek, bu çerçevede Kürtlerin ulusal demokratik haklarını kabul etmek, kurumsallaştırmak ve hukuksallaştırmak insanca yaşamın, barışın, ilerlemenin, ekonomik büyümenin, kıymet sahibi olmanın ve demokrasinin olmazsa olmaz şartları olduğunu görmeleri gerekir.

Bunun da yeni demokratik, çoğulcu, katılımcı temsili kurumları sistemleştirmekle olanaklı olacağı öngörülme zorundadır. Bu öngörü de, Türkiye'nin bileşenlerinin, unsurlarının, etnik/ulusal, dinsel/mez-

hepsel, düşünsel coğrafyasının yeniden belirlenmesi ve tanımlanmasıyla olanaklı olacaktır. Gerçekçi olmak bir zorunluluktur. Kürtlerin varlığı gibi diğer hayati unsurlar da olduğu gibi kabul edilmeli ve çözümlerde, yapılanmada hesaba katılmalıdır.

Türkiye'yi yönetenler, Kürtlerin siyasi çözümler üretme istemlerini "bölücü" olarak görmekten vazgeçmelidir. Kürtlerin de Türklerle eşitçe, onlar kadar haklara sahip olmak, birlikte yaşamak istediklerini ve bunda samimi olduklarını anlamaya çalışmalıdırlar. Yunanistan ve Bulgaristan'da Türk azınlıklarının bugünkü konumlarının bu ülkeleri bölmekten çok bütünleştirici olduğunu görmeleri gerekir. Türkiye'de esas bölücü faktörlerin, etnik/ulusal guruplara,

dinsel/mezhepsel ve toplumsal kesimlerin hak ve özgürlüklerini tanınamak; ekonomik ve toplumsal geri kalmışlık; yoksulluğun, işsizliğin ve eğitimsizliğin olduğunu görmeleri gerekir. En can alıcı sorunda, Kürt sorununun inkarının, çözüm üretmek isteyen tarafların militarist bir anlayışla bastırılmasının, yasaklanmasının toplumsal yaşamı olumsuz etkilediğini anlamaları gerekir.

Türkiye'nin bugünkü gerçeğine baktığımız zaman, son 15 yılda, resmi rakamlara göre 35 bin, gayri resmi rakamlara göre 60 bin insanın öldürülmesi, binlerce Kürt köyünün boşaltılması, Kürtçe isimlerin Türkçeleştirilmesi, Köy koruyuculuğu, OHAL, Özel Bölge Valiliği statüsü, milyarlarca dolar askeri harca-

malar, demokratik sürecin on yıllarca gerilemesi, bir çözüm olmaktan çok, bir yıkım oldu.

"Kürtler sindirilecek, yıldırılacak ve ulusal istemlerinden vazgeçecek" diye düşünenler, yanlışlıklarını kabul etmelidirler. Kürtlerin ulusal demokratik, bireysel ve kolektif haklarını elde edinceye kadar demokratik savaşımalarını sürdüreceklerini ve bunda kararlı olduklarını anlamalıdır.

- Partimiz sorunun özgürce tartışılması için bütün yasakçı ve engelleyici unsurların ortadan kaldırılmasını,
- Temsili kurumlar vasıtasıyla Kürtlerin siyasi sisteme katılmasını,
- Kürtçe yayın ve eğitim konusunda eşitlikçi düzenlemelerin yapılmasını,
- Kürt dili, kültürü ve tarihinin bütün unsurlarıyla gün yüzüne çıkartılması için devlet desteğiyle gerekli kurumların oluşmasını, varolanların desteklenmesini,
- Kürtçe insan ve yer isimlerinin kullanımının her türlü engelden arındırılmasını,
- OHAL'in ortadan kaldırılmasını,
- Köy koruculuğunun kaldırılarak açtığı yaraların sarılmasını,
- Zorla göç ettirilen insanların yerlerine dönüşleri sağlanarak yaşamlarının idamesi için gerekli olanakların sağlanmasını,
- Genel bir siyasi af ile toplumsal barışın sağlanmasını istiyor.

Kürtlerin ulusal demokratik haklarını tanımayan, örgütlenme, düşünce ve ifade özgürlüğünü gerçek demokrasinin temel öğelerinden biri olarak görmek istemeyen, sorunların çözümünde diyalog ve uzlaşma yerine toplumsal gerilimi tercih eden anlayış, Türkiye Cumhuriyeti devletini çağdışı olmaya mahkum etmiştir.

Hak ve Özgürlükler Partisi, Türkiye'nin çağdışı olmasının bir haksızlık olduğunu tespit ediyor. Türkiye'nin çağdaş dünyanın bir parçası ve AB üyesi olmasını istiyor.

HAK-PAR, siyasi programını, toplumsal, ekonomik, siyasi istemlerini, AB'nin demokrasi prensiplerine ve uluslararası hukuk kurallarına göre hazırladı. Buradan hareketle Türkiye'de çoğulcu demokratik devleti, çoğulcu demokratik idari sistemi programına koydu. Yine buradan hareketle partimiz; Türkiye'nin, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyanname'si'ne, Avrupa Birliği Ulusal Azınlıklar Sözleşmesine, Katılım Ortaklık Belgesine ve kendisinin de taraf olduğu diğer uluslararası sözleşme ve antlaşmalara uyması için gerekli düzenlemeleri yapacak. Ancak böyle olursa, Türkiye'de Kürt sorunu ve diğer temel sorunlar çözüm yoluna girer, çoğulcu, katılımcı gerçek demokrasinin gelişmesinin önü açılır.

Hak ve Özgürlükler Partisi, Türkiye'nin yeniden yapılandırılması için uluslararası hukuk normlarına

uygun; çoğulcu, katılımcı, insan haklarını ve hukukun üstünlüğünü esas alan bir anayasayı toplumsal uzlaşma ve referandumla yaratmak istiyor. Bu anayasada Türkiye Cumhuriyeti devleti ademi merkeziyetçi bir idari yapılanmaya kavuşturulacak. Kürt sorununun çözümünde önemli bir yeri olan yerel yönetimler ve bölge meclisleri yaşama sokulacak.

Hak ve Özgürlükler Partisinin önerdiği yerel yönetimler ve bölge meclisleri; dışişleri, savunma ve makro-ekonomi dışında tüm hizmetlerden sorumlu özerk yapıda olacak. Bu, Kürtlerin yoğunluklu olduğu bölgelerde Kürtlerin kendi kendini yönetimi; eğitim, kültür, güvenlik, sağlık ve benzeri sosyal hizmetlerle donatılacak.

• **Türkiye, Irak'taki Kürtlerle ilgili hukuksuz, uluslararası diplomatik kurallara aykırı davranışlarından vazgeçmek zorundadır...**

Görüşlerimi sonuçlandırırken, Türkiye'yi ve biz Kürtleri yakından ve yakıcı bir şekilde ilgilendiren tehlikeli bir gelişme ile ilgili görüş belirtmemem doğru olmaz.

ABD ve müttefiklerinin Irak'a müdahalesinin gündeme geldiği günden itibaren, hem dünyada, hem Kürtler arasında ve hem de Türkiye'de değişik boyutlarda tartışmalar ve projeler gündeme gelmektedir. Müdahalenin güncelleşmesi, bu tartışmaları doğal olarak daha da kızıştırmaktadır. Bu tartışmalar platformunda, en anlaşılabilir tartışmalar ve görüşler, Türkiye tarafından gündeme getirilmektedir. Bu tartışmaları, görüşleri ve davranışları Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan bir Kürt olarak ve HAK-PAR olarak anlamakta hem zorluk çekiyoruz, hem de Kürtlerle ilişkin geleneksel devlet politikalarını tanıdığımızdan dolayı anlayabiliyoruz.

Ama bir doğru var ki, Irak halkları, kendi rejimlerinin karakterine, devletlerinin federal demokratik olup olmamasına kendileri karar vereceklerdir.

Türkiye'nin, Kürtler bağımsız devlet istemedikleri halde, istiyor gibi bir veriden hareket etmesi doğru olmadığı gibi, böyle olsa bile oraya müdahale hakkına sahip olmadığı da ortadadır.

Irak sorunu, bir komşu sorunudur, Türkiye'nin bir iç sorunu değildir. Bu doğrudan hareket edilmelidir. Özellikle de, 20 milyon Kürdü olan ve bu Kürtlerin sorununu çözmeyen Türkiye'nin daha dikkatli, saygılı olması gerekir. Savaş kıskırtıcılığının, işgal senaryolarının Türkiye halklarına sağlayacağı bir yarar yoktur. Bu senaryolar, Türkiye için büyük bir tehlike oluşturur, yoksulluğumuzu daha derinleştirir, toplumsal gruplar arasındaki farklılıkları, uçurumları daha da artırır. Parti olarak bunu tasvip etmemiz olanaklı değildir.

Türkiye yöneticilerinin bu yanlış davranışlarından vazgeçerek, kendi iç sorunlarıyla uğraşmaları gerekir.

3 KASIM

Seçimi ve Sonuçları Üzerine

Bayram Bozyel

HAK-PAR Genel Başkan Yardımcısı

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan erken genel seçim sonuçları herkesi yeni durum değerlendirmelerine yöneltmiş durumda. Zira geçmiştekilerden bir çok yönüyle farklı ve beklenmedik sonuçlara yol açmış olması, bu seçimin yol açtığı siyasal tabloyu değerlendirmeyi daha da önemli kılıyor. Belki erken bir tespit olacak ama, şimdiden yeni bir dönemin kapanmak üzere olduğunu söyleyebiliriz. Ancak benzer şekilde yeni dönemin başlangıcından söz etmek için henüz erken. Öte yandan bu seçim sonuçlarını tek başına değerlendirmek eksik kalır. Bu nedenle 3 Kasım seçim sonuçlarını, bizzat bu sonuçların doğmasında etkili olan iç ve dış koşullarla birlikte değerlendirmek daha anlamlı olur. AKP hükümetinin kurulup işe başladığı bugünlerde konunun daha iyi anlaşılması bakımından ufak bir ufuk turu gezintisine çıkmakta yarar var.

• Erken genel seçime nasıl gelindi?

Bugünün ve giderek 3 Kasım erken genel seçimine yol açan sürecin irdelenmesi bakımından en gerçekçi hareket noktasının Susurluk kazası olduğunu düşünüyorum. Bugüne gelinmesinde, hatta bir bütün olarak 12 Eylül düzeninin çözülmesi bakımından susurluk olayı bir kırılma dönemidir. Değerlendirmemizde bir bütünlük oluşturmak için bir kez daha hatırlamaya çalışalım bu olayı. Devletin suçlu olarak aradığı bir katil, o katili esas olarak yakalamakla sorumlu üst

düzeyde bir emniyet mensubu ve bu ülkenin yasa organının üyesi bir milletvekilinin içinde bulunduğu bir mercedes araba - kaderin bir tecellisi mi yoksa miyadını doldurdıkları için yok edilmelerini gerektiren bir planın sonucunda mı- Susurluk ilçesine yakın bir yerde bir kamyon çarptı. 3 Kasım 1996 yılında gerçekleşen bu kaza Türkiye’de bomba etkisi yarattı. Devletin illegal çete ve mafyayla iççeliğini ve devletin hukuk düzeninden koparak nerelere kadar savrulduğunu göstermesi bakımından -gökte aranıp yerde bulunan- eş bulunmaz bir tabloydu Susurluk kazası. 12 Eylül rejimiyle başlayan ve daha sonra Çiler, Ağar ve Doğan üçlüsü tarafından yeni bir aşamaya ulaştırılan ve düşük yoğunluklu savaş konsepti adı altında kamufle edilmeye çalışılan hukukdışılık çığırından çıkarak orta yere serildi Susurluk kazasında. Rejim, Susurluk kazasıyla açıklığı su üstü yakalanmıştı.

Susurluk kazası toplumdaki temiz toplum ve hukuk devleti bilincini ateşledi. ‘Sürekli aydınlık için bir dakika karanlık’ eylemi Türkiye’de sivil toplumu harekete geçirerek demokratik bir dalga yarattı. Böylece Susurluk kazası ilk kez Türkiye tarihinde sivil toplum önderlikli yeni mücadele geleneğinin ortaya çıkmasına yol açtı.

Söz konusu sürecin bugünle ilişkisi bakımından yol açtığı üç temel gelişme var.

Bunlardan ilki, Susurluk kazasının tetiklediği temiz toplum ve hukuk devleti istemlerine yönelik olarak başlayan sivil toplum hareketinin manipüle edilerek 28 Şubat müdahalesine giden yolun açılmasıdır. Bilindiği gibi, esasen devlet mafya düzenini hedefleyen ‘Sürekli aydınlık için bir dakika karanlık’ eylemindeki inisiyatif bir dönem sonra darbe yanlısı laik kesimler tarafından ele geçirildi. Daha sonra ise bu eylem amacından sapıtılarak Refah yol iktidarına karşı bir eyleme dönüştürüldü. Bu gelişmelerin ardından postmodern darbe olarak nitelen 28 Şubat müdahalesi gerçekleşti. Bu müdahale askerin Türkiye siyasetindeki ağırlığının legalize olmasına yol açtı

İkinci bir sonuç ise Refah gibi dini referans-

lara dayalı partilere iktidar yolunun kapalı olduğunun ortaya çıkmış olmasıdır. Susurlukla bağlantılı olarak gündeme gelen 28 şubat müdahalesi, aynı zamanda dönemin Refah partisi içindeki yeni arayışlarda ve giderek bu alandaki Saadet ve AKP olarak sonuçlanan ayrışmada tetikleyicisi bir role sahiptir.

Üçüncü bir sonuç ise Mesut Yılmaz’ın ve partisinin bugünkü tükenişi ile ilgili olan sonuçtur.

28 Şubatla sonuçlanan sürecin sivil cephedeki önemli aktörlerinden birinin de ANAP genel başkanı Mesut Yılmaz’ın olduğu unutulmamalı. Mesut Yılmaz o dönemde çete düzeninden hesap soracak ve temiz topluma giden yolda öncülük edecek bir lider olarak ortaya çıktı. Oysa hemen 28 Şubat sürecinin başında başbakanlık koltuğuna oturan Mesut Yılmaz ilk adım olarak Çiler ile karşılıklı olarak kirli dosyalarını akladı. O zamandan itibaren Mesut Yılmaz hep itibar kaybetti ve sözünün adamı olmadığını ortaya koydu.

•Sondan bir önceki seçim

18 Nisan 1999 yılında gerçekleşen erken yerel ve genel seçimlere damgasını vuran PKK lideri Abdullah Öcalan’ın Kenya’den kaçırılarak Türkiye’ye getirilmesi oldu. DSP lideri Bülent Ecevit Kıbrıs kahramanlığından sonra Öcalan’ı yakalayarak yeniden kahramanlaştı ve bunun semeresini 18 Nisan seçimlerinde birinci parti çıkarak topladı. MHP’nin şövenizmle bağı ise herkesçe biliniyor. Yıllardır sömürdüğü şehit edebiyatı ve en son olarak da Öcalan’ın kellesi üzerine yürüttüğü kampanya bu partiyi de ikinci sıraya yükseltti. Dolayısıyla 18 Nisan seçimlerini kazanan esas olarak şövenizm ve ondan beslenen partiler oldu. Öte yandan seçim sonucunda ortaya çıkan siyasi tablo tek bir hükümet seçeneğine izin veriyordu. Refah ve daha sonra kurulan Fazilet Partisi 28 Şubat süreciyle peşinen hükümet denklemi dışında bırakılmıştı. Son Refahyol’daki suç ortaklığından dolayı DYP ve lideri Tansu Çiller’de hükümet dışında bırakılıyordu. Dolayısıyla geriye tek bir hükümet seçeneği kalıyordu. Bu da ancak DSP, MHP ve ANAP’tan oluşacak bir koalisyonla mümkündü

ve öyle de oldu. Özellikle DSP ve MHP'nin ilk kez bir hükümette yer almış olması bazı çevrelerce en büyük toplumsal uzlaşma olarak nitelendirildi. DSP, MHP ve ANAP'tan oluşan koalisyon hükümeti Türkiye'nin gelmiş geçmiş en istikrarlı hükümeti olarak lanse edildi. Oysa bu sadece görüntüden ibareti. Hükümet partileri nerdeyse pamuk ipliği ile birbirlerine bağlı idi ve deyim yerinde ise bu hükümet zoraki bir biçimde ayakta yürüyordu.

Önce Kasım 2000, ardından da 19 Şubat 2001 tarihli ekonomik krizler toplumla birlikte hükümeti de derinden sarstı. Hükümet açısında geri sayım başladı ve deniz tükeniyordu artık. Türkiye nerdeyse son elli yılın en büyük ekonomik şokunu yaşadı. Ülke ekonomisi bir anda üçte bir oranında yoksullaştı. Milli gelir üç bin dolardan iki bin dolara düştü. Eski işsizlere iki milyon işsiz daha katıldı. Üç yüz bine yakın işyeri kapandı. Esnaf ilk kez sokaklara döküldü Türkiye'de. Türkiye bu ekonomik depremden ancak ABD'nin teşviki sonucu IMF'nin verdiği 16 milyar dolarla tam bir çöküşten kurtuldu. NATO'nun kalelerinden biri ve Batının bir parçası olan Türkiye'nin -özellikle de dünyanın 11 Eylül sonrası tablosu içinde- tümünden batmasına göz yumulmadı. Bu tablo aynı zamanda Türkiye'yi ekonomik ve siyasi olarak iyice uluslar arası sermaye kuruluşlarının denetimine soktu. Çapulcu ve çete düzeninin gelip toslayacağı nokta buydu işte. Ekonomik çöküş, toplumda yokluk ve yoksulluk, siyasete kirlenme, içi boşaltılan bankalar, sürekli katlanan iç ve dış borçlar aynı zamanda siyasetin ve siyaset kurumlarının da dibe vurması demektir. Buna bir de Avrupa Birliği'ne ilişkin uyum süreci eklenince hükümet bakımından artık görüntüdeki uyumu da sürdürmek imkansız hale geldi.

• Türkiye bakımından AB üyesi olmanın anlamı

Kim ne derse desin Avrupa Birliği'ne katılım süreci geçmişten bugüne Türkiye'yi en çok etkileyen ve daha da etkileyecek olgulardan biridir. Avrupa Birliği üyeliği, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda çağdaş düzeyde normların yankalanması ve daha çok da yüksek demokratik standartların hayat bulması demektir. Bu ise Türkiye'nin baştan sona değişmesi anlamına gelir. Bu konunun zaman zaman Türkiye'de bu kadar gerilim ve saflaşma konusu olmasının nedeni de budur. Kuruluştan bugüne dek Türki-

ye'deki egemen otoriter sistem ve onun uzantısı diğer yaşam alanlarındaki uygulamalarla kıyaslandığında, Avrupa Birliği'ne tam üyeliğin gerçek anlamda bir devrim anlamına geldiğini görmek daha da kolaylaşır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecine bağlı takvime gelince; daha önce de kaç kez söylediğim gibi Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreci, dönüşü olmayan bir yoldur. Türkiye esas olarak 1995 yılında Avrupa Gümrük Birliği'ne girmekle Avrupa Birliği'ne giden otobanın turnikelerinden içeri girmiş sayılır. Ve geçilen bu yerden bir daha geri dönüş yoktur.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giden yolda işleyen sürecin geri işlemeziği konusunda daha bir çok şey söylenebilir. Ancak şimdilik işin bu boyutunu bir yana bırakarak esas olarak bu sürecin Türkiye siyasal yaşamına olan etkilerini, özel olarak da bu sürecin 3 Kasım seçim sonuçlarındaki ağırlığını irdelemekte yarar var.

Uzun süreden beri, Avrupa Birliği'ne uyum çerçevesinde Türkiye'nin atması gereken adımlara ilişkin sert tartışmaların yaşandığı biliniyor. Bu konuyla ilgili olarak beliren saflaşmanın bir yanında, başta rantçı ekonomik düzenden olumsuz etkilenen ve dünyanın gidişatını iyi gözlemleyen büyük sermaye çevreleri olmak üzere, geniş çalışan ve işsiz yığınlar, hak ve özgürlüklerinden yoksun Kürtler, belli bir ayrımcılığa tabi olan islami çevreler, ilerici ve demokrat aydınlar var. Araştırmalar Avrupa Birliği'ne taraftar olan kesimlerin Türkiye toplam nüfusunun % 70-80'ini oluşturduğunu gösteriyor. Öte yanda ise mevcut sistemden beslenen asker sivil bürokrasinin önemli bir kesimi, rantçı ve çapula dayalı ekonomik düzenden beslenen talancı çevreler ve gıdasını gericilik ve şövenizmden alan siyasal güçler var.

Ancak süreç genel olarak Avrupa Birliği ekleninde beliren saflaşmanın değişimci güçlerinden yana işlemekte. Dünyadaki genel durum, Türkiye'deki ekonomik, siyasal ve kültürel değişim her geçen gün şöven ve militarist zemini aşındırmakta ve dolayısıyla halka rağmen halkı kollamayı kendisine görev edinen çevreleri zayıflatmaktadır.

Öte yanda Kıbrıs'ta çözüm süreci bir çok bakımlardan kendisini iyice Türkiye'ye dayatmış durumda.

Türkiye, işte bu iç ve dış faktörlerin etkisi altında 3 Kasım 2002 tarihinde erken genel seçim

tarihinde karar kıldı. Esasen bu seçim tarihinden yana görünen partilerin çoğunun kaygısı, her geçen günün kendilerinin aleyhine işlediğini görmek ve erken bir seçime gitmekle bu aleyhte işleyen süreçten daha az zararla çıkmak oluştuyordu. Ne var ki tehlike anı çoktan gelip dayamıştı. Bu tehlikeyi açıkça gören bir tek kurt politikacı Ecevit oldu, ancak onun uyarı ve çırpınışları da bir işe yaramadı.

• 3 Kasım 2002 de ne Oldu?

İşe önce sayısal verilerden başlayalım.

3 Kasım 2002 tarihli erken genel seçime katılım % 78 olarak gerçekleşti.

Seçim barajını sadece iki parti aştı: AKP ve CHP.

AKP geçerli oyların % 34'ünü, toplam oyların ise % 26 sını alarak parlamentodaki 550 milletvekilinden 363'ünü kazandı. Böylece AKP seçmenlerin 1/4 oyuyla parlamentodaki sandalyelerin 2/3'ünü kazanmış oldu.

Bir önceki parlamentoda temsil edilen üç iktidar partisi DSP, MHP ve ANAP ile birlikte muhalefette bulunan DYP ve SP de barajı aşamayarak parlamento dışında kaldı.

Bütün bu sonuçlarıyla, 3 Kasım 2002 tarihli erken genel seçimi son yirmi yılın en kayda değer seçimi olarak tarihte yerini almış durumda.

Bu genel tespitten sonra söz konusu seçimlerin sonuçlarını yorumlayalım şimdi de.

Önce olumsuz olandan başlayalım.

Bu seçim sonuçları içinde en olumsuz yan toplum-parlamento bağlamında gerçekleşen temsildeki adaletsizliktir. Oysa temsili demokrasilerin olmazsa olmaz koşullarından birisi, toplumun bütün renkliliğiyle çoğulcu ve adil bir şekilde kendini parlamentoda ifade edebilmesi başka bir deyişle temsil edilmesidir. Mevcut seçim sonuçlarına göre seçmenlerin % 58'i parlamentoda temsil edilmemekte, parlamentoda temsilci bulunduramamaktadır. Bu durum ken-

% 10 barajına dayalı seçim sistemi düzen partilerinin tümünü parlamento dışında bırakarak ilk kez hayırlı bir işe yaradı. Bir seçimde bu kadar toplu bir siyasi temizliğin yaşandığı ne Türkiye tarihinde ne de demokratik başka bir ülkede görülmüş değil herhalde. İlginç olan sadece iktidar partilerinin parlamento dışında kalmış bırakılması değil, esas olan iktidar partileriyle birlikte muhalefette bulunan ancak Türkiye'deki mevcut olumsuzluklardan iktidar partileri kadar sorumlu bulunan partilerin de parlamento dışında kalmış olmalarıdır.

disine parlamenter demokrasi diyen bir rejim için bir trajedi değilse de bir yüz karasıdır. Bu tablo temsili demokrasinin katlinden başka bir şey değildir. Birazdan AKP açısından sayılacak bir çok olumlu etkene rağmen, söz konusu temsildeki çarpıklık ve adaletsizlik hem genel olarak mevcut parlamentonun hem de AKP hükümetinin en zayıf yanını oluşturmaktadır. Bu tablonun şekillenmesinde %10 barajına dayalı seçim sisteminin belirleyici bir rol oynadığı kesin.

Öte yandan muhalif kesimleri engellemek için düşünülen % 10 barajına dayalı seçim sistemi düzen partilerinin tümünü parlamento dışında bırakarak ilk kez hayırlı bir işe yaradı. Bir seçimde bu kadar toplu bir siyasi temizliğin yaşandığı ne Türkiye tarihinde ne de demokratik

başka bir ülkede görülmüş değil herhalde. İlginç olan sadece iktidar partilerinin parlamento dışında bırakılması değil, esas olan iktidar partileriyle birlikte muhalefette bulunan ancak Türkiye'deki mevcut olumsuzluklardan iktidar partileri kadar sorumlu bulunan partilerin de parlamento dışında kalmış olmalarıdır. Zira bu partilerin tümü 12 Eylül rejimin ürünüdürler ve söz konusu olağanüstü dönemin bugüne kadar yaşatılmasında her birinin ayrı ayrı sorumlulukları var.

Ülkede yol açtıkları bunca ekonomik, siyasi ve ahlaki çöküşte rol alan partiler 3 Kasım seçimlerinde sadece parlamento dışında bırakılmakla kalmamış, bu siyasi parti ve kadrolar siyasetin de dışına itilmişlerdir. Bu olayı Türkiye siyasal yaşamı bakımından topyekün bir temizlik olarak nitelendirmek son derece yerindedir. Çünkü bir siyasal sistem öz itibarıyla o sistemi

temsil eden siyasal parti ve kadrolarda ifadesini bulur. Bu anlamda sistem partilerine yönelik gerçekleşen temizliğin gerçek hedefinde mevcut sistemin olduğundan kuşku duyulmamalıdır.

Öte yandan siyasal yaşamda bir yanlışın reddi olarak gerçekleşen siyasal ve toplumsal

bir iradenin her zaman otomatik olarak doğru seçeneklere yöneldiği söylenemez. Türkiye gerçeğinde yaşanan da budur. Toplum düzen partilerinin tümünü parlamento ve siyaset dışına itip cezalandırmakla isabetli bir tercihte bulunmuş, ancak AKP'yi tercih etmekle aynı oranda doğru bir seçenek yaratamamıştır. Böyle bir tablo içinde AKP dışında nasıl bir seçenek yaratılabilir sorusu ise pratik bir anlam ifade etmekten uzak kalır. Bir bakıma toplum bu aşamada olabileceklerin içinde gerçekçi bir tercihte bulunmuş da denebilir.

• *Umutlu olmak için haklı nedenler*

3 Kasım seçim sonuçları, Türkiye'nin geleceği ile ilgili olarak umutlu olmak için haklı nedenlerin olduğunu bir kez daha ortaya koydu. Türkiye gibi bir ülkenin bütün gelgitlerine ve sıkıntılara rağmen dünyadaki genel gidişattan, toplumların daha çok demokrasi yönündeki değişim süreçlerinde etkilenmemesi düşünülemezdi. Hele batı ile kopmaz bağlarla bağlı olan ve bu alanda yukarıda belirtildiği gibi entegrasyon anlamında önemli mesafeler kat eden bir Türkiye'nin bu süreçten herhangi başka bir ülkeden daha çok etkilenmesinden daha doğal ne olabilir. Otoriter bir sistemin ve böyle bir şemsiye altında çevrilen dolaplar, gerçekleşen soygunlar, işlenen suçlar ve işkencelerin sürgit devam etmesi bir kere toplum yasalarına aykırıdır. Türkiye'nin yakın geçmişten bugüne yaşadığı ve bundan sonra yaşayacağı değişim sürecinde Avrupa Birliği'ne uyum sürecinin belirleyici bir ağırlık taşıdığına şüphe yoktur.

3 Kasım seçim sonuçlarıyla ortaya çıkan tablonun gösterdiği gibi Türkiye'de gericiliğin ve her türden şövenizmin zemini hızla aşınmaktadır. Başta MHP, DSP ve DYP olmak üzere böylesine gerici bir kültür üzerine siyaset yapan partilerin önemli bir darbe yemesi ve bu oranda da ağırlıklarını yitirmesi önemlidir. Türkiye'nin Kürt sorunu başta olmak üzere, demokrasi ve Kıbrıs gibi iç ve dış sorunlarını çözmesinin önündeki engeller düne göre azalmıştır. Bu alandaki barikat ve engeller geçmişe göre daha da zayıflamıştır ve daha da zayıflayacaktır.

• *AKP hakkında birkaç söz*

AKP'yi değerlendirirken Refah Partisi'nin 28 Şubat 1997 yılında karşılaştığı yarı askeri müdahaleyi unutmak olmaz. Zira bu müdahale Refah partisinin daha sonraki bölünmesinde ve

giderek AKP'nin şekillenmesinde bir dönüm noktası teşkil eder. Türkiye'nin o günkü koşullarında Refah gibi islamcı bir partiye iktidar yolunun kapalı olduğunu gören şimdiki AKP kadroları pragmatik bir manevrayla yollarını klasik islamcı hareketten ayırıp şimdiki AKP'yi kurdular. Bu tablo içinde oluşan AKP iktidar fırsatını yakalamak için geçmiş görüş ve düşünceleriyle önemli oranda bağlarını kesti yada öyle görünmeye çalıştı. Elbette AKP'nin referansları içinde islami değerler var ve bütün düzen partileri gibi ve belki biraz daha fazla toplumun dini duygularına seslenmek zorunda. Ancak bütün bunlara rağmen AKP'yi gerçek anlamda islamcı bir parti olarak nitelemek doğru değil. Olsa olsa moda deyimle AKP belki light bir islamcı parti olabilir. Bu nedenle de eski merkez sağ ve sol diye ifade edilen bütün kesimlerden oylar AKP'ye akarak onu iktidara getirmiştir. AKP'nin izlediği uzlaşmacı ve pragmatik tutum, Tayyip Erdoğan'ın karizması ve bu parti ve liderine karşı bazı kesimlerin izlediği dışlayıcı politikalar bu partinin yükselişinde önemli bir rol oynadı. Öte yandan sözkonusu partinin ve kadroların ilerici, çağın ihtiyaçlarını gözetken bir perspektif ve programa sahip oldukları söylenebilir. AKP düzen partilerinin tümünden çürüdüğü ve bu nedenle de toplumun tepkisini önemli ölçüde üstlerine çektiği bir konjonktürün ürünüdür. Başka bir deyişle AKP'yi diğer partilere duyulan tepki oylarıyla iktidar olmuş bir geçiş partisi olarak nitelendirmek mümkün. AKP izleyeceği politikalara bağlı olarak kısa vadede bugünkü gücünü bir süre daha koruyabilir. Ancak bir süre sonra Türkiye'deki ekonomik ve sosyal koşullara bağlı olarak Türkiye'de siyasetin yeni dengelere kavuşması, AKP'ye oy verenlerin de bu yeni dengelere göre yeniden saflaşması kaçınılmazdır.

• *AKP iktidarına ilişkin temkinli iyimserlik*

AKP'nin bu seçimde elde ettiği mutlak başarı içerde olduğu gibi dışarda da yoğun bir ilgi konusu. İçerde ve dışardaki değerlendirmelerdeki ortak tema AKP iktidarına bir şans verilmesi yönünde. Özellikle içeride yıllardır koalisyon partilerinden çekilen sıkıntılardan dolayı parlamentonun AKP'ye sunduğu rahat çoğunluk oldukça iyimser bir atmosfer yarattı. Bunun üzerine faizler düştü, döviz fiyatları geriledi, borsa uzun bir süreden sonra ilk kez bu kadar yükseldi. İşin ilginç yanı şu ki düne kadar AKP

ekseninde irtica telahını yürüten bir çok kişi ve çevre, seçim sonrası yeni döneme oldukça hızlı bir biçimde uyum sağlayarak yeni hükümete kredi açmaya başladı. Herkes yaratılan bu büyü- lü havanın bozulmaması için özel bir özen içinde. Söz konusu özeni en çok gösterenlerin başın- da ise AKP yetkilileri geliyor. Çünkü elde ettik- leri başarının kendilerine rahat bir iktidar imka- nını otomatik olarak sunmadığını en başta onlar biliyor. Zira AKP'yi destekleyen bir çok kesim sık sık uyarıyla karışık 28 Şubat deneyimi aba altında sopa olarak göstermesi oldukça dik- kat çekmektedir.

Son hükümet döneminde çığırından çıkan ekonomik ve siyasal bunalımlardan sonra AKP ve CHP'den ibaret bir parlamento aritmetiğı ile AKP'nin hükümet olarak sahip olduğu çoğunluk haklı bir rahatlamanın se- bebi. Avrupa Birliğine ka- tılım yönünde işleyen sü- reç, Kıbrıs'ta belirlen çö- züm olasılığı bu iyimserli- ği daha da artırıyor. Öte yandan AKP'nin kendi- sinden kaynaklı ve bu par- tiyi kuşatan koşullar göz önünde bulundurulduğun- da söz konusu iyimserlikte temkinli olmak kaçınıl- maz oluyor.

Yukarıda da belirtildi- ği gibi AKP'yi gerçek an- lamda çağdaş, değişimci ve demokrat bir parti ola- rak nitelendirmek müm- kün değil. Bu hem parti- nin program perspektifleri açısından böyle hem de kadroların sahip olduğu birikim ve dayandıkları referanslar bakımından. Öte yandan AKP iktidarı geçmişteki bütün hükü- metleri yaşadıkları bir iç kuşatma altında. Türkiye'deki güçlü geleneksel kurumların sivil hükümetler üzerindeki ağırlığı bilinmeyen bir şey değil. Başta 12 Eylül anaya- sı olmak üzere MGK'nin, asker ve sivil bü- rokrasinin, statükocu siyasal güçlerin, özetle mevcut sistemden faydalananların, AKP iktida- rını, olası demokratik açılımlarda rahat bıraka-

caklarını düşünmek saflık olur. Türkiye'nin ya- şamak zorunda olduğu değişim hızına bağlı ola- rak statükocu güçlerin direncini artırması müm- kündür. Ancak bu direnç ne kadar sert olursa ol- sun, bundan böyle Türkiye'nin içine girdiğı sü- reçten geri çevrilmesi mümkün değil.

• Sınırlı Diyarbakır deneyiminin gösterdikleri

3 Kasım erken seçimine doğru yol alınırken Kürtlerin arayışlarından ve özel olarak HAK- PAR'ın durumundan kısaca söz etmekte yarar var.

Önce kısaca HADEP cephesinde olup biten- lere değinelim. Kamuoyunda Kürt partisi olarak tanımlanan ve Kürt oylarına dayalı bu parti se-

çim öncesinde yoğun bir itti- fak arayışına başladı. Esasen yürüttükleri çalışmayı ittifak olarak nitelendirmekten çok, bir tarafa yamanarak ne pa- hasına olursa olsun parla- mentoya girme olarak nite- lendirme daha doğru. Bir parti bakımından ittifak ara- yışı demek hem politik söy- lemlerde hem de fiziki ola- rak farklı güçlerin birliği an- lamına gelir. Oysa HADEP, yürüttüğü ittifak arayışların- da hiçbir zaman muhatap güçlerin ne politik söylemle- rine ne ilkesel yaklaşımına önem verdi. O nedenle de sağ uçtan sol uca kadar kim- ler varsa (HAK-PAR hariç) kapıları çalınarak kendile- riyle milletvekili pazarlığı yapıldı. Sonuçta her yerden kapılar yüzlerine kapanınca, iki sol partiyle seçime gidil- di.

HAK-PAR açısından ise du- rum tamamen farklı nitelik- teydi. 11 Şubat 2002 tarihin-

de kurulan HAK-PAR erken seçim tarihi açık- landığında, seçime katılabilecek yasal ve fiziki koşullardan yoksundu. HAK-PAR gerçek an- lamda bir baskın seçimle karşı karşıya kaldı. O dönemdeki değerlendirmeler sırasında bazı ar- kadaşlar 3 Kasım seçiminin HAK-PAR'ın seçi- mi olmadığını, başka bir ifadeyle HAK-PAR'ın

de kurulan HAK-PAR erken seçim tarihi açık- landığında, seçime katılabilecek yasal ve fiziki koşullardan yoksundu. HAK-PAR gerçek an- lamda bir baskın seçimle karşı karşıya kaldı. O dönemdeki değerlendirmeler sırasında bazı ar- kadaşlar 3 Kasım seçiminin HAK-PAR'ın seçi- mi olmadığını, başka bir ifadeyle HAK-PAR'ın

bu seçimlerde herhangi bir iddia sahibi olmaması gerektiğini söylerken oldukça gerçekçi düşünüyorlardı.

Buna rağmen yapılan değerlendirmelerde bir seçime bir bütün olarak ilgisiz kalmaktansa Diyarbakır'da ve varsa başka birkaç yerde bağımsız aday gösterilmesinin daha doğru olacağı sonucuna varıldı.

Bu koşullarda ve üstelik son anda başlatılan bağımsız aday seçim çalışması bir anda önemli yurtsever kesimlerin ilgisini çekerek kamuoyunda ön plana çıkmaya başladı. Kısa bir süre içinde Diyarbakır ve çevresinde geçmişte politik çalışmışlarda yer almış, birikimli ne kadar kadro varsa hepsinin ilgisini çekti ve onları belirli ölçülerde harekete geçirdi. Belirli ölçülerde diyorum, çünkü o sınırlı seçim süreci içinde bağımsız aday etrafında bir araya gelen geniş yurtsever kesim ve aydınları gerçek anlamda ve tam kapasiteyle harekete geçirebilme şansı olmadı. O nedenle görüntüde oluşan seçimdeki kaynama ve hareketlilik yeterince oya dönüşemedi.

Sanırım sınırlı Diyarbakır deneyiminden çıkarılacak en nemli nokta, başta Diyarbakır olmak üzere her yörede hala yeterince harekete geçirilmemiş ama HAK-PAR politikalarına sıcak bakan önemli bir aydın birikiminin varlığının görülmesidir. Söz konusu aydın birikimi gerçek anlamda örgütlenip harekete geçirildiğinde durumun bugünkünden daha olumlu olacağına şüphe yoktur.

HAK-PAR'ın Diyarbakır'daki bağımsız aday deneyimini bir yanda doğru değerlendirirken, diğer yandan, sözünü ettiğim koşullarla sınırlılığını düşünerek abartmamak da gerekir.

Sınırlı Diyarbakır deneyimin gösterdiği bir gerçek de HADEP/DEHAP eksenindeki gücün Kürt sorununun çözümüne giden her yol ve platformda ne denli bir sorun teşkil ettiğinin görülmesidir. Sorun esas olarak şudur, Kürtlerden güç alan ama bu gücünü yine Kürtlerin uzun vadeli mücadelesine karşı kullanan bir hareketin yol attığı handikaptır. Durum bu olunca sorunu kitlere, özellikle de Kürt kitlesine kavratmak oldukça güçleşir.

İşte böyle bir hareket Diyarbakır'da ortaya çıkan Bağımsız adaya karşı, dünyada ne kadar çirkin ve ilkel yöntem varsa hepsini kullandı. Bağımsız adayın tek kusuru Kürt sorunuyla ilgili bir partinin genel başkanı oluşuydu. Eğer Kürt sorunuyla ilgisiz bir yada birden fazla bağımsız ya da partili aday çıkıyorsa bu baylar açısından sorun yok. Yok eğer ortada Kürt sorununa yöne-

lik ufak bir kıpırtı varsa o zaman beyinleri tepelerine fırlar. Kürt sorununa ilişkin her çabanın kendilerinin gerçek yüzünü çıkarttığını bilen bu kesim, öcünden korkarcasına bu girişimden korktu ve tam bir karşı saldırı politikası kullandı. Kürt toplumunun en ilkel ve gerici duygularını gıdıklayan ve bunu harekete geçiren HA-DEP/DEHAP, demokrat ve aydın insanların hayatlarında asla tenezzül edemeyeceği bir karalama kampanyası yürüttü. Bununla da kalınmayarak bu ilkel ve saldırgan tutumla HAK-PAR konvoyuna saldırıldı. HAK-PAR'lıların soğukkanlı tutumu sayesinde saldırı olayının büyük bir faciaya dönüşmesi engellendi. Bu saldırganlık aynı şekilde sandık başlarına da yansıdı. Polis, sandıkları bunlara teslim ederek bu alanda cirit atmaları sağlandı.

Bu ilkel düzeydeki saldırganlığın bilimsel-psikolojik açıklamasını bu hareketin kendilerine ilişkin özgüvensizliğinden ve hissettikleri yoğun korku ile yapmak mümkün. Diğer yanda toplumsal gelişme daha şimdiden Türkiye'deki gericiğin zeminini hızla zayıflatmaktadır. Türkiye'de şöven partilerin hezimetleri bu sürecin en belirgin göstergesidir. Bu değişim rüzgarı yakında daha da doğruya kayarak Kürtleri de derinden etkileyecek. O zaman şimdiki ne korku ne de saldırganlık bir işe yarayacak.

Kürdüyle Türküyle bir bütün olarak Türkiye'nin yeni gelişme ve değişimlere imza atacağına kuşku olmasın.

Seimliler ve Sal

Hüseyin Kaya

3 Kasım seçimleri, üzerinde çok durulması, çok tartışılması gereken sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Derin devletle řu veya bu şekilde ilişkilendirilmiş partilerin tümü sandığa gömüldü. Ama geçen dönem aynı kadroların yönetiminde barajda kalan bir parti, devlet ve medyanın gündem yapması, destek vermesi ve laiklik elden gidiyor korkutmasıyla halkın bir kesimi inandırılarak devlet partisine baraj atlatılmış ve meclise sokulmuştur.

Düzen dışı gibi görülen ve kısmen de öyle olan ama her vesile ile düzen partisi olduğunu ispatlamaya ve düzene hızla yamanmaya çalı-

şan; ancak liderine yapılanlar sonucu halk tarafından düzen dışı olarak değerlendirilen, halka yakın gibi algılanan, fazla siyasi gemişı olmasına rağmen ve aynı kulvarda benzer misyona sahip başka bir parti olmasına rağmen, hatta bu misyonun asıl sahibi tarafından aktif bir şekilde desteklenmesine rağmen AKP, girdiğı ilk seçimde büyük bir patlama yapmış ve %34'ü geçen oy alarak tek başına iktidar olmuştur.

Hiç kimse halkın bu tercihinin görmezden gelemez, hiçe sayamaz. Elbette halkların her tercihinin doğru olduğunu söylemiyoruz. Ama gerçekten bu seçimlerin siyaset bi-

limcilerce nesnel olarak sosyal ve siyasal açıdan çok derinlikli olarak incelenmesi gerekir.

Muhtemelen, hiçbir şey eskisi gibi olmaya-caktır. Bütün olumsuzluklarına rağmen çok seçenekli medyanın, siyaseti ve siyasileri tanımasında çok olumlu etkisi olmuştur. Elbette bu medya eşitsizliğinin de sonuçlarını ortaya çıkarmıştır. Gündeme gelenler, şu veya bu ölçüde halk tarafından yakın bir şekilde izlenmiş ve bir hükme varılmıştır. Eşitsizlik de burada kendini göstermiştir. Seçimlerden önce, seçim boyunca ve seçimlerden sonra da bu tavır aynı şekilde sürdürülmüştür. İyiler ve kötüler diye siyaset kategorize edilmiş ve seçmenler yönlendirilmiştir.

Bazı medya sahipleri de parti kurarak doğrudan seçime katılmış, pilav üstü döner, şarkı ve propaganda yöntemleriyle çaresiz vatandaşlar yönlendirilmiştir. Doğrusu çok başarılı da olunmuştur. Bu başarının yanında özellikle görsel medyanın çağımızda insanları yönlendirme konusunda ne kadar etkili olduğunu da çok açık bir şekilde ispat etmiştir.

Bazı partiler de medyayı hiç kullanamamıştır. Daha doğrusu medya onlardan kaçmış, kapılarını onlara kapatmıştır. Bunlar devrimci demokrat parti ve kişiliklerdir.

Kısacası çok değil, ömrü bir yıl öncesine dayanan, genç ve "çocuk-cocuktan" kurulu bir parti seçimleri kazanmış, pek çok parti sandığa gömülmüş, seksen yılı aşkın bir süreden beri mücadele eden devrimci-demokrat sol ise % 1'lere gelememiştir.

Kürtlerde ise durum trajik komik. On beş yıl boyunca Kürdistan kurmak amacıyla silahlı mücadele verenler, İmralı süreciyle birlikte iddialarından vazgeçince ve "Türkiyelileşmeye" başlayınca hızla irtifa kaybetmeye başladılar. Tutar-sızlıklarının yanına politikasızlıkları da eklenince bekledikleri sonucu alamadılar. Dört parti diye saydıkları blok da barajı aşmalarına yetmedi. Yetmeyeceği de belliydi. Zaten o partiler, herkes biliyordu ki dört değil iki buçuk partiydi. DEHAP, HADEP'in yedek partisiydi, bir. Akın BİRDAL ve arkadaşları farklı bir adla parti kur-

malarına karşın herkes biliyor ki çok önceden beri HADEP'le birlikte çalışıyorlardı. Bu da etti mi yarım. EMEP'i de eklediğin zaman iki buçuk parti ediyorlar.

Demokrasi cephesinde yer alan ama farklı biçimlerde ve ayrı ayrı seçimlere giren partilere gelince;

1- ÖDP ve TKP: Bu iki parti farklı siyasi geleneklerden gelmelerine rağmen çok önemli denebilecek siyasi görüş ayrılıkları yok. Birlikte çalışabilir, beraber aynı çatı altında seçimlere girebilirlerdi. Girmediler. TKP eski, kaba marksizme dayalı şabloncu anlayıştan ödün vermeden, yirmi yıl önceki söylemleri tekrar ederek seçimlere katıldı. Doğaldır ki bu anlayış, kitleleri heyecanlandırmaya yetmedi ve % 1'lere bile ulaşamadı. ÖDP ise, kendini büyük oranda yenilemesine rağmen iç çalkantıları ve iç mücadelesi hiç bitmedi. Gücünün büyük bir bölümünü iç mücadelede harcadı. Bu mücadele öyle uzun sürdü ki kavga erince aktif üyelerinin bile heyecanı ve enerjisi tükeni. Kendi içinde denge sağlayamayınca güven de kalmadı. İç güven ve enerjisini tüketen bir parti, kabuğunu kırıp dışarıya çıkamadı ve boğuldu. Bu boğulma sonucu siyasi alanda her gün biraz daha eridi ve geçen seçimlerde aldığı oyların çok gerisinde kaldı.

Yeterli ekonomik gücün olmaması, medyadan yararlanamama da alınan sonuçlarda epeyce etkili olmuştur. Elbette partileri aldıkları oy oranlarıyla değerlendirmeyiz ve böyle bir değerlendirmenin de son derece yanlış olacağına inanıyoruz. Çünkü oy üzerinden değerlendirirsek CHP gibi köhne bir düzen partisini, bir statükocu anlayışı olumlamış oluruz ki böyle bir hataya asla düşmeyiz. Politika ayrı bir sanattır, zaman ve dönemsel hava partilerin yaşamında ve halktan destek almalarında önemli bir rol oynar. Halk yandaşı olduğu halde halktan destek alınmayabileceği gibi halk düşmanlarının büyük destek aldıkları da tarihin sayfaları arasında bolca yer almaktadır. Bu nedenle zamanı ve somut duru-

de aldığı oyların çok gerisinde kaldı.

Yeterli ekonomik gücün olmaması, medyadan yararlanamama da alınan sonuçlarda epeyce etkili olmuştur. Elbette partileri aldıkları oy oranlarıyla değerlendirmeyiz ve böyle bir değerlendirmenin de son derece yanlış olacağına inanıyoruz. Çünkü oy üzerinden değerlendirirsek CHP gibi köhne bir düzen partisini, bir statükocu anlayışı olumlamış oluruz ki böyle bir hataya asla düşmeyiz. Politika ayrı bir sanattır, zaman ve dönemsel hava partilerin yaşamında ve halktan destek almalarında önemli bir rol oynar. Halk yandaşı olduğu halde halktan destek alınmayabileceği gibi halk düşmanlarının büyük destek aldıkları da tarihin sayfaları arasında bolca yer almaktadır. Bu nedenle zamanı ve somut duru-

mu çok iyi tahlil etmek gerekir. Bence Türkiye solu bunu yapmıyor.

Bu anlayışla gidilmeye devam edildiği takdirde tabela partisi bile olabilme şansları kalmaz. Oysa Türkiye'nin sola ihtiyacı vardır ve her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Kendini yeniden tarif etmiş, somut durumun tahlilini yaparak Türkiye'nin demokratik devrim programını yeniden belirlemiş bir sola hayati önemde ihtiyaç vardır.

Türkiye solu bu programı yaptığında ve aralarındaki kısır tartışma ve kavgaları bir kenara bırakarak programlarını halka anlatmaya başladıklarında, görülecektir ki çok kısa sürede demokratik muhalefetin odağına oturmuşlar. Gelecek yıllarda da güçlü bir potansiyelle Türkiye politikalarının belirlenmesinde söz sahibi olurlar.

2-HADEP/DEHAP cephesi : DEHAP, EMEP ve seçim için kurulan ve muhtemelen DEHAP içinde kalacak olan SDP ile birlikte seçimlere katıldılar.

Çok şatafatlı ama programsız bir şekilde meydanlara çıktılar. Halka söyledikleri tek şey "kardeşlik, barış, Türkiyelileşme" idi. Son zamanlarda bir aday, hedeflerinin "Atatürk'ün çağdaş uygarlık düzeyini yakalamak" olduğunu dahi söyledi. Somut ve anlaşılır hedeflerden birisi buydu. Medya TV'de yapılan tüm analizlerde, % 10 barajlarının çoktan aşıldığı, "iktidarlaşma" mücadelesi verdikleri söylendi.

Temel propagandalarını burjuva siyaseti temelinde, rakip partilerin yapamadıklarını, kötülüklerini anlatma üzerine kurdular. Parlamento'ya girdiklerinde neler yapacakları konusunda hemen hiçbir söylemleri yoktu. Kürdistan'da ilkel milliyetçilik üzerine kurulan siyaset batıya gelindikçe revize oluyor, barış ve kardeşlik; bazen de emek-emekçi söylemleri ön plana çıkıyordu. Cami ile kilise arasında kalmış beynamazlar gibiydiler. Bir yandan devletle hoş geçinmeye çalışırken bir yandan halka mavi boncuk kabilinden popülist bir dil kullanıyorlardı. Hatta bazen koruculara iş alanları gösterme gibi kendilerine hiç de farz olmayan işlere bulaşıyorlardı. Hasılı el yordamıyla bir çalışma sürdürülmekteydi. Böyle olunca de elbette gereken destek gelmedi.

Blokun oy oranı Kürt illerinin çoğunda geçen seçimlere göre düştü. En iddialı olunan illerden biri olan Batman'da geçen seçimdeki %61 oranındaki oy, seçmen artmasına rağmen

bu seçimde %47'lere düştü. Diyarbakır ve Bingöl ve başka illerde de durum aynı.

"Kürdistan kurma" söyleminden Türkiyelileşmeye yönelen, Silahlı şiddetten "Atatürk'ün çağdaş uygarlık hedefine yönelen" bir çizginin bu sonuçlara varması yadırganamaz. Blok bileşenlerinden biri "AB'ye hayır" üç adım ötede aynı meydana diğeri bir grup da "AB'ye evet" diyorsa halk niye oy versin! Yani blok bileşenleri asgari seçim belgesinde bile ortaklaşmamışken halk size oy verir mi?

Alınan iki milyon oyun büyük bir bölümü son yirmi yılda kaybedilen değerlerin anısına verilen oylardır. Yakılan, boşaltılan köylerin, fali meçhullere götürülen canların, ve dağ başlarında daha açmadan solan güllerin kan parasıdır bu oyların çoğu.

"Bu halkı, demokratik cumhuriyete doğru temelde bağlamak, devleti demokratikleştirmek, toplumu demokratikleştirmek ve uzlaştırmak gerekir. Bunun başka yolu yoktur. Bunu cesaretle ortaya koymak gerekir. Bu devlete yamanmak değil, devletle demokratik uzlaşmadır." (A. Adalı-Y.Özgür Gündem 9.11.2002)

Eğer bütün bu değerlerin " demokratik cumhuriyetle (neresi demokratikse) uzlaşma" adına yapıldığı baştan söylenecekti ve halk bunları tam olarak öğrenebilseydi acaba bu bedelleri ödemeyi kabul eder miydi? Ama olan olmuş, iş işten geçmiştir. Yaşar Kaya diyor ki:

"Türkiye'deki operasyon bitti, şimdi sıra Kıbrıs'ta. Türkiye partisi olduğunu iddia eden DEHAP bu konuda işin neresinde?"

Adam yanındakine:

"Navê te çiye bira?" (adın nedir kardeş?)

"Navê min Pîxo ye." (Adım Pîxo'dur.)

"Navê bavê te çiye Rîxo?" (Babanın adı nedir Rîxo (rix : Hayvan pisliği)

Zılam got: (adam dedi ki)

"Te navê min kîre gîddîk, dora navê bavê min maye!" (Benim adım hallettin de sıra babamın adına geldi!)

Türkiyedeki meseleyi hallettiniz de sıra Kıbrıs'a geldi!...

Türkiye partisi olamamasını eleştiren aynı **Y.KAYA** birkaç satır sonra da :

"Önümüzde üç harita var. Birincisi Türkiye'deki seçim haritası; o da şu: Kim, hangi parti, hangi ilde ne kadar oy almış. İkinci harita, **Kürt coğrafyasında, Kürt oyları yani DEHAP oyları**. Üçüncüsü ise Kürt illerinde DEHAP blokunun aldığı oyların özelliğidir. Bir misal verirek;

merkezde Kürtler yüzde 30 oy almışlar, bir de Kürt Ardahan'da, Kürt ilçesi olan Gölle'de DEHAP var. **Öbür ilçelerde zaten Kürt yok ve oy da yok, bu çok tabii bir netice.**" diyerek DEHAP'ın Kürt partisi olduğunu söylüyor. **"Kürt oyları, yani DEHAP'ın oyları..."** Bu da doğaldır. Çünkü sayın **Y.KAYA**, hiçbir zaman net olmadı. Kafası her zaman karışıktır.

Başka bir yazısında da, Konya'nın Kulu, Yunak ve Cihanbeyli ilçelerinin silme Kürt olduğunu ve DEHAP/HADEP'in buralarda neden seçim arefesinde örgüt kurmaya çalıştığını eleştiriyor. Yani diyor ki madem orada Kürt var ve HADEP/DEHAP da bu misyonu temsil ediyor, o halde oralarda çoktan örgütlenmeliydi. **(Y.Ö.Gündem 14.11.2002)** Dedik ya kafası karışık.

Seçim öncesi Güney Kürdistan'la ilgili olarak yapılan açıklamalar da işin tuzu biberi oldu. **A.ÖCALAN:** "Kürtlere bağımsızlık değil, demokrasi lazımdır. Bağımsızlık İngilizlerin oyunudur. Kukla bir Kürt devleti (D.Perincek de öyle diyor) ile Kürtlerin bir elli yılı daha pazarlanmak isteniyor" derse ve **Osman ÖCALAN** da, "Kuzey Irak'taki Kürt meclisi demokratik değil, çünkü Türkmenler temsil edilmiyor" diyerek ağabey **ÖCALAN**'ı desteklerse, elbette halkın kafasında, ne yapıyoruz, nereye gidiyoruz diye sorular oluşmaya başlar. İşte kaybolan oyların asıl adresi buralardadır. Yanlış yerlerde adres aramaya onu bunu, parti yöneticilerini suçlamaya gerek yok. Onların durumu zaten ortada.

Seçim öncesi Medya TV'de yapılan bir oturumda **Ruşen ASLAN**'ın, "Kürtlerin önce kendi içlerinde barış yapmaları, bloklaşmaları gerekir. Bu bağlamda DEHAP, HAK-PAR'la görüştü mü?" sorusuna HADEP genel başkan yardımcısı **Kemal PEKÖZ**, "Hayır görüşmedik ve görüşmeyeceğiz. Çünkü HAK-PAR bizi çok eleştiriyor." diyerek yanıtladı.

Onları eleştirmekte ne kadar haklı olunduğu ortaya çıktı mı? Keşke daha çok eleştirseydik.

Bizim aylar, yıllar önceden söylediklerimizi araba duvara toslayınca kendileri söylemeye başladı. Bakın seçim sonrası Gündem Gazetesinde yazı yazan köşe yazarları neler söylüyor:

"HADEP'li yöneticiler, gelişme, yenilenme ve güçlenmenin ancak özeleştirisi ile mümkün olduğunu savunuyor. "Özeleştiriyeye, en az eleştiri kadar önem verirken, doğru kullanırsak, yapıcı olursak iyi sonuçlar çıkaracağız" diyor. Tersini bir yaklaşımın ise önlerini kapatacağını savunuyorlar. Özeleştirilerek yaklaşıma karşın, seçim öncesinde aslında kendi rengini ortaya

Yeni kurulduğu için seçime girmeye hakkını kazanamayan HAK-PAR, genel başkanları **A.Melik Fırat**'ı Diyarbakır'dan aday gösterdiler. Seçim süresince özverili, coşkulu bir çalışma yürütüldü. Ancak daha önce devlet baskısından şikayet eden HADEP'ilerin saldırı ve engellemelerine maruz kaldı. HADEP yandaşları, yurtsever bir aday olan **A.M.FIRAT** dışında hiçbir parti ve kişiye saldırmadı. Ne yazık ki Bahçeli'ye alkış tutan eller, **A.M.FIRAT**'a taş attı, demir çubuk ve sopalarla saldırdı. Ve ne yazık ki Kürtler adına yaşanan bu talihsizlik de tarihe bir not olarak düştü.

koyan, bireysel, grupsal çıkarları uğruna bozgunculuk yapan, "Genişliği savunuyoruz" diye ya kendi yerlerini sağlamlaştırma ya da "komisyonculuk" yaparak HADEP'in siyasal geleceğini şu veya bu çıkar grubunun insafına terk etmeyi savunan eğilimin bu yaklaşımı içine sindirmekte zorlandığı, sindiremediği de biliniyor. HADEP'in büyüme politikalarını boşa çıkarmaya çalışılan bu eğilim sahipleri, barajı aşamama sonucu -HADEP'in olanaklarını ailesel, parlamenter istemleri doğrultusunda kullanamayınca- hedef saptırmaya, başkalarını suçlamaya yönelmiş gibi görünüyorlar. Seçim sonrasında gerek halk toplantılarında gerekse örgüt toplantılarında bu kişilik ve anlayış, uyguladığı dar, ilkel milliyetçi politikaları

rını ve düzeni aratan yerel yönetim uygulamalarını meşrulaştırma, halkı ve değerlerini suçlama çabasına girmiş görünüyorlar. Kökeni Kürt feodalizmine, ilkel milliyetçiliğe, Kürt egemen sınıflarına dayanan, emekten yoksun, tüketici, halkı esas almayan, yerel yönetimleri kendi çiftlikleri gören bu "sonradan görme" anlayış, siyaseti de çıkarlarının hizmetine sokmayı kendine bir hedef olarak belirlemiş durumdadır. Egemenlik politikalarını, HADEP emekçilerinin üzerinde yeniden inşa ettirme çabası, meşrulaştırılmak isteniyor. Dahası bir ayağı HADEP'te diğer ayağı düzendeki bu zihniyet, daha ileri giderek, şantajlara başvurabilmektedir.

Diğer yandan ben merkezci, kendisini esas

alan, dar dogmatik zihniyet de bu eğilimleri görmezden gelerek aslında güçlü bir zemin haline gelmiştir. Küçük hesapları düşünen, kendini kapsamlılaştırmayan, kariyerist, yetkici yaklaşım eleştirel sınıf mücadelesinin parti içinde gelişmesini tıkatmıştır. Bireycilik, örgüt tarzını kendine göre düzenleme, disiplinden, yaratıcılıktan, üretimden uzak, kendine göre çalışma tarzı HADEP'in yeni dönemde aşması gereken diğer bir hastalıktır." (B.Binboğa-Y.Özgür Gündem-22.11.2002)

"HADEP'in mevcut durumu da doğru bir partileşmeyi ifade etmemektedir. "Biz, Türkiye partisiyiz" demekle, Türkiye partisi olunamadığı açıkça ortaya çıkmıştır. Türkiye partisi olabilmek için psikolojik, düşünsel, programsal, örgütsel, yönetsel her alanda gerçekçi ve köklü değişiklikleri yapmak gerekir. Şu açığa çıkmıştır ki, HADEP savaş döneminin ortaya çıkardığı bir partidir, barış ve demokratik serhıldan döneminin görevlerini yerine getirmeye yetmemektedir. Bu iş, HADEP'çilikle artık yürümez ve onun mutlaka aşılması gereklidir." (S.Erdem Y.Özgür Gündem-18.11.2002)

"Eğitime, sağlığa, istihdama, barışa, demokrasiye, iç ve dış borca, halen kitleleri kasıp kavuran ekonomik krize vb toplumsal sorunlara ilişkin çözüm projelerinden yoksun bir siyasal oluşumun kitlelere güven veremeyeceği bilinmektedir. Blok bileşenleri defalarca uyarıldığı halde, uyarılar dikkate alınmamıştır."

Emek alanından doğru sorumluluk sahibi olan kadro ve kadro adaylarının eski alışkanlıklarından sıyrılamadıkları görülmüştür. Yakıncı, akıl veren, küçük burjuva aydın kişiliği ve anlayışıyla gelişmelere ve sorunlara yakalaşan, halkı küçümseyen ve halka tepeden bakan, kendisinden başkasını beğenmeyen dedikoducu ve karalayıcı tarz aşılamamıştır. (Emekçiler forumu sayı:16 shf.4-5)

Eleştiri ve öz eleştirileri gayet net ve açık. Üstüne bir şey eklemeye gerek yok. Peki şimdi bunlar eleştirdi diye K.PEKÖZ ve onun gibi düşünenler, bu kişilerle de bir araya gelmeyecekler mi? Eğer vicdan ve ızan varsa çıkıp aylar önceden kendilerini dostça eleştirenlere teşekkür etmeleri gerekiyor.

Eleştiri olacak. Dostluk da devam edecek.

Adı barış ve demokrasi bloku olan bir yapının adındaki sözcüklere ilişkin bir çözüm programı yoksa neyi çözecek!?

"Halka tepeden bakan küçük burjuva kişilik"

halktan destek alabilir mi? Doğal olarak almaması gerekir ama almıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi halk, hak edilenden çok daha fazla destek sunmuştur. Ama her zaman olduğu gibi şimdi de karşılığını alamamıştır. Bundan sonra halk verdiği desteğin hesabını soracaktır. Ya hesap verilecek; "Türkiyelileşme, Türkiye'nin hizmetine girme..." ya da "MHP de değişiyor bençe. MHP ile anlaşmaya karşı değilim. HADEP ve MHP birbirlerine yaklaşımda duygusal engeller aşılmalı. (Özgür Halk S.110.shf.18) 'Demokratik prensiplere CHP'nin mevcut yapısı şimdi hazırdır. 1990-2000 arası pratikten dersini çıkarmıştır. HADEP ilkelerde, prensipte anlaşarak CHP ile ittifaklara girişebilir.' gibi söylem ve hatalardan dönülecek, Kürt demokratik hareketi olunacak, ya da birkaç yıl içinde eriyip yok olunacaktır. Kendisi dışındaki Kürt hareketleriyle bir araya bile gelmeyen anlayış, CHP, ANAP, SP ve sonra da -kendini feshedip içinde yer almak koşuluyla- SHP ile oturuyor ittifak aramaya çalışıyor.

Düzenin has partisi CHP'yle veya Kürtlerin içindeki truva atı SP ile neyi nasıl paylaşacak!? Bir gün bu hesaplar önlerine gelmeyecek mi? Özünden bu kadar kaçış niye?

Bu yazı yazılırken, 26.11.2002 gecesi ATV'nin kendisiyle yaptığı röportaja HADEP İstanbul il başkanı şunları söylüyordu:

"Kürt sorununun çözümü ile ilgili yalnız biz açıklama yapınca bu konu (Kürt yurtseverliği yada devletin ağzıyla "kürtçülük" demek istiyor) üzerimizde kaldı. Bu hiç hak etmediğimiz bir durumdu."

Türkiyelileşmek adına bu duruma düşmeye gerek yok. Kürt olmak, Kürt demokratik haklarını savunmak hiç kimseye zarar vermez. Bu bölücülük de değil yıkıcılık da değildir. Bunu küçümsemek, ilkel milliyetçi diyerek suçlamaya kalkışmak doğru değildir. Unutulmasın oyların büyük çoğunluğu o küçümseyen halktan alınmıştır. Yine yerel yönetimlerde ulusal yanı ağır basan, hem de başrol oynayan o "milliyetçi" denilerek şimdi küçümseyen oylarla iktidar olunmuştur. Bunları kimse yok sayamaz ve bir kenara atamaz. "Yeterince Türkiyelileşme sağlanamadığı için blok oyları yetersiz olmuştur. O halde Kürt değerlerini biraz daha geriye atalım" düşüncesi kitleleri hakim paradigma içinde eritmeye yönelik bir düşüncedir. Bu hem çok zararlı hem de çok tehlikelidir.

Kürdi değerlerimizin tümünü koruyacağız.

Bu alanda gerekli kurumlaşmayı sağlayacağız. Bu kurumları etkili hale getireceğiz. Ve kendimizi devrimci-demokratik tarzda yeniden yaratacağız. İşte o zaman Türk'e ve Türkiye'ye yardım edebiliriz. O zaman kalıcı ve sağlam birlikler kurabiliriz. Türkiyeli devrimci-demokrat kesimlerle ittifak yapma, ortak cephe ya da bloklar oluşturmaya hiçbir zaman karşı olmadık ve olmayacağız. Ama "Türkiyelileşme" adına hakim ulusal yapılar içinde erimeye, yok olmaya da asla razı olmayacağız.

Düşünün bir kere. (Mış) gibi düşünüp FKÖ lideri Arafat'ın şunları söylediğini varsayalım: "Ey Filistinliler, bizim kaybımız yeterince İsrailileşmemektendir. İsrailileşelim..." Kopacak kıyame-ti görebiliyor musunuz? Ya da aynı şeyi ETA ve-ya İRA yapsa yer yerinden oynamaz mı?

Asıl problemi burada aramak gerekir. Kürt ulusal demokratik hareketleri mutlaka bir araya gelmeli. Hiç kimseyi dışlamadan, hiç kimseyi küçümsemeden, hiç kimseyi yok saymadan; tüm kişi ve oluşumlar en kısa zamanda bir araya gelmelidir. Suyumu bulandırdın, şurada şöyle dedin, beni suçladın gibi köylü tarzı yaklaşımlardan vazgeçilmelidir. Ön koşulsuz bir araya gelmelidir. Ülkenin ve dünyanın durumu tartışılmalı, çözümlemeler ışığında bir yol haritası çizilmeli ve Türkiye demokratik güçlerinden kimlerle yola gidilecekse ondan sonra onlarla görüşüp ortak cephe veya blok oluşturulmalıdır. Kendi içinde barışık olmayan bir Kürt hareketinin halka, dostlarına ve müttefiklerine güç ve güven vermesi, gerçekten güvenilir bir güç olması mümkün değildir. Zira alınan bu oylar doruktur. Eğer gerekli dersler çıkarılmaz ve aşiretçi-köylü mantıkla hareket edilmeye devam edilirse gelecek seçimlerde bu destek de verilmeyecektir.

3-HAK-PAR : Yeni kurulduğu için seçime girme hakkını kazanamayan HAK-PAR, genel başkanları **A.Melik Fırat**'ı Diyarbakır'dan aday gösterdiler. Seçim süresince özverili, coşkulu bir çalışma yürütüldü. Ancak daha önce devlet baskısından şikayet eden HADEPLİ'lerin saldırı ve engellemelerine maruz kalındı. HADEP yandaşları, yurtsever bir aday olan **A.M.Fırat** dışında hiçbir parti ve kişiye saldırmadı. Ne yazık ki Bahçeli'ye alkış tutan eller, **A.M.Fırat**'a taş attı, demir çubuk ve sopalarla saldırdı. Ve ne yazık ki kürtler adına yaşanan bu talihsizlik de tarihe bir not olarak düştü. Bu saldırılara "halka kürtçe selam verdiği" için devletin baskısı ek-

lendi. **A.Melik Fırat**, kısa seçim süresinde çeşitli nedenlerle defalarca sorgulandı, gözaltına alındı. Baskılara rağmen çalışmalar sürdürüldü ve çok başarılı olundu. Ancak halkın teknik olarak oy kullanmayı bilmemesi ya da iyi anlatılmaması nedeniyle ve bağımsız adayın oy pusulası ile birleşik oy pusulasını birlikte zarfa koymaları sonucu binlerce oy geçersiz sayıldı. Böylece kazanılabilecek bir seçim kaybedilmiş oldu.

3- Bağımsız adaylar : Kürdistanın pek çok ilinde bağımsız adaylar seçime girdi. Geçen şiddet döneminde devlet yandaşı olmaları nedeniyle devletin desteklediği dokuz aday seçimi kazandı. Muhallifler ise kazanamadı.

Ve bir seçim daha geride bırakıldı. Sol ve yurtsever Kürtler tarafından fırsatları iyi değerlendirilmeyen ve başarısızlıkla sona eren bir seçim daha yaşanıp geçti.

Yeni siyasal durumun ortaya çıkardığı yeni dönem, yeni açılımların önünü açacaktır. Devletin AB'ye girme doğrultusunda atacağı adımlar önümüze zengin mücadele alanları açacaktır. Bu alanların daha geniş olması, Kürt ve Türk devrimci-demokratlarının dönemi iyi tahlil etmeleri ve daha geniş haklar alma yolunda işbirliği yaparak mücadele etmeleriyle mümkün olacaktır. Eski klasik, statukocu anlayışlarda ısrar ise bizi çok gerilere düşürecek ve döneme denk düşmeyen geri noktalarda mücadele etmek zorunda bırakacaktır.

Lafazanlıkla, sloganlarla, doğmalarla, katı merkeziyetçi yaklaşımlarla ve tarikatvari ilişkilerle bir yere varılmadı, varılmayacak. Sol, rüş-tünü ispat etmelidir. Bunun tek yolu da demokrat olmaktan, demokrat gibi davranmaktan geçer. Pratik ifadesi ise farklılıklar içinde yanyana olmayı becermektir. Sol bunu becerebilirse şartlar elverişlidir, yol alabilir. Aksi takdirde daha kötü durumlar önümüzde durmaktadır.

Seksen seneden beri mücadele eden Türkiye solu ve Kürt demokratik hareketine bu durum reva değildir, hak değildir ve yakışmıyor da. Çözümü de vardır ve herkes tarafından bilinmektedir. Önemli olan çözmeye gerçekten niyetli olmak ve o küçükük büfeleri terk etmeyi göze alıp bir süper markete taşınmaktır. Hepsi bu kadar...

Ji Dîroka Cihûdên Kurdistanê

Dr. Zorabê Bûdî Aloian

Pêşgotin

Mijarek heye, ku mirov carinan ne-wêre xwe nêzikî wê bike: Dîroka Cihûdên Kurdistanê. Lê belê, ev beşek ji dîroka welatê me ye, ya berî hatina Erebb û Tirkan destpê bûye. Bêguman, Cihûdên welatê me bi Kurdan û gelên din ra ji zemanê geşbûna bajarvaniya Mezopotamiyayê da xweşdengiya pêlên Dicleyê silav kiriye.

Lê bandora îdeolojiya çep û înternasyonalîzma Hicazperweran em anîne rewşeke wisa, ku her gotinek li ser Cihûdan wek pejirandina siyaseta Îsraîlê tê nîrxandin. Erê, gelo zana û rewşenbîrên Kurd nikarin çav bidin civakên rojavayî, yê hem basa çanda Cihûdan dikin, hem jî siyaseta kesên mîna Şaron rexne dikin? Hetâ niha cewaziya, ya me di navbera mehmetchikan û gelê Tirk yan Seddam û şaristaniya Ereban da daniye, nişana mirovheziya me bû.

Lewma ne gerek e, ku li himber Cihûdên tirkdost em basa van kesên bi navûdeng bikin, yê piştgirên rizgariya Kurdistanê ne (Elena Bonner), azadiya zimanê kurdî dixwazin (Noam Chomsky) yan kampanya serbestkirina Leyla Zana birêve dibin (Elie Wiesel). Mebesta vê lêkolîna han jî ew bawermendên dînê Yahûdî ne, yê bi hezar salan di nav me da mabûn û îro jî li Îsraîlê ji xwe ra dibêjin "Anî Kurdî" (ez Kurd im) yan "Anaxnûmî Kûrdîstan" (Em ji Kurdistanê ne). Siyaseta Îsraîliyan li himber pirsgrêka Kurd û hemû kêşeyên Rojhilata Navîn

dûrî mijara me ne.

Eger em peyvên Cihû, Cihûd, Ye-hûdî, Yahûdî û Cûlekan di zimanê kurdî da hevber bikin û têgînên zanistî şirove bikin, emê bigihîjine van encaman.

1. Zimanê fermî ya dewleta Îsraîlê hibrî ye: ew zimanê Tewretê bû û ji dawîya sedsala 19an da hate vejînkirin. Hêjayê gotinê ye, ku heta koçkirina xwe ji bo Îsraîlê, Cihûdên Kurdistanê hem bi kurdî, hem jî (digel Asûrî, Kildanî û Sûryanîyan) bi zaraveke aramî dipeyvîn. Herweha balkêş e, ku Cihûdên Kurdistanê zarava xwe ya aramî jî wek "Kûrdît" binav dikin. Ev jî nişana girêdana wan bi Kurdistanê va bû.

2. Ew bi çi zimanî jî bi axivin, dînê xwe wek Yahûdî dinasin. Lewma em jî dikarin ji bo vî dînî gotina Yahûdî bikar bînin.

3. Navê civaka wan jî Cihûd e, çûnke ev dengê "c" li ba Kurdan û Ewropîyan maye: Cihû-Cihûd-Cûlekan (bi kurdî) yan Jew (bi inglîzî).

Ji vir pê da emê sê têgînan bixebitînin: hibrî ji bo ziman (wek Hebrew bi inglîzî yan hebräisch bi almanî), Yahûdî ji bo dîn û Cihûd ji bo gel.

• Ramana Mezopotamiyayê û Çavkaniyên Cihûdan

Li Dema Navîn, zana û gerokên ewropî dipejirandin, ku koka Kurdan bine-maliya Nuh e. Lewma cihana Xaçparêzan li ser bingeha daxuyaniyên Tewretê (serpêhatiya gemiya Nuh û sekinandina wê li

ser çiyayên Araratê) gelê Kurd çawa yek ji civakên dîrokî temaşê dikir. Quran gemiya Nuh li Cûdî da sekinandin: wusa bi xêra Îslamê jî welatê Kurdan wek navendeke mirovahiyê tê mêzekirin.

Lê girêdana Kurdan bi dîroka Avrabûnê (Tûfanê) va jî Tewret û Quranê kevintir e. Werin em bi kurtahî li ser ramana Mezopotamiyayê rawestînin û nivîskarekî Babîlî – Berossus - bi bîr bin.

Împeratoriye Babil, Aşûr, Medya û Aşemenî li herêma Mezopotamiya yek pey yekê ava dibûn, lê hercar ev guhartineke ramyarî bû. Desthilata malbat yan serokhoziyên nû bingehên çanda Mezopotamiya ji cîh ranedikirin. Bi gotineke din, ji bona niştecihên Mezopotamiya her desthilateke binavkirî desthilateke herêmî bû, beşek ji şaristaniya hevbeş bû. Belê, ceng û nakokî di navbera cemaawerên dirawisê da hebûn, lê armanca wan bidestxistina desthilatê bû. Tucar hêzên herêmî – malbat bûna, leşker bûna yan dewlet bûna – qirkirina dijberên xwe, tunekirina gelekî yan olekî nedivîyan. Armanca qazanca siyasî û aborî – ne nijadperestîya rûş – bû. Niştecihên Mezopotamiya dizanibûn, çawa bi hev ra bijîn û heta kîjan qonaxê dijminatîyê bikin [II rûp. 4].

Lewma di bîranîna kollektîv da hemû gelên Mezopotamiya – Kurd, Asûrî, Sûryanî, Kildanî, Ermenî û Cihûd – dikarin jiyanê hevbeş bi rê va bibin. Berevajî, gelên nûhatî, yên ji kahniya sîperkûltûra Mezopotamiya venexwarine – Ereb, Tirk û dagîrkerên Rojavayê – hêrgav dibine sedemên tragediyên mezin. Wisa, di destpêkê da Îskenderê Duqurne û leşkerê wî yê grêkî-makedonî cemaawerên Mezopotamiya wek biçûk û barbar mêze dikirin. Piştî du hezar salan dagîrkerên Înglîz û Firansî bi bawerîya, ku ev gelên nezan li Mezopotamiya perwerde bikin, hatin. Ne Îskender, ne jî Ewropiyên sedsala 20an aştî û pêşveçûna dirêjxayan ji Mezopotamiya ra anîn. Em êdî basa Ereb û Tirkên nakin: ev çandên ji dervayî herêmê ne û lewma desthilata wan bi zordarî û komkujan va xwe cihbicîh dike.

Lê em vegerin serdema Berossus, wextê Mezopotamiya ji aliyê Grêkan (Yûnanan) va hatibû dagîrkirin. Du komên rewşênbîran li herêmê çê bûbûn, herdu jî xwe dispêrandine îdeolojiya serbestiyê. Hinde rewşênbîr bi zimanên herêmî siyaneta

dema buhurî bi jîndar dikir û serpêhatiyên Zerdest, Îbrahîm, Mûsa û Nebûxedenesir dikirine sembola rizgariya Mezopotamiyayê. Lê zana û ronakbîrên din di wê baweriyê da bûn, ku eger ew zimanê Grêkî bi kar bînin û dewlemendiya şaristaniya xwe nîşanî dagîrkeran bikin, wê bi riya aştiyê xwe azad bikin û nejbûna grêkan bi eşkere bikin. Yek ji wan rewşênbîrên serbilind, lê aşîxwaz Berossus bû, yê nêzîkî sala 281an Berî Zayînê bi zimanê grêkî dîroka Babîliyan li ser kaxezê hiştibû. Navnîşana pirtûka wî "Babyloniaca" ye [II rûp. 4-6].

Di karnameya xwe da Berossus gelek mijaran dinirxîne – ji steyrknasî û feleknasiyê hilde heta ji yana serkêşên Mezopotamiyayê. Lê gotina wî di

derheqa Avrabûnê da bala me dîkşîne, ji ber ku ev babeta han hem Kurdistan Kevînar tîne ber çavên me, hem jî bi babeta Cihûdên Kurdistanê va girêdayî ye. Wisa, Berossus basa sê serdemên dîroka Mezopotamiya dike:

- 1) ji 432 hezar salan berî Avrabûnê da,
- 2) Serdema Avrabûnê û
- 3) Padşahên Mezopotamiyayê heta Nabû-Nesir [II rûp. 6-10].

Ligor Berossus, li Armeniyayê dengê gihîştibû guhên Padşah Ksîsûstros (Xisoutros), ku ew û milletê wî wê vegerine Babîlê û ji wir zanîne bela bikin. Berossus xwe dispêrîne legenda Gilgameşê, ya basa Çiyayê Nisir dike. Lêkolînerên Rojavayê dibêjin, ku ev çiyayê Pîr Omar Gûdrûn li

Kurdistan Başûr e. Herçend Berossus basa Armeniyayê dike, ev wisa jî dinivîse, ku parçeyê gemiyê gihîştê çiyayên Kurdan (Korduaian), ya di çavkaniyên din da wek Gordyene xuya dike [II rûp. 20-21].

Ji bilî vê daxuyaniya balkêş, Berossus wisa jî li ser desthilata Medya radiweste û gelê Gûtî çawa bingeha Medya destnîşan dike. Di pirtûka "Babyloniaca" da tê gotin, ku berê li Mezopotamiyayê 21 padşahên Medya yan Gûtî desthilatdar bûn [II rûp. 21-22].

Belê, îro gelek zanyar diselîmînin (ispata dikin), ku ne tenê koka Medya û Gûtî milletek bû û ew herdu pêşiyên Kurdan bûn, lê wisa jî, ku ew di ji yana Mezopotamiya kevînar da xwediyên roleke pîr mezin bûn [V rûp. 96].

Nêrîna Berossus li ba Cihûdan jî cihê xwe girt.

Di Tewretê da [Pirtûka Afirandinê, 6:14] hatiye nivîsîn, ku Xwedê fermanek dabû Nuh, bila ew gemyek ji xwe ra çê bike û qîrê li der-dorê bixe. Di sedsala 4an ya Zayînê da zanyarê Cihûdan bi navûdeng Yonathan ben Ūziyel wisa şirove dikir: Xwedê ji Nuh xwestiye, ku ew ji dara "gofer" gemyê çê bike. Lê gelo ev "dara gofer" çi dar e? Yonathan ben Ūziyel navê hibrî "atzey gofer" werdigêrîne zimanê aramî: "dekoşîn kardonîn".

Eger em ji cîranên xwe asûrî-sûryanî yan kildanî, yê bi aramî diaxivin, bipirsîn, ewê ji me ra şirove bikin:

"de" - ji;

"kos" - dar;

"în" - gelekjimar, mîna "ên", "êd" bi Kurdî;

"kard" - Kurdî;

"on" - sîffîks.

Wek encam, Xwedê ji Nûh dixwaze, ku ew "ji darên Kurdan" yan "ji darên welatê Kurdan" gemya xwe çê bike.

Ji bilî vê, Yonathan ben Ūziyel ji Araratê ra [Tewret, Pirtûka Afirandinê, 8] dibêje "tûrey Kardû" yan "çiyayên welatê Kurdan".

Werin em têksta Yonathan ben Ūziyel di ber çavan ra derbas bikin: "Piştî 150 rojan av paşda çû. Di meha 7an da, di roja 17an da gemya Nûh li çiyayên Kardû sekinî".

Mirov dibîne, ku Kurdistan û bûyerên Avrûbûnê, ligor dîroknasên Mezopotamiya û dabûnerîta (tore, tradisyon) Cihûdan, bi hev ra hatine dirûtinê. Em ji bîr nekin, ku Berossus di sedsala 3an Berî Zayînê da, Yonathan ben Ūziyel jî di sedsala 4an ya Zayînê da welatê Kurdan wek cîh-wara Nûh binav dîkin. Gelo ew haş Erebb û Tirkan hebûn?

• Çawa Cihûd hatine Kurdistanê

Wek tê zanîn, li ser Xaka Pîroz 12 hoziyên (eşîrên) Cihûdan hebûn. Tewret [Pirtûka 2an ya Padşahan, 17:5,6] dibêje, ku desthilatdarê Aşûr bi navê Şalmanesir berwelatê Cihûdan dagîr kir, 10 hoziyan sirgûn kir, anî ber çemê Gozan, ango Xabûra îro, û bajarên Medya.

Di navbera sedsalên 6 Berî Zayînê û 4 ya Zayînê da, dîndarên Yahûdî ji bo şirovekirina têksta Tewretê ligor serdema nûjen pirtûka bi navê "Talmûd" (perwerde, tefsîr) nivîsand. Balkêş e, ku Talmûd jî basa Kurdan dike û destûrê dide berpirsîyarên Cihûdan, ku ew mirovên Kardû, yê dixwazin bibin Yahûdî, bipejirîne [Talmûd, Pirtûka Yevamot, 16a].

Bi gotineke din, ne hemû Cihûdên Kurdistanê di dema xwe da ji Îsraîlê hatine: Beşeke wan Kurd-nijad bûn.

Dîroknas encama daxwaza dînguhasitina hinde Kurdan tînin zimên. Ji bo nimûne, mîrekî Kurd Mo-

nobaz û dayîka wî li mîrnişîniya Adiyabena dîne Yahûdiyan qebûl kiribû û piştigirya madî dabû Cihûdan. Ji ber ku mîrê Kurdan di sala 46an ya Zayînê da gelek Cihûdan ji xelayê (birçîbûnê) xelas kirin û di salên 66-70an da serhildana wan dijî Împeratoriya Romayê finanse kir, navê wî di dîroka Cihûdan da bi qelesa zêrîn hatiye nivîsîn. Ne behetî ye, ku îro li Qûdsa Rojavayî kûça bi navê dayîka Monobaz, Helena, heye: bi hibrî "Raxov Helena" [IV, 2 rûp. 267], [IV, 12 rûp. 258].

Hewas e, ku heta Pirtûka Talmûdê jî di gelek cîhan da li ser van bûyeran radiweste [Talmûd, Pirtûka Nazir, 3:6], [Talmûd, Pirtûka Pe'ah, 1:1,156 û 4:18], [Talmûd, Pirtûka Megillah, 4:30].

Lê mîrnişîniya Kurdên Yahûdî dirêj dewam nekir: Êdî di sedsala 3an da mîrên Adiyabenayê bûbûne Xaçparêz û di serdema Îslamê da hoziya wan bi navê Hazbaniya di çavkaniyan da xuya dike.

Cîhê gotinê ye, ku zorbeza (piraniya) Cihûdên Kurdistanê di wê bawerîya da bûn, ku ew ji hoziya (eşîra) Benyamîn bûn: Benyamîn yek ji 12 kurên Yaqob (Yaqûb) bû [Tewret, Pirtûka Afirandinê, 35:16-18].

Lê gelo ev 10 hoziyên Cihûdan, yê gerek e hatibûna Kurdistanê, li ku ne? Ligor dîtina oldar û Xwedênasên (teologên) Yahûdî, tenê binemaliya Benyamîn li ser dîne xwe ma, 9 binemaliyên din di nav Xaçparêzên Kurdistanê da heliyane, bi taybetî di nav Asûriyan da [IV, 10 rûp. 1296].

• Li Dema Navîn

Hozîya Benyamîn li van bajar û navçeyên Başûr cîh-war bûbû: Amediya [BAJARÊ MUHAMMAD SALIH], Musil, Hewlêr, Helebce, Kerkûk û Xaneqîn. Di sala 1170an da Benyamînê Tûdelayî, gerokê (rawiyarê, rêbiwarê) Cihûdan ji Espaniya (ji bajarê Tûdela, ya di wê serdemê da li bin kontrola Ereban bû) serî dabû Kurdistanê. Di nivîsa xwe da Benyamînê Tûdelayê basa 100 civakên Cihûdan dike, jimara wan 25 hezar, yê ligor wî, "li Kurdistanê dimînin, bi zimanê Targûmê (zimanê aramî) diaxivin, di nav wan da Xwedênas û zana hene" [IV, 10 rûp. 1296].

Li vir jî, çavkaniya Cihûdan navê Kurdistanê hildide, ne Îraqa Bakur yan Tirkiya Başûr-Rojhilat!

Li gelek bajaran tarên (tax) Cihûdan yê taybetî hebûn. Lewma heta niha, ji bo nimûne, li Helebce tara Cûlekan maye. Kevintirîn şehrê Kurdistanê, li ku Cihûd ji serdema Asûriyan da cîh-war bûbûn, Hewlêr e. Ji wê girîngtir, Hewlêr wisa jî navenda mîrnişîniya Adiyabena bû. Herweha di warê dînî da, Hewlêr risteke mezin di dîroka Yahûdiyan da lîstibû, çûnke li wir gelek zana û ronakbîr bi pirsgerêkên dijwar va mijûl dibûn. Ji bo nimûne, di dawî-

ya sedsala 12an da li Hewlêrê gengeşeyeke tal û tû di navbera du oldaran di derheqa pêşeroja civaka Cihûdan da çê bûbû. Di serdema Osmaniyan da jî civaka Cihûdan li Hewlêrê rûniştibû, lê çavkaniyên Cihûdan jî diselmînin, ku eskerê Tirkên zulm û zordariyê dijî wan dikirin. Belê, herçend niha rayedarên Tirkên xwe li ber Cihûdan şîrîn dikin jî, xerabiya Osmaniyan ne ji bîra Kurdan diçe, ne jî ji bîra milletên din!

Mezintirîn bajarê, li ku niştcehên Cihûd li Dema Navîn liserhev dijtin, Amediya bû. Ne dîr e, ku mirov Amediya çawa paytexta nefermî ya Cihûdên Kurdistanê binav bike. Eger Benyamînê Tûdelayê me haydar dike, ku di sedsala 12an da li wir 2 hezar Cihûd diman, destnivîseke din basa 25 hezar Cihûdên Amediyê dike. Name û jêderên birêvebirî (îdarî, administratîv) destnîşan dikin, ku heta dawîya sedsala 16an ev gewretirîn bajarê Kurdistanê ji bo Cihûdan bû. Hurmet û giraniya rabbînên Amediyê li hemû Kurdistan û Azerbeycanê di hate pejirandin. Civaka dewlemend di salên 1228an û 1250an da li wir du kenîseyên (bi hibrî, Beyt-Knesset) ciwan şên kiribûn, piştî ku kenîseyeke din di sala 1220an da li Musilê hatibû avakirin.

Ji sedsala 16an da rewşa aborî û siyaseta Kurdistanê bi giştî û bawermendên Yahûdî bi taybetî tîk diçû, herçend jiyana wan jî jiyana Cihûdên Îran û Kafkasê xweştir bû. Cihûdên bajarvan maldar û xwedîpêşe – hesinkar, zêrger û soldirû – bûn. Rêjeya wan li gundan jî mezin bû û ev yek taybetmendiya Kurdistanê ye. Ji bo nimûne, li Ewropayê û welatên Misilmanan piraniya Cihûdan bi pêşeyên serkeftî û peran va mijûl dibûn, lê li herêmên Kurdan gundên Cihûdên cotkar hebûn: % 20 li Başûr û % 15 li Rojhilat. Li aliyê din, axa û begên Kurdan bi xwe xwedîpere bûn û bi xwe pirsên madî çareser dikirin, bê alîkariya Cihûdan. Cihûd digel Kildaniyan, Asûriyan û Sûriyaniyan endamên sistema hozî (eşîrî) bûn. Bêguman, ev belgeya kevinariya Cihûdan li Kurdistanê ye.

Çawa tê zanîn, berî ku Tirkên xweseriya Kurdan rakirin, Kurdistan welatekî dîrokî, pîrziman û pirçand bû. Cewaziya (cudatiya) din û zimanan nedibû sedema dutîretiyê di navbera Misilman, Êzdî, Kakeyî, Cihûd û Xaçparêzan da. Ew hemû di naveroke yekîtiya civakî (pergala derebegî), xwenasîna

Kurdistanî û zanebûna zimanê kurdî da dijiyan.

Ji malbatên navdar li Kurdistanê em dikarin navên Adonî (yan Barazanî), Mîzrahî, Dûga û Herîrî hildin. Ji wan binemaliyan gelek helbestvan, rabbîn û zana derketin, yê sê zimanan dixebitandin – kurdî, aramî û hibrî. Ji ber ku jiyana giyanî li ba Kurdan gelek bi pêş ketibû, Yahûdiyan jî xwe bi bîr û baweriyên xwe va digirt û kûltûra xwe ji Cihûdên welatên din paktir parast. Ji bo nimûne, îro jî li Îsraîlê tenê Cihûdên Kurdistanê cejna Saharana, ya ji dema Babîliyan maye, derbas dikin [I], [IV, 10 rûp. 1295-1301].

Wisa jî hewas e (balkêş e), ku tenê li Kurdistanê, serokeke jin li ba Cihûdan hebû: li herêmên din kes destûr nedida jinan, ku li ser babetên dînî bixebitin. Ji bo nimûne, di dawîya sedsala 16an û destpêka sedsala 17an da, jinek bi navê Asenath Barazanî bat Samûel bûbû seroka yeşîva, ango medreseya dînî, li Kurdistanê û ewê gelek pirsên dînî ji hemû Cihûdên cihanê re şirove kiribû [I rûp. 35-40, 157, 164, 198, 205], [IV, 4 rûp. 204].

• Serhildana Dawid Alroy

Di destpêka sedsala 13an da Yahûdiyên Rojhilatê hêviya hatina Mahdî bûn. Ligor baweriya wan, zeman hatibû, ku hemû Cihûdên cihanê li ser Xaka Pîroz kom bibin û ji desthilata Yezdan kêfxweş bibin. Pêşbîniya wan ew bû, ku ji bawermendên rasteqîn yek xwe pêş bixe û bi navê Padşahê Îsraîlê serkêşiya hemû mirovên Yahûdî bike. Sedem

ew bû, ku hêzên Xaçparêzan hem li Ewropayê, hem jî li Rojhilata Navîn bêrawestan êrîşan dijî Yahûdiyan dikirin û wisa diyar bû, ku tukes nikare Cihûdan xelas bike. Balkêş e, ku navenda vê rêxistina dînî û siyasî Kurdistan, welatê hevkarîya olan û gelan, bû.

Ev şoreşa giyanî li Kavkasê di sala 1211an da destpê bûbû û bi zûtîrêkê gihîştê bajarê Amediyê. Li wir, di malbata Dûgî da, xortek bi navê Menahem ben Solomon ibn Dûgî xwe wek serdar destnîşan kir û piştigirya Cihûdan qazanc kir. Ji ber ku bi tîpên erebî paşnavê wî şaş hate xwendin, ar-Rûhî dewsa ad-Dûcî, li Ewropayê ew çawa Alroy tê nasîn. Navê Dawid ewî bi xwe li ser xwe kiribû, çûnke gel hêvîdar bû, ku ew rista padşahê Îsraîlê bilîze.

Ne tenê serdarê Cihûdan, lê wisa jî amadekarê

îdeolojiya serhildanê Efrahîm ben Azariyah serok-rabbînê Kurdistanê bû. Bi dîtina wî, Dawid Alroy hêjayê rista xwe bû, ji ber ku ew mirovekî bi bandor û zana bû, Xwedênasiya Îslamê û Yahûdiyan li Bexdayê xwendibû û gelek zimanan zanibû. Sedemeke din jî girîng bû: Amediya li ser rêya stratejî di navbera Kafkas, Riha (Urfa) û Qudsê da û navenda Yahûdiyên Rojhilatê bû. Dawid Alroy nameyek ji hevbawermendan ra nivîst: "Niha dem hatiye, ku Hêzdarê Mezin milletê xwe bîne li ser hev û bi xwe ra bibe bajarê pîroz Qudsê".

Zorbeya Cihûdên Xoy, Selmas, Wirmiyê, Tewrêz û Maraxayê bersîveke erênî dane Dawid û bi coşeke mezin bûne beşdarên şoreşê. Pêwîst e mirov bibêje, ku ji ber dijminatîya Cihûdan dijî Selcûkên Mûsilê, Kurdên Êzdî jî piştî Dawid Alroy digirtin. Malbata Zengî gelek Êzdiyan êşandibû û ev derfetek bû, ku Êzdî heyfa xwe hildin.

Gotinek di nav gel da bela bûbû, ku Selcûkan Dawid girtibû, lê ew li ser baskên milyaketekî jî zîndanê firî bû. Lê Tirkên Selcûk baweriya xwe bi çîrokan nedianîn: wana yekcar Dawid Alroy kuşt û guman nedikir, ku ew serhildan têk çû. Lê bi hezaran hêviya Mahdî bûn û bi salan çekên xwe berne-didan. Piştra, ji bo Cihûdan zelal bû, ku serdema xelasiyê hên nehatiye, û aramî dîsan kete jiyana wan ya rojane [IV, 10 rûp. 1296-1299].

Romaneke Benyamîn Dîsraelî, ya bi inglîzî hatibû nivîsandin û niha ji bo gelek zimanên din hatiye wergerandin, bi rengekî wêjeyî basa serhildana Dawid Alroya û Kurdistanê Dema Navîn dike [III].

• Bandora Çanda Kurdistanê li ser Cihûdan

Berî her tişî, mirov pêwîst e di derheqa bando-ra Zerdeştîyê li ser bîr û bûcûnên Yahûdiyan da du peyvan bibêje. Lêkolînerên dîni baş dizanin, ku gelek ferîşte û milyaketên Yahûdiyan ji baweriya Zerdeştîyan ya gerdûnî hatibûn wergirtin. Hizra Reqîbê Yezdan, Satan, jî li Kurdistanê peyda bûbû, ji ber ku ligor dîne Zerdeştîyan, Ehrîman dijberê Ehora Mezda bû. Wisa jî Pira Çînwatê, li ser kîjanî miriyên Zerdeştî derbas dibûn, kete dabûnerîtên Yahûdiyan û piştra Xaçparêz û Misilmanan.

Li aliyê din, sazbandiya (mûsîka) Cihûdên Kurdistanê li ser bîngeha stran, lawok û heyranên Kurdan ava bûye. Cihûd bi kurmançî distiran û carnan goranî û kilaman werdigerandine zimanê aramî. Îro jî li Îsraîlê Cihûdên Kurdistanê bi kurdî distirên û sema û reqsên welatê me digirin. Lêkolînerên Îsraîlî jî mîna Gerson-Kiwi û Idelsohn giringiya çanda Kurdan ji bona mûzîka Cihûdan dipejirînin [IV, 10 rûp. 1299-1301].

Zor girîng e, ku Cihûdan ne tenê bi aramî û hibîrî, lê herweha bi zimanê kurdî jî têkêstên dîni difirandin. Ji bo nimûne, tê zanîn, ku wana li Kurdis-

tana Başûr hinde nivîsên pîroz wergerandibû kurdî jî [IV, 10 rûp. 1299].

Di warê taybetmendiyên derûnî da jî, du hezar salên jiyana digel Kurdan karîgariya xwe nîşan dîkin: Cihûdên Kurdistanê serberz, serhişk û şerkar in. Lewma li Îsraîlê ew di kariyera leşkerî da bi ser dikevin, mîna Wezîrê Parastinê yê berê Îtzhak Mordeyay, yê xelkê Aqre ye.

Rizgarîxwazî û mîrxasiya wan di kesayetiya Moşê Barazanî da jî xuya dike. Moşê Barazanî (1928-1947) zarok bû, dema malbata wî ji Kurdistanê Başûr hate Qudsê. Li wir Moşê Barazanî digel Îshaq Şamîr û Menahem Begîn bûbû endamê saziya "Lehî", ya ji bona avakirina dewleta Îsraîlê çalakiyan dikir. Ji ber vê yekê, ligor biryara Dadgeha Eskerî ya Înglîzan, Moşê Barazanî hate kuştin, lê îro li Qudsê kûçek li ser navê wî heye [Daxuyaniyên Internetê].

• Zivirandîna Cihûdan ji bo Îsraîlê

Berî ku Cihûd biçûna Îsraîla nûavakirî, dora 200 civakên wan li Kurdistanê hebûn: 146 li Başûr, 19 li Rojhilat, 11 li Başûr-Rojava û 11 li Bakur. Di salên 1950-51an da wek encama operasyona "Ezra û Nehemiya" piraniya Cihûdên Başûr li Bexdayê kom bûbûn û li balafiran gihîştine Îsraîlê [IV, 10 rûp. 1298-1300].

Piştî şerê Kendavê, di sala 1991an da, xebatkârên hewlekariya Mossadê 1170 Cihûdên mabûyî birine Îsraîlê. Lê ligor rojnameyên Îsraîlî, tenê 80 kes li wir man, yê din nikaribûn dûtî Kurdistanê teyax bikirana û niha li Amerîkayê dijîn.

Belê, jiyana wan li Îsraîlê, li ku jimara Cihûdên Kurdistanê nêzikî 300 hezaran e, babeteke biserxwe ye. Lê balkêş e, ku çendik-çend komelên wan li Îsraîlê hene û guhên wan herdem ser bûyerê Kurdistanê ne.

Têbînî: Kurtehiyên vê lêkolîna han di kovarên „Havîbûn" u "Hîwa" da hatibûne weşandin.

Jêder:

Du girîngtirîn çavkaniyên dîrokî û dîni ev in: Pirtûka Pîroz ya Tewretê û *Talmûd* (ango Tefsîra Zanayên Yahûdî). Herweha, min di lêkolîna xwe da ev pirtûk û gotar xebitandin:

I. Ben-Jacob, A. *Qehîllot Yehûdey Kurdistan* [Cemawera Cihûdên Kurdistanê], 1961.

II. Burstein, Stanley Mayer. "The *Babyloniaca* of Berossus". *Sources and Monographs. Sources from the Ancient Near East*, 1, 5. 1978.

III. Disraeli, Benjamin. *Wondrous Tale of Alroy*, 1839.

IV. *Encyclopaedia Judaica*, 1971.

V. Finkelstein, J.J. "The Genealogy of the Hamurapi Dynasty". *Journal of Cuneiform Studies*, 20, 1966.

Geçmisten günümüze Kürt Kadını-3

● Mehmet Bayrak

Batı Literatüründe Kürt Kadını

19. Yüzyılda Mirliklerin çözülmesinden ve Kürt halkının Osmanlıya başkaldırmasından sonra, kadının yeniden savaş ve politika sahnesine çıktığı görülüyor. 19. Yüzyıla ilişkin Batılı seyahatnameler; Kürt kadınlarının ustalıklı at biniciliğinden(süvarilik) övgüyle söz ediyorlar. Sözgelimi 19. yüzyılın ilkyarısında Kürdistan'ı gezen Fransız gezgin M. B. Poujoulat, Kürt kadınlarına ilişkin gözlemlerini şöyle yansıtıyor: "Kürt kadınları gerçek amazonlar; mükemmel ata biniyorlar ve kocaları gibi silahlılar. Zarıf vücutlular, ama güneşten yannmış yüzleri hiç de sevimli değil. Kesinlikle peçe takmıyorlar; giysileri deri kemerle sıkılan, göğsü açık gri kumaştan oluşuyor. Küçük paralar bağladıkları uzun siyah saçları omuzlarında dalgalanıyor. Başlarına, geriye sarkıttıkları sarı veya mavi ince bir örtü takıyorlar; çıplak ayakla geziyorlar". (24)

Aynı yıllarda Kürdistan'ı gezen İngiliz gezgin Rich de benzeri gözlemlere sahiptir: "Kürdistan kadınlarının durumu Türkiye ve İran'dakinden çok daha iyidir; onlar eşleri tarafından eşit muamele görüyorlar." (25)

Üç yıl boyunca İran ve Kürdistan'ı gezen Alman gezgin Georg Fowler'in tesbitleri de aynı doğrultudadır:

"Yedi yaşından itibaren erkek çocuklar silahla tanıştırılırlar. Kadınlar bile, bedenlerine büyük güç kazandıran silah kullanma alıştırmalarından nefret etmezler. Kürt kadınları, buğday tenli, pazılı; bazen örgülü, bazen sarkık, bazen de yabanice dağılmış uzun saçlıdır. Büyük si-

yah gözleri parlak ve hayat doludur. Fakat gözündeki bu hayatîyet ve canlılık, vahşi tabiat ortamından dolayı ele-avuca sığmayan karakterdedir." (26)

Kırsal kesimdeki Kürt kadınlarının, çoğu zamanlarını ev işlerinde ve kirmenle yün eğirmekle geçirdiklerini belirten yazar, bu kadınların takıyı çok sevdiklerini, alınlarında ve vücutlarının başka yerlerinde sıralamış oldukları metal takıların taşıdıklarını söyler.

Fowler, başlık geleneğini ise şöyle değerlendirir: "Havva'nın güzel kızları ebeveynlerinin yanında o kadar değerlidirler ki, bu değerden dolayı, evlendiklerinde kendilerine para verecekleri yerde, başlık parası talep ederler. Evlenecek koca, evlilikten dolayı kızın anne ve babasının mahrum edildikleri hizmet yerine maddi bir bedel öderler. (27)

Eşyle birlikte Kürtler arasında uzun çalışmalar yapmış Fransız gezgin ve antropolog Ernest Chantre, gözlemlerine dayanarak şu belirlemelerde bulunur:

"Kürt kadınları, genellikle güzel ve iri yapılıdır. Özellikle dağlarda yaşayan Kürt kadınları, yabancı erkeklerin yanında yüzlerini gizlerler.

Kadınlar, burunlarına hüzme, kollarına metal bilezikler takarlar. Kostümleri genellikle Ermenilerinkine, bir kısmınki ise İranlılar'a benzer.

Kürt kadınları, genellikle çadırların kurulmasında ve yerleştirilmesinde büyük hünere gösterirler. Kürt kızları çok güzel halı dokurlar.

Tıpkı Arap ve İranlılarda olduğu gibi, ço-

keşlilik özellikle aşiret reislerinde görülür. Evinde iki gün kaldığımız ve arkadaş olduğumuz Haydaran aşiret reisinin üç eşi vardı. Bunlardan en genci 20'li yaşlarda çok güzel ve rengarenk giysiler ve değerli takılarla süslü, uygar görünümlü İranlı bir bayandı.” (28)

Yazar, erkek çocukların doğumunun sevinçle karşılandığını, ancak aynı şeyin kız çocukları için söylenemeyeceğini de ekliyor.

“Türkiye’de Kadın ve Folklorları” üstüne önemli bir çalışma yapmış olan İngiliz kadın araştırmacı Lucy Garnett, eserinin önemli bir bölümünü de Kürt kadınına ve folklorlarına ayırır. Doğrudan gözlemlerinin yanısıra daha önce yayımlanmış olan seyahatnamelerden ve araştırmalardan yararlanan Garnett, Kürt kadını konusunda ilginç belirlemelerde bulunur:

“Müslüman olmalarına karşın, Kürt kadını dışarıya çıkarken peçe ile örtünmez. Ancak Sülemaniye gibi büyük şehirlerde soylu kadınlar, İç Anadolu’daki Türk kadınlar gibi mavi bir örtü ile örtünür ve yüzünü siyah at kılından yapılmış peçe ile gizlerler. Ancak bu zorunlu bir davranış değildir ve daha çok tanınmadan kentte dolaşmak isteyen yüksek sınıftan kadınlar tarafından uygulanır. Alt sınıftan kadınlar ise yüzünü örtmez. Köylü kadınları evden çıkınca, göçebe kadın ise yolda iken yüzünü tülhente örter. Türklerden farklı olarak, erkek hizmetkârlar kadınların bulunduğu odalara serbestçe girebilir ve erkek konuklar tüm aile tarafından ağırlanır.

Davranışlarında açıkça görülen bu özgürlüğe karşın, Kürt kadınları son derece gururlu ve terbiyeli bir yapıya sahiptir ve ne Ermeni kadınları gibi ürkek, ne de Osmanlı kadınları gibi küstah davranırlar.” (29)

Garnett’in, Kürtler’de anaerkilliğin izlerini taşıyan şu belirlemesi de ilginçtir:

“Kürt kadınları, özellikle de göçebe aşiretlerdeki kadınlar, aşiretin kan davası, planlar ve düzenler gibi sosyal ve siyasal tüm meseleleri ile ilgilidir ve katkıda bulunurlar. Erkekleri gibi eğlenmesini bilir ve yorulmazdırlar ve her an atlara atlayıp kocalarının yanında maceralara atılabilirler.” (30)

Yazar, ev ortamında kadın-erkek ilişkileri konusundaysa şöyle diyor: “Ev ortamında, ana baba, kız kardeş ve çocuklarına karşı son derece bağlı olan erkekler, kadınlara eşit davranır. Koca rolünde ise erkekler saygılı, nazik ve anlayışlı davranır.” (age)

19. Yüzyılın sonlarında Türkiye’de uzun süre bulunan ve literatürde “Löbel Efendi” olarak adlandırılan Hollandalı araştırmacı **D. Theophil Löbel**, gözlem ve araştırmaları ile güvenilir kaynaklara dayanarak hazırladığı “Türkiye’de Düğün Törenleri” konulu çalışmasında da benzeri tesbitlerde bulunur:

“Kürt kadınları, Şark’taki diğer kadınlardan daha fazla özgürlüğe sahiptir ve erkekleri kadar yiğittir. Bunun güzel bir örneğini Kürt kadını Kara Fat-

ma sergilemektedir. Toroslar’da bulunan Revandiz’de yaşayan Kara Fatma, Kırım Savaşı çıktığında bir süvari bölüğünü toplayıp, Padişaha, Ruslar’a karşı savaşmaya hazır olduklarını belirtmek için İstanbul’a gitmiştir.

Kürt kadınları ve genç kızları genel olarak peçesiz dolaşır. Bazen zengin ve soylu aşiret kadınları, başlarını kırmızı bir örtüyle örterler.” (31)

Yazar, Yezidi Kürt kadınlarının da belli bir güzellikten yoksun olmadıklarını, kadınların hep eşlerinin yanında bulunduklarını ve yorucu, tehlikeli yaşamalarını onlarla paylaştıklarını ve toplum tarafından hoş tutulduklarını belirtir. (age)

“Çeşitli Irklarda Kadın Güzelliği” konusunda görsel ürünlere dayalı bir araştırma yapan başka bir Hollandalı araştırmacı **Dr. C. H. Stratz** da, daha çok Kürt kadınının fiziki özelliklerinden yola çıkarak, “Pers yani İran kökeni ile akrabalığı olan Kürt kadınlarının göze çarpan güzellikleri, yüz hatlarının uyumluluğu, el ve ayaklarının küçüklüğü açıkça görülmektedir; ince ve uzun elleri, özellikle ikinci parmaklarının uzunluğu dikkat çekmektedir” demektedir. (32)

1881’de yayımladığı “Das Frauenleben der Erde” (Yeryüzü Kadınlarının Yaşamı) adlı kapsamlı gravürlü çalışmasında Kürt kadınına da epeyce yer veren ünlü Avusturyalı araştırmacı **Amand Freiherr von Schweiger-Lerchenfeld**, 1904’te yayımladığı “Die Frauen des Orients” (Doğu Kadınları) adlı fotoğraflı eserinde de Kürt kadınına epeyce yer ayırır.

Araştırmacı-yazar, “Önasya’nın dağlık bölgelelerinde yaşayan Kürtler hakkındaki yargı ve düşüncelerini” özet olarak şöyle sıralar: Özgürlük tutkunu, misafirperver, sözünün eri, soygun ve talana eğilimli, kinci ve incir kabuğunu doldurmayan sorunları büyütüp ölüme kadar götürmek. . (33)

Konuyu oldukça araştırmış bir oryantalist olarak Lerchenfeld, ilginç belirlemelerde bulunur:

“Kürtlerin yukarda belirttiğimiz bağımsız ve özgür olma tutkusunun gelişip yerleşmesinde, Kürt kadınının önemli bir katkısı olmuştur. Doğanın en ağır ve hırçın ortamında şekillenen Kürt kadını, aylarca yaylalarda kendi başına kalırken bazen de eski bir kalede kocasının yanında misafirlerine ev sahipliği yapar. Kürt kadını Türk ve Persli kadınlar gibi haremi tanımadığı gibi, ev yaşamında ve ev işlerinde oldukça hünerli ve çabuktur.

Günün erken saatlerinden başlayarak hiç dinlenmeden geç saatlere kadar ev veya çadırda, yemek yapmakla, çocuklarının bakımıyla, ava veya çatışmaya giden kocasının silahını, atını, yolluğunu hazırlamakla geçirir.

Kürt kadını kilim tezgahlarının önüne oturduğunda veya ipliğ eğirken, dağ kokularıyla dolu ezgiler mırıldanır. Tabii bu dağ kokularıyla dolu ezgiler, daha sonra kendini kilimde doğanın renkleri olarak dışa vurur.

Kürt kadınları, dış görünüşleriyle de oldukça ilgi toplarlar. Vücudunun çeşitli yerlerinde bulunan dövmelemin dışında Asya kadınlarına özgü burunlarındaki hızmalarıyla da ilginç bir görünüm sergilerler. Genel olarak yapılı bir vücuda sahiptirler. Vücudun bu iri yapısı, Kürt kadınlarının estetik ve canlı görünmesine engel olmaz.

Kürtler, kızlarını oldukça disiplinli yetiştirir. Dışarıya karşı sürekli bir utangaçlık gösterirken, Kürt kızları her zaman ciddi ve kendinden emindir. Kürt kadınları arasında mavi gözlü ve sarışın saçlı kadınlar bulmak mümkün.

Kostümü andıran elbiseleri giymeyi severler. Altınlarını gümüş ve altın paralarla süslemeleri meşhurdur." (34)

Kürt toplumunu yakından tanıyan **Kock** gibi yazarlar, "Kürt kadınları erkeklerinden geri değildiler" derken; yine Kürtler'i yakından tanıyan ve uzun süre ünlü Kürt aşireti Caflar'ın liderliğim yapan Adile Hanım'ın yanında bulunan İngiliz subay ve yazar **Soane** de, "Kürt kadınları diğer hiç bir Müslüman ırkta görülmeyen bir mevkiye sahiptirler" belirlemesinde bulunmaktadır.

Soane, şöyle bir anısını aktarır:

"Birçok kez evin hanımı kocası evde olmadığı halde, beni bir erkek gibi karşılamış, yanıma oturarak benimle konuşmuştur. Bu hareketleri yaparken de İranlı ve Osmanlı kadınlarında görülen garip bir hönlük ya da yapmacık namuskâr anne davranışlarında bulunmamıştır. Hatta kocası gelip, atını bağlayıp çadıra girinceye kadar da bana hizmetini sürdürmüştür." (35)

Kürt halkını çok yakından tanıyan bir İngiliz diplomat ve yazar da, C. J. Edmonds'dur. Kürdoloji bölümünün önemli eserlerinden biri olan "*Kurds, Turks and Arabs*" adlı kitabında, başta Caf aşiretinin reisi Halepçe'li Adile Hanım olmak üzere birçok ünlü Kürt kadını hakkında bilgiler verir ve anekdotlar sunar.

"Köylerde, Kürt kadınları da, Ortadoğu'daki komşuları kadar güç koşullarda yaşamlarını sürdürmektedir. güç işlerin tümü onların omuzundadır. En zor işlerden birisi de, deriden yapılmış tulumlar içinde, pınardan doldurdukları buz gibi suyu sırtlarında köye taşımaktır; bu sadece kadınlara mahsus bir iştir. Bununla birlikte aşiret reisi aileler içinde kararlarda söz sahibi olan kadınlara rastlamak olağan bir durumdur. Bunların içinde en ünlüleri belki de Halepçeli Adile Hanım'dır" (36) diyen yazar, benzer yapıda bir başka Kürt kadını, **Fatma Han**'ı da tanıtır:

"Revanduz yakınlarında yaşayan ve memurlar tarafından Fatma Han olarak bilinen başka bir hatun vardır. Bu kadın, kocasının ölümünden sonra sekiz köyden oluşan bir grubu yönetmiş. Hükümetle ilgili tüm işleri Fatma Han halledermiş ve Parlamento seçimlerinde, köy halkı onu kendileri için oy ver-

mek üzere vekil olarak görevlendirmiş; oysa yasaya göre sadece erkekler seçme ya da vekalet etme hakkına sahipmiş. Sıradan Kürt kadınının büyük bir potansiyel barındırdığı aşikârdır" (37).

Bildiğimiz kadıyla, doğrudan Kürt kadınına ilişkin ilk kitapçık, Ekim Devrimi'nden sonra 1927'de Moskova'da yayımlanıyor: . *Kürt Kadını*

O dönem Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin, çeşitli halkların kadınlarına dönük genel bir çalışması çerçevesinde yayımlanan kitapçık, söz konusu partinin yarı-resmi bir

yayını durumundadır. N. A. Smirnov tarafından kaleme alınan çalışma, parti yayını olması dolayısıyla kuşkusuz bilimsel olmaktan çok, bir resmi ideolojinin bakış açısını yansıtmaktadır. Buna rağmen, gerek bölge halklarıyla karşılaştırmalı bir çalışma olması, gerekse tarihsel ve toplumsal gerçeklikleri yansıtması açısından üzerinde durulmaya değer bir çalışmadır. Biz burada ayrıntıya girmeden, kimi ilginç tesbitleri aktarmakla yetinmek istiyoruz:

"Küçük Asya'nın büyük çoğunluğuna, İran'a ve Sovyet Kafkasya'sına dağılmış bütün Kürt kabilelerindeki yaşantı, aile ilişkileri ve kadının konumu temel çizgilerde aynıdır. Kürtler çeşitli islami mezheplere (Türkiye ve Irak Kürtleri Sünni, Alevi ve Yezidi; Batı Kafkasya'dakiler Şii, Yezidi -Sünnilerin büyük çoğunluğu 1918'den sonra Türkiye'ye geçmiştir-; İran'dakiler Şii ve Ali-İlahi) dağılmış olmalarına karşın din, diğer Müslüman ülkelerde gördüğümüz gibi, onlarda belirgin bir ayırım ve kadının konumuna belirgin bir etki yapmamıştır. Kürtler genel olarak dindarlıklarıyla göze çarpmamaktadırlar. Kürt kadını, onlara komşu Ermeni, İran ve Türk halklarının kadınından daha bağımsız bir konum almaktadır. Bunun yanı sıra kadın, kabile hayatındaki bütün önemli olaylara katılmakta, çoğunlukla kadın atamalar ve bazı grupların kadın önderleri görülmektedir. Bu, kadınların kabile yaşamını yönettiği eski dönemlerdeki anaerkil kalıntıların burada henüz korunduğunu ispatlamaktadır. Kadınlar, sıklıkla askeri müfrezelerin başında yer almakta ve savaş sırasında Türk ordusunda komuta görevleri üstlenmektedir.

Kürtler'de çok eşlilik ve kadınların inzivasi tam olarak gözlemlenmemektedir. Bu, bir yandan kısa zaman öncesine dek göçebe olan Kürtlerin ekonomik hayatının karakteriyle, diğer yandan tarlada, hayvancılıkta ve evdeki bütün işlerde kadının yer aldığı aile yapısıyla açıklanmaktadır.

Gerçekte çevrenin etkisiyle Kürt aristokattan, Türk ve İran aristokratlarını her alanda taklit etmek isteyerek harem kurmuş, kendi eşlerini eve kapamaya zorlamış ve birkaç eş almışlardır. Fakat bu yeni uygulama Kürt halkına hiç de uygun gelmemiştir. (. . .)

Kürtlerin toprağa yerleşme süreciyle birlikte Kürt kadınının konumunun sürekli olarak eşe daha fazla bağımlılık ve daha fazla kişiliksizleşme yönün-

de değişmeye başladığını belirtmek gerekir. Yerleşik Kürtler, Türkler ve İranlılardan aile yapısını ve onların kadına yaklaşımını daha kolaylıkla benimsemişlerdir. Aynı durum, bizim Sovyet Kürtleri'nde de gözlemlenmektedir. Bu Kürtler, aralarında yaşayan Türklerden pekçok şey almışlardır. Burada, çevre halklarla karışma süreci de büyük öneme sahiptir. Kürtler, ilke olarak sadece kendi aşiretlerinden kadınlarla evlenmelerine karşın gerçekte onlar sıklıkla komşu halklardan da eş almaktadır; bu durum özellikle Batı Kafkasya'ya gözlemlenmektedir. (. . .)

Kürt kadınları yüzlerini kapamazlar, onlar erkeklerle birlikte toplumda yer alır ve kendi toplum hayatlarına erkeklerle eşit olarak katılırlar. Erkeğin olmadığı köyde, kadın misafirleri kabul eder. Komşu Türkler'de olduğu gibi Kürtler'de inziva yoktur. Eğer bir Kürt kadını aklı ve güzelliğiyle göze çarpıyorsa, onun adı oğlunun adına eklenir. Bu nedenle, Kürt kadınının daha özgür konumu, yabancıların gözlemlerinden saklanan Türk kadınının onu ayrı kılmaktadır. (. . .) 'Yeni hayata ve yeni bağımsız duruma geçişini zorlaştıran cahillik ve geri kalmışlığına rağmen Kürt kadınının, Azerbaycan'daki Türk kadınının daha ileride olduğunu belirtmek gerekir. Bunun ilk bakışta nedeni, münzevi bir hayat süren Türk kadınıyla karşılaştırmada, Kürt kadınının daha özgür bir konuma sahip olmasıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, Kürt kadını yüzünü kapamamakta, tanımadığı bir erkekten saklanmamakta, eskiden beri erkeklerin toplantılarında bulunmakta ve çeşitli sorunların tartışılmasına katılmaktadır.' (38)

Bu dönemde ve sonrasında bir bütün olarak Kürtler, özelde de Kürt kadını üzerinde çalışma yapan iki Rus/ Sovyet araştırmacı da, ünlü Kürdolog ve Doğubilimci V. Minorski ile Bazil Nikitin'dir.

Minorski, doğrudan gözleme ve bilimsel araştırmalara dayanarak "Kürtler'de kadının yeri" konusunda şu gerçekçi değerlendirmeleri yapar:

"Diğer İslam halklarına göre Kürtler, kadın konusunda daha hoşgörülüdürler. Bununla birlikte Kürtler'de kadının görevi zorunluluklar gereği gerçekte ağırdır. Kürt kadını, evinin güç işlerinden başka, pınardan su getirir, dağlara tırmanarak odun toplar, davarların sütünü sağlar, bütün bu işleri yaparken de küçük yavrusunu sırtında taşır. Ayrıca erkeğiyle birlikte tarım ve benzeri işlerde çalışır. Diğer Müslüman ulusların aksine kadınların yüzü örtülü değildir. Erkeklerle birlikte otururlar ve zaman zaman konuşmalara katılırlar. (. . .) Kürtler'de genç kızla erkek arasında İslamcı tutuculuğa sahip halklar gibi, uzaklık ve çekingenlik yoktur. Birbirleriyle konuşurlar ve kendilerine özgü geleneklere göre evlenirler. (. . .) Kürtler, düğün ve eğlencelerini de kadın-erkek birlikte yaparlar ki, bu da, diğer Müslüman halklar tarafından yapılmayan, dince yasak bir şeydir. Kürtler'in bu eğlencelerde kendilerine özgü oyunları vardır. Bu oyunlara katılanlar el-ele tutu-

şurlar ve çalgılar arasında birtakım ritmik hareketlerle dans ederler." (39)

Nikitin, Kürdoloji biliminin temel taşlarından biri olarak kabul edilen ünlü sosyolojik ve tarihi incelemesi "Kürtler" de, "Kürt toplumunda kadının yeri" konusuna oldukça geniş yer ayırır. "Kadının durumu bir kavmin karakterini çok iyi çizer" diyen Nikitin, Minorski'nin düşüncelerini daha da temellendirir ve örneklerle açıklar. Kürt kadınlarının iyi at biniciliği özelliğini o da vurgular:

"Kadınların hepsi, dış görünüşleri ne olursa olsun, çok iyi ata binerler ve erkeklerle boy ölçüşmekten çekinmezler. Dağlara tırmanırken hiç bir engelden yılmazlar ve büyük bir beceriklilik gösterirler." (40)

Nikitin'in, Kürt kadınına ilişkin kimi belirlemeleri ise şöyledir:

"Kürt kadınları yüzlerini örtmezler. Kalabalıkta erkekler arasına karışırlar. Toplantılarda daima söyleyecek sözleri vardır. (. . .) Kürt kadını, hoş gitmeye çalışmakla ve neşeli olmakla birlikte, erdemlidir. Gerek fuhuş, gerekse Doğu'da çok yaygın olan bazı kötü huylar Kürtler arasında görülmez. (. . .) Kadın, Kürtler'de tartışma götürmez bir biçimde kişiliğine sahiptir. Bir anne zeki ya da güzel diye tanınmışsa, adı oğlunun adına eklenir." (41)

"Aşiretlerin başına geçip onlara tamamiyle baş eğdiren birçok kadınlar gösterilebilir" diyen Nikitin, buna, **Halepçeli Adile Hanım**, **Nehrili Meryem Hanım**, **Kafuruşi aşiretinden Pura Halim**, **Şuvan aşiretinden Qaha Nergiz** gibi isimleri örnek veriyor. Yazar, Kamuran Bedirhan'ın 1933'te l'Orient gazetesinde yayımlanan bir yazısından yola çıkarak ve üstteki örneklerle dayanarak şu ilginç belirlemede bulunuyor: "Yazar (Bedirhan), Kürt kadınının ilerde ulusal dirilişin etkenlerinden biri olacağına işaret etmektedir." (42)

İki yazarın üstünde mutabık kaldıkları ilginç bir husus da şudur: "Lirik Kürt şiiri çoğunlukla kadın duygularından esinlenir. Esasen şarkıların, ninnilerin, romansların büyük bir kısmı kadınlar tarafından yazılmıştır." (43)

Güney Kürdistan'da Kürt toplumu içinde doğrudan gözleme dayalı incelemeler yapan tanınmış Fransız rahip ve Kürdolog Thomas Bois (Lucien Ranbout), doğrudan gözlemlerden ve folklorlarından yola çıkarak şu değerlendirmeyi yapıyor:

". . . İslam ülkelerinde genel olarak düşünlenen şeyin tersine, Kürtler'de kadın, erkekle eşit tutulmaktadır. Kadın peçe takmaz. Evin işlerini yönetir. Para kesesini kadın taşır ve ev harcamalarını kendisi yapar. Harcamalarda özgürdür. Bir yabancı eve geldiğinde, kadın topluluğa rahatlıkla girebilir ve kimseyi gücendirmeksizin bazı konuşmalara katılabilir. Kürt erkeğinin, gerçekte her şeyde olduğu gibi, karısına güveni sonsuzdur. Aynca, kadının engin düşüncesinden de yararlanır. (. . .) Kürdistan'da çok şarkı söylenir. Kürt kadını şarkılarda kendini bulur.

Zira, savaş şarkıları dahil şarkıların çoğu, özellikle de aşk şarkıları, kadınlar tarafından söylenmektedir. Uzun epopelerden başka savaşa gidişi anlatan şer ve delal'lerden başka, günlük yaşamlarının birbir uğraşlarını dile getiren birçok şarkılar vardır. Genç kızların rengarenk halı dokurken ya da ip eğirirken mırıldanarak söyledikleri berdolavî'ler, çıkırıkbaşı şarkıları; genç oğlan ve kızların çıktıkları yayladan (zozan'dan) inerken sırayla dönerek söyledikleri güz şarkıları, konuşmaksızın oynadıkları halk şarkıları'nın birçokları, tambur ve kaval eşliğinde söylenen dilok'lar ve her ezgiden sonra nakarat olarak söylenen, çocuk oyunlarından çıkarılan belite, lori ya da ninni'ler yalınlığı ve tatlılığından dolayı özellikle göze çarpan bir tür oluşturlar." (44)

Yıllarını Kürt toplumu arasında geçiren Fransız Kürdolog **Thomas Bois**, "Kürtler" e ilişkin en son eserinde; "Kürtler'de Aile Yaşamı"na geniş yer verir. Bois, gerek doğrudan gözlem ve incelemeleri, gerekse anekdotlarla konunun oldukça ayrıntısına dalar. Bu arada,

özellikle Müslümanlığın Kürt yaşamı üzerinde yarattığı olumsuz etkileri örneklerle tesbit eder.

"Genellikle Müslüman olan Kürtler'de, dini bir vecibe olarak çok eşliliğin bulunduğunu" belirten yazar, sözlerini şöyle sürdürür:

"Daha önceleri, aşiret reisleri, siyasi kaygılarla çok sayıda kadınla evlenir ve sayısız çocukları olurdu. Bugün bu durum değişmiş, çok eşlilik gittikçe azalan bir duruma gelmiştir. Günümüzde, eğitimsiz toplumlarda çok eşliliğe rastlanır. Ancak buralarda da iki eşten fazlası görülmez. Kırsal alanlarda tek eşlilik daha yaygındır, iki eşli evlilik oranı yüzde 2'yi geçmez". (45)

Bois, başka bir çalışmasında da; Müslüman ve Yezidi Kürtler'de çok eşliliğin bulunduğunu, ancak Alevi Kürtler'de çok eşliliğe pek rastlanmadığını vurgular. Yazar, geçmişte siyasi nedenlerle yapılan çok eşli evliliklere şu örnekleri verir:

"Aşiret reisleri çoğu kez Kur'an'ın müsaade ettiği dört kadınla evlenmekle yetinmezler. Süleymaniye aşiretinin kurucusu İbrahim Paşa'nın 40 tane karısı vardı. Botan Miri Bedirhan Beyin 14 karısı, 99 tane de çocuğu vardı. Öldüğünde 21 oğlu, 21 kızı hayattaydı." (46)

Kırsal kesimde yer yer rastlansa da, çok eşlilik geleneğinin günümüzde artık son bulmak üzere olduğunu da vurgulayan yazar, köy-kent bağlamında kadının değişen konumunu ise şöyle özetliyor:

"Kürt ailesinde asıl yetki kocanın elinde. Ancak kadının da söz hakkı var. Eşler arasındaki ilişkide kadın köylerde asttır. Köy aristokrasisinde ve kentlerin eğitimli kesimlerinde erkekle eşit konumdadır. Kentin eğitimsiz kesimlerinde ise üsttür." (47)

1950'li yıllarda, genelde Kürtler ve özelde kadınlar üzerinde odaklanan kimi sosyolojik, antropolojik ve etnolojik çalışmalar da bulunuyor. Özellikle

Güney Kürdistan'da incelemelerini yürüten ve bunların sonucunu 1953'de "*Principles of Social Organization in Southern Kurdistan*" "(Güney Kürdistan'da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri) adıyla yayımlayan **Fredrik Barth**'ın eseri (Oslo, 1953), bunlardan biridir. Yazar, burada farklı bir yaklaşımla Kürt toplumunda insan topluluklarını şöyle kategorize eder: 1-yüksek prestijli erkeklerin toplandıktan odalar, 2-daha düşük statülü erkeklerin biraraya geldiği çatıüstü toplulukları, 3-kadın topluluğu. (48)

Aynı bölgede daha sonra incelemeler yapan bir başka yazar da Danimarkalı ilk kadın antropolog Henny Harald Hansen'dir. Prof. Hansen'in, Kürt kadınına da işleyen ilk çalışması "*Allah'sDotre*" dir. (49)

"Irak'ta kaldığım süre boyunca, ülkenin azınlığı içinde olan ve Kuzey Irak dağlarında saklanmış olan Kürt kadınlarıyla yaşadım" diyen yazar, ilginç bulduğu bir gözlemini şöyle aktarır:

"Bana en ilginç gelen şeylerden biri de, benimle karşılaşan hiç bir Kürt kadınının bana gıpta etmemesi oldu. Tam aksine, benim sıradan Avrupai giysilerimin içinde açınası ve zavallı olduğumu ve dünyayı tek başıma dolaştığımı düşündüklerinden benim için çok üzüliyorlardı." (50).

Yazarın, doğrudan Kürt kadını üzerinde yoğunlaşan çalışması ise, "*The Kurdish Woman's Life*" (KürtKadınının Yaşamı) adını taşıyor. (51)

Batı'da, Kürt toplum tarihi konusunda 1960'tan sonra yayımlanan, Kürdoloji biliminin iki önemli eseri bulunuyor. Bunlardan biri, Prof. **Wadie Jwaideh**'nin 1961'da Amerika'da hazırladığı ve ancak ilk kez 1999'da Türkçede basılan "*Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi / Kökenleri ve Gelişimi*" konulu doktora çalışması (52); ikincisiyse Prof. **Martin van Bruinessen**'in ilk kez 1978'de Hollanda'da yayımladığı "*Agha, Skeikh and State: On the social and political organisation of Kurdistan*" (Ağa, Şeyh ve Devlet: Kürdistan'ın Sosyal ve Politik Örgütlenmesi) konulu doktora çalışmasıdır. (53)

Bruinessen'in eserinde, aşiretler ve aşiretdışı gruplar bağlamında aile organizasyonu ve kadın konusuna irdelenmektedir.

Jwaideh'nin çalışmasında ise, geniş bir kaynak birikimine yaslanılarak, "*Aile Yaşamı*" bağlamında Kürt kadınına geniş yer verilir. Biz burada, yazarın çıkardığı sonuçlar konusunda fikir verebilmek için birkaç alıntı vermekle yetineceğiz:

"Birçok yazar, Kürt kadınlarının kayda değer şekilde özgür olduğu konusunda fikir birliği içinde. Bu özgürlük farklı biçimlerde kendini gösterir. Kürt kadını eve kapatılmaz ve peçe takmaz. Özgürce erkeklerin arasına karışır ve kapatılmanın getirdiği mahcubiyeti göstermez. Kürt kadın ve erkekler, bayram, düğün ve diğer kutlamalarda birlikte danseder. Soane, bu dünyanın, muhafazakâr addedilen Müslüman halklar arasında alışılmamış bir şey ol-

duğunu belirtir. Soane, Kürtlerin bu konuda Ortadoğu halklarından çok, Doğu Avrupalılara yakın olduğuna işaret eder. Kürt kadınının, kocasının yokluğunda ailenin reisi gibi davranarak erkek misafirleri ağırlaması şaşılacak bir durum değildir. Burada, sözkonusu rahatlığın nadiren kötüye kullanıldığını belirtmek gerekir. Kürt kadını iffetlidir. Fuhuş, Kürtler arasında bilinen bir şey değildir ve gerçekte çok sayıda yazar, Kürt dilinde 'fahişe' sözcüğünü karşılayan bir sözcük olmadığını not etmektedir. (. . .)

Kürt kadını evinin hanımıdır. Aile içinde etkinliği oldukça fazladır ve fikirleri önemsenir, saygı duyulur. (. . .) Hem göçebe hem de yerleşik aşiretlerde, Kürt kadını çok sayıda zor işin üstesinden gelir. Ancak kadınlar, kocaları zamanlarını aylıklıkla geçirirken bütün işi yapan köleler değildir. Soane'a göre, erkek ve kadın arasında önemli ölçüde bir işbölümü vardır. Erkekler tarlalarda çalışır, sürüleri güder, toprağı sürer, meyve ağaçlarına veya tütün tarlalarına bakar, ürettiklerini komşu pazarlara taşır; kadınlar ise meyveleri ve tütünü kurutur, halı dokur veya farklı ev işleriyle uğraşırlar." (54)

Kürt kadınları arasında iyi binici ve mükemmel atıcı olanların sayısının çok olduğunu ve savaşçı aşiretlerde, kadınların sık sık erkeklerin yanında cesurca dövüşüklerini belirten yazar; "Kürdistan'da kadınların sık sık büyük güç ve nüfuza sahip konumlarına yükseldiklerini, hatta içlerinden bazılarının aşiretlerinin reisleri olarak tanındıklarını" vurgulamakta ve 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında yaşamış olan Hakkarili **Halime Hanım**, Ezdinan aşiretinin reisi **Fatma**, Nehri şeyhleri ailesine mensup **Meryem Hanım**, Caflı Osman Paşa'nın karısı ve sonradan aşiret reisi **Adile Hanım**, Şeyh Mahmud Berzenci'nin kuzeni ve kardeşinin karısı **Hafsa Hanım**, Yezidi prensesi **Mayan Hatun** gibi isimleri sıralamaktadır.

Basında rastladığım, Kürt kadınına da ilgilendiren Batılı bir çalışma ise, Anadolu'yu iki yıl süreyle dolaşan Amerikalı bayan araştırmacı **Katherine Begley**'in "Anadolu Kadınıyla Diyalog" konulu çalışmasıdır. Kendisiyle yapılan bir röportajda, Kürt kadını konusunda şunları söylüyor:

"Kürt kadını çok rahat, kocasını eleştirebiliyor. Alevilerde de kadınla erkek çok modern. Türk kadınları ise yaşlanınca saygı görüyorlar" (55)

Bilindiği gibi, geçmiş yüzyıllarda Batı'da Kürtler'e ilişkin yüzlerce seyahatname yayımlanmış. Bunlar, bir bütün olarak Kürt halkının yanı sıra, özelde Kürt kadını açısından da büyük önem taşımaktadır.

1987'de Eskişehir/Anadolu Üniversitesince, Türk ve Batı imajı açısından bu seyahatnamelerin değerlendirildiği bir sempozyum düzenlenmiştir. (56)

Bu sempozyuma sunulan bildirilerden biri de Prof. Dr. Reinhold Schiffer'e ait olup, "19. Yüzyıl

Seyahatnamelerinde Türk Kadını ve Türk Erkeği imajı" adını taşımakta ve genelde Doğulu, özelde Osmanlı/Türk kadını konusunu işlemektedir.

Elimizde, konuyu salt Kürt kadını açısından işleyen Fransa'da yapılmış bir doktora tezi de bulunmaktadır. Kürt kadın araştırmacı Nazand Abdullah-Begikhani tarafından hazırlanan tez, "19. ve 20. Yüzyılın Başında Özellikle Fransız ve İngiliz Literatüründe Kürt Kadını" adını taşımaktadır. (57)

Son yıllarda, biri Almanya'da diğeri Amerika'da olmak üzere, Kürt kadını konusunda iki önemli çalışma yayımlandı. Eva Savelsberg, Siamend Hajo, Carsten Borek tarafından editörlüğü yapılan "Kurdische Frauen und das Bild der kurdischen Frau" adlı toplu eser içinde Kürt kadınına ilişkin sekiz bildiri yer alıyor. (58)

Editörlüğü **Shahrazad Mojab** tarafından yapılan "Women Of A Non-State Nation: The Kurds" adlı toplu eserde ise oniki bildiri yer alıyor. Ancak bunların dördü üstteki eserdekilerle aynı. (59)

Batı'da son yıllarda yapılan Kürt kadınına ilişkin çalışmalara, Kürt araştırmacı Rohat Alakom tarafından kaleme alınan ve konuyu folklor bağlamında ele alan "Di Folklorê Kurdi De Serdestiyeke Jinan" ile Kürt kadınına tarihsel ve güncel boyutuyla değeriendirilen "Li Kurdistanê Hezeke Nuh Jinen Kurd" adlı görsel ürünlü incelemesini de eklememiz gerekiyor. (60)

• Kürtçe ve Türkçe Eserlerde Kürt Kadını

Kürt aydınlanmasının doğal bir sonucu olarak, modern anlamda ilk Kürt kadın örgütlenmesinin **Kürd Kadınları Teali Cemiyeti** adıyla 1919'da, o dönemin politika ve kültür merkezi İstanbul'da gerçekleştirildiği biliniyor.

Cemiyet'in Nizamname'sinde kuruluş amacı şöyle vurgulanıyordu: "Kürd kadınlığının çağdaş anlayışla yükseltip geliştirilmesini sağlamak, aile yaşamında köklü sosyal reformlar gerçekleştirmek, göç ettirme ve kitle halinde öldürmeler dolayısıyla sefalet içine düşen Kürt öksüz ve dullarına iş bulmak ve nakdi yardımda bulunmak suretiyle onları sefaletten kurtarmak." (61)

Kuşkusuz Kürt kadınına ilişkin incelemeler ve yazışmalar, bu Cemiyetle başlamıyor. Konunun Batı literatüründeki yansımaları yukarıda özetlemeye çalışmıştık. "**Kara Fatma**" bölümünde ayrıntılı olarak değineceğimiz gibi, daha 19. yüzyılın ikinci yansında konuya "Amazonlar ve savaşta Kürt kadını" bağlamında değinen Osmanlı/Türk yazarları **Namık Kemal** ve **Ahmed Midhat** gibi yazarların ötesinde, özellikle 1908 Meşrutiyet Devrimi'nden sonra kurulan Kürt örgütlerinin yayın organlarında ve kadın dergilerinde Kürt kadınına tanıtan ve sorunlarını işleyen makalelere rastlıyoruz.

Bunların en eskilerinden biri, 1913'te Kürt kimlikli **Rojî Kurd** dergisinde yayımlanan, Ergani-Ma-

denli Y. C. 'nin "Kültlerde Kadın Sorunu" konulu yazısıdır. Dönemine göre son derece ilginç bulduğumuz bu yazının kimi kesitlerini vermekte yarar görüyoruz. Yazının giriş bölümlerinde "Osmanlıda kadın" konusunda bir genelleme yapılır:

"Hemen bütün Osmanlı dünyasında kadının maddi ve manevi konumunun acınacak bir durumda bulunduğunu söylemek gereksizdir sanırız. Erkeklerimiz baştan başa koyu bir cehalet içinde mahsurdurlar. Kadınlarımız ise erkeklerimizin bu cahilane gururuna kurban olmuş, hem cahil ve hem de zavalıdır. (. . .) Kürt ailesi de doğal olarak bu hastalıktan etkilenmiş ve zarar görmüştür." (62)

Daha sonra "Kürtlerde kadının saygınlığı" üzerinde duruluyor:

"Kürdistan'da asıl karakterini kaybetmiş şehir merkezlerini saymazsak çoğunlukta, köylü hayatında kadının konumu bütün illikliğiyle beraber sevinmeye değer özelliktedir. Kürtler arasında kadın pek saygın kabul edilir. Kadın adeta tarafsız ve masum sayılır. Herkes kadına saygı göstermeyi bir görev sayar. Taraf olan köyler, aşiretler birbirleriyle günlerce düşmanlık ederken, vuruşurken, birbirine vızır vızır kurşun yağdırırken kadınlar düşmanlığın olduğu yerde serbestçe gezerler, iki tarafın zorunlu ilişkisini sağlarlar. Karşı tarafın kadınına saldırmayı kimse hatırlarına getirmez. (. . .) Köyün herhangi bir kadınına ufak bir saldırı olsa bütün o köy halkı harekete gelir, tek bir kadının dokunulmazlık hakkı için mücadeleye eder. Erkeklerin geçmekten korktuktan ısırsı yerlerden, hırsızların gizli bulunduğu yörelerden kadınlar yapayalnız geçerler. . . Bunlar gösteriyor ki Kürt toplumunda hüküm süren bütün cehalete rağmen, kadın hatırı sayılır bir saygıyla karşılaşıyor." (63)

Kürt kadınında örtünmenin boyutları konusunda şöyle deniyor:

"Kürt köylerinde, kasabalarında örtünme de nesbeten makul bir durumdadır. Dinin, mantığın emrettiği örtünmeden fazla birşey yoktur. Kürt kadınları hiç bir zaman kalın ve yorucu çuvalar içerisinde mahpus değiller. Son derece serbestçe gezerler, dolaşırlar, hiç bir saldırıdan korkmazlar. (agy)

"Kürdistan'da çalışmanın yarısını kadınlar üzerlerine alırlar" denilen yazıda, şöyle devam ediliyor: "Kadın evdeki aile göreviyle beraber tarlada, bahçede eşiyle beraber durmaksızın çalışır. En zahmetli ve güç işleri görür."

Yazının sonundaysa şu gerçekçi belirlemeler yapılıyor:

"Kürt kadını gerçekten cahildir, kültürsüzdür fakat sağlam bir karaktere sahiptir. (. . .) Kürt kadınının bu sağlam karakteri, akla uygun bir eğitim ve fenle (sanat ve bilimle) süslenirse, Kürt toplumunda kadın sorununun çözümü hayli kolaylaşır. Kürtler'de aile kurumunun, evlilik biçiminin, kadının erkeğe göre durumunun birçok yönleri fena ve

müzmindir, düzeltilmeye şiddetle muhtaçtır. Yu-

karda gösterdiğimiz esaslar hastalığın tedavisini kolaylaştıracak ve hızlandıracaktır. (. . .) Kürt gençleri kadın ve aile sorununun bir hayat ve yaşamak sorunu olduğunu anlamalıdır. Her şeyden önce Kürtlüğün kadınlığını yükseltmek çarelerine bakmalıdır. Toplumlara gıda kadar akıllı ve anlayışlı annelerin gerekli olduğunu bilmelidir. 'Bir milletin kadınları, ilerleme derecesinin terazisidir'. 'Milletlerin, insanların ilerleme dereceleri daima kadınlarının düzeyiyle orantılıdır' kuralını her zaman her dakika gözönünde bulundurmalıdır." (64)

Halil Hâmid'in 1914 yılı ortalarında çıkan "Kürt Kadınları" konulu yazısı da, alanının ilk önemli örneklerindendir. (65)

Türk literatüründe yer alan ilk ürünlerden biri olan bu incelemede şu ara başlıklar bulunuyor: Kürdler, Kürd Kadınlarının Mevkii, Kürdlerde İzdivaç, Meşhur Kürd Kadınları, Kürd Oyunları, Şarkıları, Çalgıları.

Meşhur Kürt kadınları arasında Kara Fatma, Gevha Nergis, Hemavend aşiret reisinin zevcesi, Caf aşiretinden Firuze, Cıbran aşiretinden Hanım ve Hansa, ve Mir Muhammedin annesi Delale tanıtılıyor.

1915'te meşhur Kadınlar Dünyası dergisinde yayımlanan bir yazıdaysa salt Kara Fatma üzerinde durulur. (66)

1919'da Kürt Kadınları Teali Cemiyetinin kuruluşuyla, Kürt kimlikli dergi ve gazetelerde Kürt Kadınına ilişkin yazılarda bir yoğunlaşma görülür. Konunun en ilginç yazılarından biri, M. C. Selimbegi'nin imzasıyla Jin dergisinde yayımlanır: Kürd Hanımı".

Yazının girişinde, Roji Kurd'daki yaklaşımla, kadının konumuyla uygarlık arasındaki ilişkiye vurgu yapılır:

"Uygarlığın bir ölçüsü de, kadının toplumdaki yeri ve ulaştığı başarılarıdır. Uygar uluslarda kadın gerçekten o ulusun yazısıdır; erkeğin sahip olduğu her çeşit hak ve ayrıcalık, saygınlık ve önem, hatta kimi zaman fazlasıyla kadınlara da cömertçe verilir.

Gelecek kuşakların temelini kadınlar kurar. Kadınları iyi yetiştirmemiş, analık görevlerini takdir etmeyen uluslar öksüz demektirler." (67)

Osmanlı kadınlarının karşılaştırılmalı olarak ele alındığı ilginç yazıda, söz doğrudan Kürt kadınına getirilerek şöyle deniyor:

"Kürt kadını esasen özgürdür, evinin hakimidir; örtünmenin Müslümanlığın belirleyici gelenekleri dışındaki gereksiz bağlarından özgürdür; erkeklerin de içinde bulunduğu sosyal yaşama, saygın bir konuma sahip olarak katılmıştır. Biraz daha yukarı tabakaya bakarsak bir kadınlar saltanatı da görürüz." (agy)

"Kürt kadınının doğal durumunun, günümüzün gereklerine son derece uygun" olduğunu belirten Kürt aydını Selimbegi, sözlerini şöyle noktalıyor:

"Eksik olan birşey varsa, ulusal alışkanlıklardan doğup, yazılı olmayan ulusal gelenekler içinde gelişen karakter belirleyici bu terbiyenin, aydınlatıcı kurallarla ve çağdaş öğretim kuralları ile de olgunlaştırılıp taçlandırılmamış olmasıdır. Bu eğitim kurallarını, bu öğretim kurallarını uyguladığımız gün, Kürt kadınının erdem derecesini, yetiştirdiği çocukların nasıl imrendirici bir vatan temeli kuracaklarını göreceğiz. Bu geleceğin pek uzak olmadığına inanıyoruz." (agy)

Türkiye'de Cumhuriyetle birlikte, Kürt örgütlenmesinin ve yayıncılığının yasaklanmasıyla, başka konularda olduğu gibi kadın konusu da bir bakıma askıya alınır. Ancak bu arada, Süleyman Sabri Paşa'nın 1928'de İstanbul'da yayımlanan *Van Tarihi ve Kürtler Hakkında Tettebbuat* adlı eserinde, "Aşiret Kadını" adlı altında Kürt kadınına ilginç bir bölüm ayrılır. Bu bölümde, oldukça ilginç ve gerçekçi belirlemeler yapıldığı görülür. Sözgelimi, üretimde Kürt kadını konusunda şunlar söylenir:

"Aşiret hayatında, köy hayatında kadın Türk (Kürt M. B.) ekonomisinin temelidir. Üretimde birinci derecede tesiri vardır. Evin her günlük işinden başka yakacak tedariki, hayvanları sağlamak, yağ, peynir yapmak; şal, kilim, çadır dokumak, çorap örmek kadınlara düşer. Tarla işlerinde de erkeklerle birlikte çalışır. Hatta tahıl pazar yerine sırtında daha çok kadın taşır. Kadının boş vakti yoktur; hiç işi bulunmadığı vakit iplik bükür; kese, helkuşağı, saçbağı dokur. Çocuğun beşiği anasının sırtıdır." (68)

Kadının giyim-kuşamı şöyle betimlenir:

"Kadının yaptığı işler takdir görür. Erkekler kıyafetlerine dikkat etmedikleri halde, kadın daha itinalı giyinir, insanın takatini kırar görünen bu çalışmaya hayatından zevk alırlar. Bunun için neşeli ve çekicidirler. Kadının süsü: Sürme, kına, camından gümüş ve altınına kadar birçok bilezik, altın dizili fesler, küpeler, huzmalar (buruna takılan gümüş yahut altından bir süstür), kemerler, birbirini üstüne giyilen renk renk fişanlar. . . Servetin derecesine göre bu fişanların kıymeti ve sayısı değişir." (age, s. 101)

Kitapta, köy-kasaba ve şehir bağlamında kadın-erkek ilişkileri ise şöyle özetlenir:

"Kadın erkekten kaçmaz, çarşaf bilmez; yalnız memur, asker gibi yabancıardan, o da saygı göstermek için saklanır ve yaşmaklanır. Erlerden kaçmaz; erler tandır başına kadar gidebilir. Anadolu'nun her tarafında bu böyledir. Kasaba ve şehirlerde iş başkalaşır. Örtünmeye şiddetle riayet olunur. Buda 'medeniyet icabı!' sayılır. (age, s. 101)

Kitapta, örtünmenin nedenleri, düğünlerde kadın-erkek ilişkileri ve Kürt kadınının direngenliği, yiğitliği konusunda da ilginç değerlendirmeler yapılır.

Kürt örgütlenmesinin ve yayıncılığının yasaklanmasıyla birlikte, bu etkinlikler de diğer Ortadoğu ülkelerine ve Avrupa'ya taşınır.

Yasaklamalar sonucu ülke dışına çıkan Kürt aydınlarının ilk kurdukları örgütlerden biri Xoybun ilk yayın organlarından biri de Bedirxanlar öncülüğünde Şam'da yayımlanan kültürel nitelikteki Hawar dergisidir. Kürt aydınları, Ortadoğu'daki kimi yayın organlarının yanısıra bu dergide de Kürt kadınına ilişkin yazılar yayımlarlar. Sözgelimi bunlardan biri, Fransızca olarak kaleme alınan "Kürtlerin Konukseverliği ve Aşiret Reisi Bir Kadın" konulu bir yazıdır. (69)

Burada 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın başlarında yaşamış olan Yezdinan aşiret reisi Fatma'nın yaşamı anlatılmaktadır.

Bir yıl sonra aynı dergide, Dr. Kamuran Ali Bedirxan'ın "Kürt Kadını" ile ilgili ayrıntılı sayılabilecek Fransızca bir incelemesi yayımlanır. Bu incelemede; *Giriş, Küçük Bir Kızın Yaşamı, Nişanlı Kız, Evlilik, Siyasal Yaşamı* gibi bölümler yer almaktadır. (70) Aynı yazı, İngilizce olarak da Bombay'da yayımlanıyor. (71) Bedirxan, aynı yazıyı Lübnan'da *L'-Orient* gazetesinde de yayımladığı gibi, Hawar'da yayımladığı başka yazılarda da bu konuya değinir. Yazar, 1935 yılında yayımladığı bu yazısında, Kürtler'in genel yaşamı çerçevesinde aile ve kadın konusuna da değinir. İlgili kesitte şöyle diyor:

"Kürtler'de aile kavramı çok gelişmiştir. Bir çocuğun doğumu onlar için çok önemlidir. Köylerde, kabileler arasında bir çocuğun doğuşu 3 ile 7 gün arasında topluluk içinde kutlanır. 7. gün çocuğa isim verilir. Eğer yeni doğan çocuğun babası, doğumdan önce ölmüşse babanın adı bebeğe verilmez. Geleneklere göre, anne veya baba tarafından büyükanne ya da büyükbabanın adı çocuğa takılır. (. . .) Oryantal Müslüman geleneği olan görücü usulüyle evlenme, Kürtler'de hiç bir zaman görülmemiştir. Kürt kadınları hiç bir zaman örtü takmadılar." (72)

Bu aşamada, Prens Süreyya Bedirxan'ın da, Brüksel'de düzenlenen XVI Uluslararası Antropoloji Kongresi'ne Kürt Kadını ve Sosyal Rolü konulu bir bildirisi sunduğunu görüyoruz.

Yazar bildirisinde, Batılı gezginlerin anekdotlarından da yararlanarak, Kürt kadınına değişik yönlerden değerlendirmektedir. Aile içi yönetim ilişkileri ve ortaklaşa mücadele konusunda şöyle bir değerlendirme yapıyor:

"Kadının aynı zamanda eşinin üzerinde olan etkisinden dolayı politik yaşamda da yeri vardır. Bir şefin eşi olan kadın, toplantılara katılır, eşine danışmanlık yapar. Eğer bir erkek bahasından dolayı bir topluluğun ya da aşiretin yönetimini, şefliğini almışsa ve yeterince zeki değilse, karısının akıllı ve becerikli olması durumunda, erkeğin görevlerini kadın üstlenir ve şeflik yapar.

İşgalcilere karşı Kürtler tarafından yürütülen savaşlarda asırlar boyunca kadınlar da eşlerinin yanında yer almış, bazan eşleri ölünce onuntın yerine geçip askerlere kumanda etmiş ve şerefleriyle savaş

alanında ölmüşlerdir. (. . .)

Kürdistan'da çok eşlilik ve boşanma İslam'la girmiştir. Ancak bu durum teoride kalmıştır; pratikte çok eşli Kürt erkeğine rastlamak son derece nadirdir. Boşanma ise, çok eşlilikten daha da nadir olarak görülür. İslam'dan önce, bir kadın artık eşini sevmeyi söylese hemen boşanabilirdi. İslam'a rağmen bu prensip korunabilmiştir. (73)

"Kürtler'de Evlilik" bağlamında Kürt kadını işleyen önemli çalışmalardan biri de, Fransa'da yaşayan Kürt aydını Dr. Mohammed Mokri tarafından yapılmıştır. Örneklemeli ve resimli bu bilimsel çalışmada da, Aile Yapısı, Evlilik Hazırlığı vb. gibi başlıklar altında Kürt kadınının yaşamının çeşitli aşamaları anlatılıyor. (74)

Bir Kürt bilimadamı, Shahrzad Mojab tarafından 1987 yılında yayımlanan "Savaşta ve Politikada Kürt Kadını" konusunda yaptığı İngilizce bir çalışma ile Yayla Münch-Bucak'ın editörlüğünü yaptığı ortak bir çalışmayı da buna eklemek gerekiyor. (75)

Bu vesileyle Irak'ta yayımlanmış Kürt kadınına ilişkin birkaç kitabı da anmak gerekiyor. Bunlardan üçü, 1958 yılında yayımlanan Kürt Kadını (76), 1969 yılında yayımlanan Meşhur Kürt Kadınları (77), 1989'da Kürt Tiyatral Gösterisinde Kadın (78); biri de Beyrut'ta yayımlanan İslam Tarihinde Kürt Kadınları . (79)

Türkiye dışındaki Kürt aydınlarının çalışmaları ni noktalarken, Dr. Kemal Mazhar Ahmed'in, geniş bir kaynak birikimine yaslanan akademik çalışması Kürtlerde Tarih, Tarihte Kadın konulu geniş oylumlu çalışmasını anmamız gerekiyor. (80) Dr. Ahmed'in ders notlarının derlenmesinden oluşan kitapta; "En eski çağlarda kadının toplumdaki yeri ön planda idi. Ama bu bahar kısa sürdü. Onlar daha sonra erkeklerin ve toplum yasalarının kurbanı köleler oldular" belirlemesi yapıyor ve Kürt kadınının özgürleşme mücadelesi irdeleniyor. Yazar, Kürt yayınlarının kadın konusundaki ketum işleyişini de eleştiriyor. (81)

Bu vesileyle, biri Almanya'da, diğeri Türkiye'de yayımlanmış Kürt kadını ile ilgili iki Türkçe kitabın da adını analım: Kadın Sorunu ve Kürdistan'da Kadın (82), Metropol'de Kürt Kadını (83).

● Günümüzde Kürt Kadını

Dr. Kemal Mazhar Ahmed'in çalışması bir yana bırakılırsa, belirleyebildiğimiz Kürt kadınına ilişkin kitaplar, genellikle tarihte kadın konusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Günümüz Kürt kadını üstüne çalışmaların da, 1980'li yıllardan itibaren Avrupa ülkelerinde yapıldığını gözlemlemekteyiz.

Bunun ilk örneklerinden biri, 1981'de Berlin'de hazırlanan ve "Türkiye'deki ve Almanya'daki Türk ve Kürt kadınların konu alan" bir çalışmadır. (84) Bir başka çalışma ise iki Alman kadın yazar tarafından üç Kürt kadınının memleketlerindeki ve Alman-

ya'daki yaşamları üzerine kurulan çalışmadır. (85)

Bu tarihten sonra, Almanya'da yaşayan Türkiye'li araştırmacı Lale Yalçın-Heckmann'ın özellikle Hakkari bölgesindeki Kürt kadınlarının yaşamını konu alan çalışmaları yayımlanıyor. Aynı konuyu doktora tezi olarak işleyen yazar (86), ilk Türkçe ve Almanca bir makalesinde Hakkari'nin küçük dağ köylerinden biri olan Sisin'in kadınlarını işler.

"Hakkari'de Akrabalık ve Aşiret İlişkileri konusunda sosyal antropolojik bir çalışma yapmak amacıyla, 1980 ve 1982 yılları arasında, 12 ay Güneydoğu Anadolu'da bir Kürt köyünde yaşadım. Bu süre içinde köyün kadınları ile yakın ilişkilerim oldu" diyen yazar; yöre kadınının giyim-kuşama ayırdığı ilk yazısında şunları söylüyor:

"Kadınlar genellikle birçok elbiseyi üst üste giyerler ama, iş yaparken onları yukarı kaldırır. En üstteki etek önden açıktır. İş esnasında arkadan bir düğüm atılabilir.

Kadının mahremiyetine ait olan boyun ve yanak erotik bulumakta ve yanaklar zülfüflerle kapatılmaktadır. Sekiz dokuz yaşından başlayarak kızlar için, saç uzatmak, zülfüflerle bürünmek toka takmak büyümenin ve güzelliğe dikkat etmenin bir göstergesidir. Ayaklar da, yanak gibi erotik bölge sayılır ve hiç bir kadın yalın ayak görülmez. Aynı şekilde kolun dirsekten bileğe kadar olan kısmı ve gerdan gösterilmez. Ama kadınlar, erkekler yanlarında olsa bile, çocuklarını emzirirler.

Dini inançların, giyim kuşam üzerinde etkisi olmasına rağmen, kadınların kendi kıyafetlerini açıklamada, din geri planda kalır. Estetik, güzellik ve âdet kavranları ön plandadır." (87)

Kadınların kılık kıyafette renklere çok önem verdiklerini ve düğünlerde herkesin parlak sarı, kırmızı, beyaz, turuncu giysiler giydiklerini vurgulayan yazar, sözü başörtüye getirerek şöyle der: "Her başörtünün bir adı vardır. En sık rastlanan başörtü, kofî ile ya da kofîsiz taşınan ebri'dir." (agy). Yazar, bazı yörelerde ise poşu kullanıldığını ekler.

1989'da Bremen'de düzenlenen "Kürdistan'da İnsan Hakları Uluslararası Konferansı"na yine Hakkari yöresi kadınından yola çıkarak "Kürt Kadını ve Etnik Kimlik" konusunda bir bildiri sunan yazar (88); Türkiye'de yayımlanan bir yazısında, Aşiretli kadın bağlamında "Göçer ve Yan-Göçer toplumlarda cinsiyet rolleri ve kadın stratejileri" ni inceliyor. Yazarın bu konuda vardığı sonuç şudur:

"Göçerli-yarı-göçer aşiret yapısı her ne kadar patriyarkal bir yapı olup, kadını geniş aile içinde ağır bir üretim yüküne soksa da, kadının statüsü ne üretime doğrudan katılması nedeniyle kendiliğinden yüksek, ne de kadınlar toplumun değer yargılarını sorgusuz kabul etmekte. Kadınlar sistemin kendi içinde çelişen cinsiyetçi ve hiyerarşik anlam ve pratik bütünlerini konularına göre kendi lehlerine çevirmek üzere çeşitli stratejiler uygulayabilmekte-

ler.” (89)

Aynı yazar, bir başka incelemesindeyse, yine aynı yöre kadınlarından yola çıkarak, Kürt kadınının dinsel yaşamını irdeler. (90)

Lale Yalçın-Heckmann'ın sözkonusu çalışmaları dışında, Türkiye'de sınırlı da olsa Kürt kadını üstüne bazı akademik çalışmalara tanık oluyoruz.

ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nden Yakın Ertürk'ün, konuya ilişkin makalesi “Doğu Anadolu'da Modernleşme ve Kırsal Kadın” adını taşıyor.

Yazıda, Kürt kadınının da kapsayacak biçimde Türkiye'de kadının genel konumu şöyle konuyor: “Bugün Türkiye'de, doğu/batı, kır/kent, tarım/sanayi gibi pek çok alanda kadın emeği olarak işe koşulmakta, ancak kadınlar bu alanlarda karar verme/belirleme mekanizmalarının dışında kalmaktadırlar. Bu durumun en belirgin alanı kuşkusuz siyaset kurumudur.” (91)

Yazar, yazısının sonunda, kadınlar üzerine yapılan çalışmalarda Kürt kadınının özgül konumuna ve sorunlarına gerektiğince yer verilmediğini belirterek, olaya sadece “kadın hakları” açısından bakan bazı kadın örgütlerinin bu soruna eğildiklerini, ancak onların bakış açısının da egemen elitist ve merkezîyetçi bakış açısından pek farklı olmadığını vurgulamaktadır.

Bu noktada, 1989'da kimi kadın örgütleri tarafından İstanbul'da düzenlenen I. Kadın Kurultayı'nın akla gelmemesi mümkün değil. (92) Bu kurultayın önemi, Türkiye'de bir ilk olması ve kurultaya Kürt kadını konusunda da bir bildiri sunulmuş olmasıdır.

Kürt kadınının, genelde kadın üzerine hazırlanan eserlerde esgeçilmesinin nedenlerini sergilemesi bakımından da anlamlı bir kurultay olmuştur bu. . . Kurultaya, “Kürt Kadınının Sorunları” konusunda bir bildiri sunan **Dr. Nuray Özkan**, bu bildirinin çok sınırlı bir özetinin *Özgür Gelecek* dergisinde yayımlanması bahane edilerek, yedi aylık hamile olduğu halde tutuklanmış, ancak dış baskılar sonucu dokuz

aylık hamileliği aşamasında serbest bırakılmıştı. . .

Özkan, konuşmasında, Kürt kadınlan üzerindeki ulusal, sınıfsal ve cinsel baskıları dile getiriyor ve şöyle diyordu: “Kürt halkının sorunlarının varlığının kabul edilmesini, Kürt halkına ve kadınlarına uygulanan baskı, terör ve işkencenin kaldırılmasını herkese anadilini özgürce kullanma hakkının tanınmasını, asimilasyon politikasına son verilmesini, Kürt kadınlarının örgütlenme hakkının bir an önce gündeme getirilmesini ve savunulmasını istiyoruz.” (93)

Kürt kadın konuşmacıların talepleri, Kurultay Sonuç Bildirgesi'nde de belli ölçüde yansımaları buluyor ve Kürt kadınının bazı özgül sorunları bildirgede şöyle yer alıyordu:

-Kürt kadınlarına dillerini özgürce kullanma hakkı verilmesi,

-Çocuklarına istediği ismi koyma hakkı verilmesi,

-Kürt kadınlarına ayrı örgütlenme hakkı verilmesi,

-Devletin güvenlik ve kolluk kuvvetlerince Kürt kadınına uygulanan baskılara son verilmesi, (agy)

Fırat Üniversitesinden **Doç. Dr. Ali Güler** ise, resmi ideoloji doğrultusunda, Kürt aşiretleri ve Türkmen boy ve oymakları açısından aşiret ailelerini incelemeyi dener. (94)

Bir sivil toplum örgütü olan “Kadının İnsan Hakları Projesi” yöneticisi **Pınar İlkaracan**'ın “Doğu Anadolu'da Kadın ve Aile” konulu alan çalışmasına dayalı incelemesi ise, akademik düzeyde yapılan çalışmaların en son örneklerinden biri.

Girişte incelemenin amacı şöyle belirtiliyor: “Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kadınların yaşamını etkileyen en önemli kurumlardan biri olan aileye ilişkin resmi, geleneksel ve dini yasaları ve uygulamaları 1996-1997'de Ümraniye, Doğu ve Güneydoğuda gerçekleştirdiğimiz bir alan araştırmasının verilerine dayanarak incelemek ve bölgedeki cinsiyet ilişkilerinde bu yasaların ve uygulamaların oynadığı role ışık tutmak.” (95)

Dipnotlar

24- M. B. Poujoulat: *Voyage dans l'Asie Mineure en Mesopotamie*. . . 1836-1837, Paris, 140/41'den aktanlararak, M. Bayrak: *Kürdo- loji Belgeleri*, Özge yay. Ank. 1994, s. 551

25- C. J. Rich: *Narrative o a Residence in Kurdistan*, Cilt-I, Londra, 1836, s. 320

26- Georg Fowler: *Drei Jahre in Persien und Reiseabentheuer in Kurdistan*, Cilt- 2, Leipzig, 1842, s. II

27- age, s. 12

28- M. Ernest Chantre: *Aperçu sur les Ca-*

racteres Ethniques des Ansharies et des Kur-des (Ansariler'in ve Kürtlerin Etnik Özellikleri), Bulletin de la Societe d'antropologie de Lyon, 1882

29- Lucy Garnett: *The Womens of Turkey and their Folklore* (Türkiye'nin Kadınları ve Foklorları), Londra, 1891

30- age

31- D. Theophil Löbel: *Hochzeitsgebrauch in der Türkei* (Türkiye'de Düğün Törenleri), Amsterdam, 1897

32- Dr. C. H. Stratz: *De Schoonheid der Vrow Bij Verschillende Rassen* (Çeşitli Irklar-da Kadın Güzelliği), Amsterdam, 1902.

Dr. Stratz'ın, *Die Frauenkleidung* (Kadın Giysileri), Stuttgart, 1904 adlı bir görsel çalışması daha bulunuyor.

33- Amand Freiherr von Schweiger-Lerchenfeld: *Die Frauen des Orient* (Doğu Kadınları), Viyana, Leipzig, 1904 (Eserin Kürt kadınına ilişkin bölümü İ. Yazgan'ın çevirisiyle, „*Lerchenfeld'in Kaleminden Kürtler* adıyla yayımlanmıştır. Bkz. Öz-Po. 11. 1. 1997)

34- age ve çeviri

35- E. B. Soane: *To Mesopotamia and Kurdistan in disguise*, Londra, 1909

36- C. J. Edmonds: *Kurds, Turks and Arabs/ Politics, Travel and Research in North-Eastern Iraq 1919-1925*, Londra-New York, 1957, s. 14

37- age, s. 15

Bu eserlerde vurgulanan ilginç hususlardan biri, birçok ünlü Kürt kadınının Rewanduz bölgesinde yetişmiş ve yöneticilik yapmış olmasıdır. Bu husus, bir doktora çalışmasına da konu olmaktadır:

William Masters: *Rowanduz: A Kurdish Administrative Center* (Rewanduz: Bir Kürt Yönetim Merkezi), Michigan Ün. 1953, Ayrıca bkz. Edmund R. Leach: *Rewanduz Kürtleri*, Aram yay. İst. 2002

38- N. A. Smirnov: *Kürt Kadını* (Rusça), Moskova, 1927

39- V. V. Minorski: *Kürtler*, Komal yay. İst. 1977, s. 73-74

40- Bazil Nikitin: *Kürtler/ Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, Özgürlük Yolu yay. 2. bas. 1986, s. 180

41- age, s. 180, 183

42- age, s. 188

43- age, s. 187

44- Thomas Bois: *Folklorları Işığında Kürtler'in Ruhu, Kürtler Üzerine Tarih ve Folklor Yazıları içinde*, Özge yay. Ank. 1991, s. 89-90

45- Thomas Bois: *Kürtlerde Aile Yaşamı*, (Çev. Bülent Peker), *The Kurds*, Beyrut, 1966'dan aktarılarak, Hevi gaz. Sayı: 51-52/1997

46- Thomas Bois: *19. Yüzyılda Kürtler'de Yaşam, Kürtler ve Kürdistan içinde*, Doz yay. İst. 1996

47- Ahmet Önal (der): *Thomas Bois'in Gözlem ve Araştırmalarında Kürtlerde Aile ve Evlilik*, Nu Roj, Sayı: 17/1996

48- Fredrik Barth: *Kürdistan'da Toplumsal Örgütlenmenin ilkeleri*, Avesta yay. İst. 2001, s. 139

49- Bu eserin Türkçe çevirisi *Allahın Kızları/ Kürdistan'da Müslüman Kadınlar Arasında* adıyla yayımlanmıştır. (Çev. Zelal B. Ayman, Avesta yay. İst. 1998)

50- age, s. 191

51- Henny Harald Hansen: *The Kurdish Womens Life* (Kürt Kadınının Yaşamı), Kopenhag, 1961

52- Wadie Jwaideh: *The Kurdish Nationalist Movement: Its Origins and Development* (Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi: Kökenleri ve Gelişimi), Çev. İ. Çekem-A. Duman, Yay. Haz. N. Kırarç; İletişim yay. İst. 1999

53- Martin van Bruniessen: *Ağa, Şeyh ve Devlet/ Kürdistan'ın Sosyal ve Politik Örgütlenmesi*, (Çev. R. Arslan), Özge yay. Ank. 1991

54- Jweide: age, s. 78-80

55- Gülden Aydın: *ABD'li Gözüyle Anadolu Kadını* (K. Begley'le Konuşma), Hür. 29. 12. 1995

56- I. Uluslararası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Belgeleri, AÜ yay. Eskişehir, 1987

57- Nazand Abdulla-Begikhani: *La Femme Kurde dans les Litteratures Europeenes principalement Française et Anglaise du XIX eme et du debut du XX eme Sicle*, Sorbon Ün. 1997

58- Ed. Eva Savelsberg-S. Hajo-C. Borck: *Kurdische Frauen und das Bild der kurdischen Frau*, *Kurdologie*, Bd-3, Münster, 2000

59- Ed. Shahrzad Mojab: *Women Of A Non-State Nation: The Kurds*, California, 2001

60- Rohat Alakom: *Di Folklori Kurdi De Serdestiyeke Jinan* (Kürt Folklorunda Bir Kadının Hakimiyeti), Nudem yay. İsveç, 1994

Rohat Alakom: *Li Kurdistanê Hezeke Nuh Jinên Kurd* (Kürdistan'da Yeni Bir Güç: Kürt Kadınları), Apec yay. Stockholm, 1995

61- Bu konuda bkz.

1)Dr. Ebdussettar Tahir Şerif: *El-Cemiyet ve'l-Munezzemat ve'l-Ehzabu'l-Ekradiyye fi Nisf Qern 1908-1958*, Bağdat, 1989, s. 315-326

2)M. Emin Bozarslan: *Jin* yayını, Cild-I, Uppsala, 1985, s. 152

3)Zeynep Ceylan: *Kürt Kadınlarının ilk Örgütü: Kürt Kadınları Teali Cemiyeti*, Azadi gaz. Sayı: 4/1992

4)Malmisanij: *Kürt Kadınları Teali Cemiyeti Nizamnamesi*, Vate, Sayı: 10/2000

5)R. Alakom: *Kürt Kadınları Teali Cemiyeti, Tarih ve Toplum*, Sayı: 171/1998

62- Roji Kurd'dan sadeleştirerek aktaran Malmisanij: *Kürtler'de Kadın Sorunu*, Medya Güneşi, Sayı: 49/1994

63- agy

- 64- agy
- 65- Halil Hâmid: **Kurd Kadınları**, Siyanet dergisi, Sayı: 15/1914'ten aktarılarak, M. Bayrak'ın Osm. dan çevrimyazısıyla, Roja Teze, Sayı: 5/1999
- 66- **Kara Fatma/ Osmanlı Kadınlığında Cevher-i Hamaset**, Kadınlar Dünyası, Sayı: 100/1915'ten aktarılarak, M. Bayrak'ın çevrimyazısıyla, Roja Teze, Sayı: 6/1999
- 67- **Jin** dergisi, Sayı: 14/1335(1919)'dan aktarılarak M. E. Bozarslan'ın çevrimyazısı ve sadeleştirilmesiyle yeni **Jin** yayını, Cild- 3, 1986, s. 630-632
- 68- Süleyman Sabri Paşa: **Van Tarihi ve Kürtler Hakkında Tetebbuat**, İst. 1928. Kitap, Gamze Gayeoğlu'nun çevrimyazısı, sadeleştirilmesi ve isminin kısmen değiştirilmesiyle "**Van Tarihi ve Kürt Türkleri Hakkında incelemeler** adıyla TKAE'nce yeniden yayımlandı, Ank. 1982, s. !01
- 69- N. A. : **L'Hospitalite Kurde/ Une Femme Chef de Tribu** (Kürt Misafirperverliği/ Aşiret Reisi Bir Kadın), Hawar, Sayı: 6/1932
- 70- Dr. Kamuran Ali Bedirxan: **La Femme Kurde**, Hawar, Sayı: 19/1933
- 71- Bedir-Khan: **Kurdish Women, The Iran League Quarterly**, Cilt-3, No: 4, Bombay, 1933, s. 241-245
- 72- Kamuran Ali Bedirxan: **Le Soleil Nor** (Siyah Güneş), Hawar, Sayı: 26/1935
- 73- Prens Süreyya Bedirxan: **La Femme Kürde et sno role social** (Kürt Kadını ve Sosyal Rolü), XVI Uluslararası Antropoloji Kongresi'ne (1935) sunulan bildiri, Brüksel, 1936
- 74- Dr. Mohammed Mokri: **Le Mariage chez les Kurdes** (Kürtler'de Evlilik), Societe d'Ethnographie de Paris, No: 56/1962, s. 42-68
- 75- a) Shahrzad Mojab: **Women in Politics and War: The Case of Kurdistan**, Michigan Un. 1987
- b)Yayla Mönch-Bucak: **Kurden/ Alltag und Widerstand**, Bremen, 1988
- 76- Şakir Fettah: **Afrati Kurd** (Kürt Kadını), Bağdat, 1958
- 77- Abdulcabbar Muhammed el-Cabari: (Meşhur Kürt Kadınları), Bağdat, 1969
- 78- Macid Hacı: **Afret le Şanoi Kurdi Da** (Kürt Tiyatral Gösterisinde Kadın), Bağdat, 1989
- 79- Muhammed Heyr Ramazan Yusuf: **El-Miratül'l-Kürdiyye fi Tarihü'l-Islami/ Tevacimü'l-Emirat ve Muhaddis-i Alimat** (islami Tarihinde Kürt Kadınları, Kürt Prensesleri, Alim ve Hadisçileri), Beyrut, 1992
- 80- Dr. Kemal Mazhar Ahmed: **Tarihin Tarihi, Kürtlerde Tarih, Tarihte Kadın**, İlk bas. Bağdat, 1981, Türkçe bas. Peri yay. İst. 1997
- 81- Ahmet Önal: "**Kürtlerde Tarih, Tarihte Kadın**", Hevi, Sayı: 56/1997
- 82- Zozan Delal: **Kadın Sorunu ve Kürdistan'da Kadın**, Kızıl yay. Almanya, 1986
- 83- Hamit Baldemir: **Metropol'de Kürt Kadını**, Nam yay. İst. 1994
- 84- Bildiğimiz kadarıyla çoğaltma yöntemiyle kullanıma sunulan bu çalışmanın künyesi şöyledir:
Asiye Ağace, Marina Sabinasz, Sonja Reuter: **Türkische und kurdische Frauen in der Türkei, in der Bundesrepublik Deutschland und in Berlin/West** (Türkiye'de, Almanya'da ve Batı Berlin'de Türk ve Kürt Kadını), Berlin, 1981
- 85- Gesa Köhler, Dorothea Nogga-Weinell: **Azade/ Vom Überleben kurdischer Frauen** (Azade/ Kürt Kadınlarının Yaşamı Üzerine), Bremen, 1984
- 86- A. L. Yalçın: **Kinship and Tribal Organization in the Province of Hakkari, Southeast Turkey**, Doktora tezi, Londra, 1986; Basım, Frankfurt; 1991
- 87- Lale Yalçın: **Sisinli Kadınlar**, Ed. M. Akkent-G. Franger: **Das Kopftuch/ Başörtü**, Dağyeli yay. Frankfurt, 1987 içinde, s. 218
- 88- Lale Yalçın-Heckmann: **Kurdische Frauen und Ethnische Identität** (Kürt Kadını ve Etnik Kimlik), Dokumentation zur Internationalen Konferenz Menschenrechte in Kurdistan içinde, 1989
- 89- Lale Yalçın-Heckmann: **Aşiretli Kadın: Göçer ve Yarı-Göçer Toplumlarda Cinsiyet Roller ve Kadın Stratejileri**, Haz: Şirin Tekeli: **1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar** içinde, İletişim yay. 3. bas. İst!995, s. 289
- 90- Lale Yalçın-Heckmann: **Some Notes on the Religious Life of Kurdish Rural Women** (Kürt Köylü Kadınının Dinsel Yaşamı Üstüne Bazı Notlar), Ed. M. van Bruniessen, J. Blau: **İslam des Kurdes** içinde, Paris, 1998
- 91- Yakın Ertürk: **Doğu Anadolu'da Modernleşme ve Kırsal Kadın**, Haz. Şirin Tekeli: age içinde, s. 200
- 92- Bu Kurultay'ın tanıtımı için bkz. J. Gülizar: **I. Kadın Kurultayı**, Özgür Gelecek Dergisi, Sayı: 8/1989
- 93- **I. Kadın Kurultayı ve Kürt Kadını**, Özgür Gelecek Dergisi, Sayı: 8/1989
- 94- Doç. Dr. Ali Güler: **Cumhuriyet Öncesinde Aşiret Aileleri**, TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu: **Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi** içinde, Ank. 1992, s. 162-175
- 95- Pmar İlkaracan: **Doğu Anadolu'da**

DENG Yayınları

Fiyat Listesi

1	Diwana Yekan - Diwana Duduyan - Sewra Azadi/	Cigerxwin	7.500.000	Tükendi
2	Türkçe İzahlı Kürtçe Gramer - 5. baskı	Kamuran Ali Bedirxan	3.750.000	
3	Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan - Cilt I	Kemal Burkay	7.500.000	Toplatıldı
4	Ferheng /sözlük - Kürtçe/ Türkçe 2. baskı	D. İzoli	20.000.000	
5	Ferheng / sözlük - Zazaca / Türkçe	Malmisanij	6.500.000	Tükendi
6	Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Geçmişi	Rohat	4.250.000	
7	Dawiya Dehaq (Tiyatro oyunu)	Kemal Burkay	1.500.000	
8	Kürtler (Sosyolojik ve Tarihi İncileme-Cilt I-II) -5.Baskı-	Bazil Nikitin	12.000.000	
9	Kird, Kırmanc, Dımili veya Zaza Kürtleri	Malmisanij	1.500.000	Toplatıldı
10	Yakılan Şiirin Türküsü	Kemal Burkay	4.000.000	Tükendi
11	Azadi û Jiyan / Özgürlük ve Yaşam	Kemal Burkay	4.750.000	
12	Diwana Sisêyan - Diwana Çaran	Cigerxwin	7.500.000	Toplatıldı
13	Dersên Zmanê Kurdî - 5. baskı	Baran	4.000.000	
14	Em Bîwîsîn	-	2.000.000	
15	Em Bîwîsîn 1	-	2.000.000	
16	Em Bîwîsîn 2	-	2.000.000	
17	Jiyana Bextewar	Ereb Şemo	4.250.000	
18	Şivanê Kurd	Ereb Şemo	3.750.000	
19	Alevilik, Kurmançî-Kırmanckî (Zazakî) ve Dersim...	Munzur Çem	1.500.000	Toplatıldı
20	Kürt Sorunu Barış ve Demokrasi	Ali Dicleli	4.250.000	Toplatıldı
21	Kürtler (Tarih, Kültür ve Yaşam Mücadelesi)	Zuhdi El Dahoodi	3.750.000	
22	Berî Fedi Dike (Şiir / Şiir)	Kemal Burkay	4.000.000	
23	Gula Çile	Ferhad Can	4.000.000	
24	Seçme Yazılar 1	Kemal Burkay	6.000.000	Toplatıldı
25	Seçme Yazılar 2	Kemal Burkay	6.000.000	
26	Gülümse Ey Dersim - Cilt I (Roman)	Munzur Çem	6.000.000	Tükendi
27	PSK 3. ve 4. Kongre Belgeleri	-	1.500.000	Toplatıldı
28	Mem û Zîn (Çev: M. Emin Bozarslan)	Ehmedê Xani	13.500.000	Toplatıldı
29	Kadın Sorunu (Broşür)	Kemal Burkay	1.500.000	Toplatıldı
30	Sendikal Hareketler (Broşür)	İbrahim Metin	1.500.000	Toplatıldı
31	Gençlik Sorunu (Broşür)	Celal Özgür	1.500.000	Toplatıldı
32	Hükümlü Yazılar	İbrahim Aksoy	3.750.000	
33	Evdalê Zeynîkê	Ahmet Aras	4.750.000	
34	Çarîn (Rubailer)	Kemal Burkay	4.750.000	Toplatıldı
35	Din ve Siyaset (Broşür)	Kemal Burkay	1.500.000	Toplatıldı
36	İdyomên Kurdî	Ahmet Cengiz Çamlıbel	4.750.000	
37	Biranînê Mîn	Ahmedê Mirazi	4.750.000	
38	Ayak Topunun Sultanlığı Türkçe / Kürtçe	Cemali	6.000.000	
39	Diwana Pêncan - Diwana Şeşan	Cigerxwin	7.500.000	
40	Gülümse Ey Dersim - Cilt II (Roman)	Munzur Çem	6.000.000	
41	Can Taşır Dicle (Şiir)	Kemal Burkay	3.500.000	
42	Şerefname - Kürt Tarihi / Türkçe (Çev: M. Emin Bozarslan)	Şeref Xan	13.500.000	
43	Mir Zoro	M. Emin Bozarslan	4.750.000	
44	Keçika Darin	M. Emin Bozarslan	6.500.000	
45	Keçika Qırşîroş	M. Emin Bozarslan	6.500.000	
46	Diwana Heftan-Diwana Heştan -Hevi-Aşiti	Cigerxwin	10.000.000	
47	Federal Çözüm/Belçika-İspanya-Türkiye	Nuh Ateş	3.000.000	Toplatıldı
48	Gurê Bîlûrvan	M. Emin Bozarslan	6.500.000	
49	Dîthezar	M. Emin Bozarslan	6.500.000	
50	İlk Türkçe Ansiklopedide Kürdistan ve Kürdler (Çev.M.Emin Bozarslan)	Şemseddin Sami	8.000.000	Toplatıldı
51	Kervan Yürüyor /Anılar 2. Baskı	Yılmaz Çamlıbel	8.000.000	
52	Bêdeng Mane Zozanên Kurdan	Fatma Bozarslan	2.000.000	
53	Gulê û Sino	M. Emin Bozarslan	6.500.000	
54	Anılar-Belgeler - Cilt I	Kemal Burkay	12.000.000	
55	Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)	Mukaddes Şahin	6.500.000	
56	Hotay Serra Usivê Qurzkizî (vîrameyîş)	Munzur Çem	6.500.000	
57	Kêz Xatûn	M. Emin Bozarslan	4.750.000	